

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Иван З. Књиџар

**ЛИНГВИСТИЧКИ ДЕТЕКТОРИ
ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ У РАЗГОВОРНОМ
ДИСКУРСУ**

докторска дисертација

Београд, 2019

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Ivan Z. Knjižar

**LINGUISTIC TRIGGERS OF
PRESUPPOSITION IN SPOKEN
DISCOURSE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2019

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Иван З. Књижар

**ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ДЕТЕКТОРЫ
ПРЕДПОСЫЛКИ В РАЗГОВОРНОЙ
РЕЧИ**

докторская диссертация

Белград, 2019

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

др Весна Половина, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

др Миливој Алановић, ванредни професор
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
др Борко Ковачевић, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Датум одбране: _____

ЛИНГВИСТИЧКИ ДЕТЕКТОРИ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ У РАЗГОВОРНОМ ДИСКУРСУ

Резиме: Предмет ове студије је испитивање пресупозиције из формално-функционалне теоријске перспективе, која подразумева однос између лексичко-граматичке структуре реченице и дискурсног (језичког/ванјезичког) контекста. На основу спорних тачака у савременој лингвистици (али и филозофији), формулисали смо циљеве наше дисертације, које смо поделили у два дела: теоријски и емпијски.

У теоријском делу, на првом месту, дефинишемо пресупозицију као прагматичку пропозицију коју говорник сматра претпостављеном (неинформативном) и која стоји у релацији са неким формалним реченичним елементом. Овако дефинисану, пресупозицију одвајамо од других сличних појава: конвенционалне и конверзацијске имплицатуре (=информативне импликације), логичке (=непрагматичке) импликације, имплициране премисе (формално немаркиране неинформативне импликације).

У емпијском делу, на основу постављене дефиниције преиспитујемо природу импликацијâ активираних различитим лексичко-граматичким структурама које се у актуелној прагматици сматрају детекторима пресупозиције, те долазимо до закључка да следеће јединице могу бити потенцијални детектори пресупозиције: референцијално одређени именски изрази, лексеме са итеративним значењем, реченице са темпоралном клаузом, иреалне кондиционалне реченице, отворена и алтернативна питања, фактивни глаголи, имплицативни глаголи, аспектуални глаголи. Из категорије детектора пресупозиције искључујемо: глаголе суђења, интонацијски фокус, изборна (или да/не) питања, нерестриктивне релативне клаузе.

Иако издвојени језички детектори пресупозиције конвергирају у погледу постављене дефиниције пресупозиције, они се разликују према начину активирања и могућности и начину неутралисања пресупозиције. Код лексичких детектора пресупозиције (лексеме са итеративним значењем, имплицативни глаголи, аспектуални глаголи) пресупозиција се формулише на основу њихових конвенционалних одлика. Иако конвенционални детектори пресупозиције важе за

јаке детекторе (посебно се мисли на лексеме са итеративним значењем), тј. оне детекторе који увек активирају пресупозицију, без обзира на дискурсни контекст, наш корпус је показао да постоје дискурсне ситуације које неутралишу пресупозиције повезане са неким наведеним детекторима. Према томе, чак ни ови, конвенционални детектори не могу бити анализирана без укључивања ширег дискурсног контекста. Поред тога, корпусном анализом итератива (*такође*) и имплицатива (*спречити* и *успети*) уочили смо неке значењске елементе који нису забележени у Речнику Матице српске. Разматрајући референцијално одређене именске изразе закључили смо да у комуникацији није од значаја да ли раферент постоји или не у ванјезичкој стварности (како се углавном сугерише у литератури), већ да ли учесници у конверзацији могу да га идентификују.

Реченице са темпоралном клаузом, поредбене конструкције као и иреалне кондиционалне реченице укључили смо у категорију структурних детектора пресупозиције будући да се пресупозиција активира на основу пропозицијског садржаја зависне клаузе. Корпус нам је показао да зависна клауза није увим дискурсним ситуацијама пресупонирана, већ да у неким разговорним ситуацијама може имати и другачији карактер. У категорију детектора пресупозиције уврстили смо и отворена и алтернативна питања, а пресупозицијску нарав активираних импликација објаснили смо на корпусним примерима.

С обзиром на посебан статус фактива у теоријским разматрањима, у емпиријском делу дисертације посебну пажњу посвећујемо овом типу детектора пресупозиције. Активирање фактивне пресупозиције регулисано је различитим формално-функционалним факторима. Будући да је обележје могуће пресупозиционалности пропозицијског садржаја допунске клаузе уређено значењем управних речи у главној реченици, издвајамо, на првом месту, класе речи које се могу уврстити у фактиве. Након тога, пошто да је активирање фактивне пресупозиције уређено и одређеним структурним параметрима, а то су синтаксичка структура допунске клаузе, дистрибуција везника, пројекција пресупозиције, осврнули смо се и на утицај ових структурних фактора на фактивну пресупозицију. На крају, будући да је активирање пресупозиције условљено и комуникативном-функционалним факторима, издвајамо три типа информацијских структура реченица са: информацијска структура у којој је

пропозицијски садржај допуне пресупониран; информацијска структура у којој је пресупозиционалности пропозицијског садржаја допуне суспендована; и информацијска структура у којој је неутралисана и пресупозиционалност и фактивност пропозицијског садржаја допуне. Анализирајући ова три типа информацијске структуре, показали смо да може доћи до делимичног кореспондирања форме и функције (нпр. топикализација), али то најчешће није случај, већ за одређивање информацијске структуре реченице ипак пресудну улогу има дискурсни контекст.

Кључне речи: семантика, прагматика, информацијска структура, разговорни дискурс, исказ, асерција, прагматичке импликације, пресупозиција, детектори пресупозиције

Научна област: лингвистика

Ужа научна област: прагматика, семантика, анализа дискурса

УДК:

LINGUISTIC TRIGGERS OF PRESUPPOSITION IN SPOKEN DISCOURSE

Abstract: The subject of this study is the research of presupposition from a formal and functional theoretical perspective, which implies the relationship between the lexicogrammatical structure of the sentence and the discourse (linguistic/extralinguistic) context. Starting from the controversial issues in research of presupposition in contemporary linguistics (and philosophy, as well), we formulated the goals of our dissertation, which we divided into two parts – theoretical and empirical.

In the theoretical part, we defined presupposition as a non-informative (assumed) pragmatic proposition that is in relation to some formal sentence element. This definition separates presupposition from the other similar phenomena: conventional and conversational implicatures (=informative implications), logical (=non-pragmatic) implications, implicated premises (formally unmarked non-informative implications).

In the empirical part, according to the definition of presupposition, we reconsidered the nature of the implications triggered by various lexical-grammatical structures which are considered to be presupposition triggers in the current literature, and we came to the conclusion that the following units can be potential presupposition triggers: definite descriptions, iteratives, sentences with temporal clauses, comparative constructions, counter-factual conditionals, open and alternative questions, factive implicative and aspectual verbs. Although presupposition triggers converge with respect to the definition of presupposition, they differ according to how the presupposition is triggered and neutralized.

In lexical presupposition triggers (lexemes with iterative meaning, implicative verbs, aspectual verbs) presupposition is formulated on the basis of their conventional features. Although conventional presupposition triggers are considered to be strong triggers, ie. those units that always activate presupposition, regardless of the discourse context, our corpus has shown that there are discourse situations that neutralize the presuppositions associated with some of those triggers. Therefore, even those conventional triggers cannot be analyzed without the inclusion of a broader discourse context. The corpus analysis has also showed that some semantic elements of implicative verbs (*uspeti* and *sprečiti*) and iterative *takođe* are not incorporated in

definitions of those lexems in the *Matica Srpska Dictionary of the Serbian Language*. Analyzing definite descriptions, we concluded that in the communication it is not important whether the referent exists or not in the extra-linguistic reality (as it is mainly suggested in the literature), but whether the participants in the conversation can identify it.

We included sentences with temporal and comparative clauses, as well as counter-factual conditionals in the category of structural presupposition triggers, since the propositional content of the dependent clause could have presuppositional status. Our corpus has shown that the dependent clause is not presupposed in all discourse situations, but that it may have a different nature in some conversational situations. We have included both, open and alternative questions in the category of presupposition detectors, and we have explained the presuppositional nature of the activated implications on the corpus examples.

Considering the special status of factive expressions in theoretical considerations, we analyzed in more detail this type of presupposition trigger. Since the feature of the possible presuppositionality of the propositional content of the dependant clause is regulated by the meaning of the reaction words in the matrix sentence, we separated the classes of words that can be included in the category of factive triggers. After that, since the activation of a factive presupposition is also governed by certain structural parameters, such as the syntactic structure of the dependant clause, the distribution of conjunctions, the projection of the presupposition, we also analyzed the influence of these structural parameters on factive presupposition. In the end, since the presupposition triggering is also constrained by the communicative-functional factors, we identified three types of information structures: the information structure in which the propositional content of the dependant clause is presupposed; the information structure in which the presuppositionality of the propositional content is suspended; and the information structure in which the presuppositionality and the factivity of the propositional content of the dependant clause is neutralized. Analyzing these three types of information structure, we have shown that partial correspondence of form and function (e.g. topicalization) can occur. However, this is not always the case; mostly in determining the information structure of a sentence, a discourse context plays a crucial role.

Keywords: semantics, pragmatics, information structure, spoken discourse, utterance, assertion, pragmatic implications, presupposition, presupposition triggers

Scientific field: Linguistics

Specific scientific field: Pragmatics, Semantics, Discourse Analysis

UDC:

САДРЖАЈ

I. Увод	1
1. Предмет и циљеви истраживања	2
2. Теоријско-методолошки оквир истраживања	6
2.1. <i>Информацијска структура</i>	7
2.2. <i>Дискурсни универзум</i>	10
3. Формирање грађе	12
4. Принципи анализе грађе	13
4.1. <i>Јединица анализе</i>	13
4.2. <i>Начин презентације грађе</i>	14
II. ТЕОРИЈСКО РАЗМАТРАЊЕ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ	17
1. Увод у расправу	18
2. Пресупозиција и друге импликације – параметри диференцијације	21
2.1. <i>Информативност импликације</i>	21
2.1.1. Пресупозиција: неинформативна прагматичка импликација.....	21
2.1.2. Импликатуре: информативне прагматичке импликације.....	26
2.2. <i>Прагматичност импликације</i>	30
2.3. <i>Формална маркираност импликације</i>	34
III. ЈЕЗИЧКИ ДЕТЕКТОРИ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ – ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ	38
1. Преиспитивање детектора пресупозиције – параметри анализе	39
2. Лексички детектори пресупозиције	42
2.1. <i>Лексеме са итеративним значењем</i>	42
2.1.1. <i>Партикула такође</i>	43
2.1.2. <i>Прилог поново</i>	47
2.2. <i>Имплицативни глаголи</i>	50
2.2.1. <i>Глагол успети</i>	52
2.2.2. <i>Глагол спречити</i>	59
2.3. <i>Аспектуални глаголи</i>	67
2.4. <i>Глаголи суђења</i>	70
2.5. <i>Референцијално одређени именски изрази</i>	71

3. Структурни детектори пресупозиције.....	75
3.1. <i>Реченице са темпоралном клаузом.....</i>	75
3.2. <i>Поредбене конструкције.....</i>	80
3.3. <i>Иреалне кондиционалне реченице.....</i>	81
3.4. <i>Нерестриктивне релативне клаузе.....</i>	84
3.5. <i>Питања.....</i>	85
3.6. <i>'It-cleft' конструкције и интонацијски фокус.....</i>	89
4. Фактивни (лексичко-структурни) детектори пресупозиције.....	92
4.1. <i>Активирање ФП – утицај лексичко-семантичких параметара.....</i>	95
4.1.1. <i>Фактиви vs. нефактиви.....</i>	95
4.1.2. <i>Фактиви: семантичка класификација.....</i>	101
4.1.2.1. <i>Класе речи које означавају когнитивне процесе/стања.....</i>	102
4.1.2.2. <i>Класе речи које означавају перцептивне процесе.....</i>	103
4.1.2.3. <i>Класе речи које означавају субјективне реакције.....</i>	103
4.2. <i>Активирање ФП – утицај структурних параметара.....</i>	105
4.2.1. <i>Синтаксичке карактеристике допунске клаузе.....</i>	107
4.2.2. <i>Пројекција фактивне пресупозиције.....</i>	118
4.3. <i>Активирање ФП – утицај прагматичких параметара.....</i>	127
4.3.1. <i>Активирање пресупозиције.....</i>	127
4.3.1.1. <i>Прототипична пресупозиција.....</i>	128
4.3.1.2. <i>Експлоатисана пресупозиција.....</i>	139
4.3.2. <i>Суспензија пресупозиције (модификаторска улога фактива).....</i>	144
4.3.3. <i>Суспензија пресупозиције и фактивности.....</i>	156
IV. ЗАКЉУЧАК.....	159
1. Општи закључак.....	160
 <i>ИЗВОРИ.....</i>	 169
<i>ЛИТЕРАТУРА.....</i>	169
<i>СКРАЋЕНИЦЕ И СИМБОЛИ.....</i>	187
<i>БИОГРАФИЈА АУТОРА.....</i>	188

I

УВОД

1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Испитивање пресупозиције, једног типа прагматичке импликације чије се присуство у информацијском устројству неког исказа детектује на основу одређених лексичко-граматичких структура, заузима важно место у лингвистици протеклих неколико деценија јер осветљава начине на који се језик и контекст преплићу, као и улогу когнитивних процеса у вербалној интеракцији (Potts, 2015: 168). Међутим, на основу прегледа рецентније, углавном лингвистичке литературе, приметили смо да су елементи који дефинишу пресупозицију, у мањој или већој мери, предмет дебатâ. На нека од тих спорних питања у дефинисању пресупозиције није дâт потпун, или, према нашем суду, адекватан одговор. Мимо тога, прагматичка истраживања овог феномена у највећој мери усмерена су на теоријска разматрања заснована на некорпусним примерима, док се емпиријска истраживања, према нашим увидима, свODE углавном на краће анализе неких врста детекторâ пресупозиције¹. Мишљења смо да је у основи бар неких од актуелних проблема у дефинисању пресупозиције управо занемаривања стварне употребе језика. Због оваквог стања у савременој лингвистици, одлучили смо да предмет ове студије буду теоријска и емпиријска испитивања пресупозиције.

У теоријском делу дисертације (II део) преиспитаћемо и дефинисати контроверзне инхерентне и дистинктивне одлике пресупозиције. На тај начин

¹ Више о досадашњим теоријским и емпиријским истраживањима говорићемо на различитим местима у дисертацији.

разграничићемо пресупозицију од других импликацијских феномена. Ово разматрање, важно је рећи, не изискује емпиријску проверу и потврду, већ њој мора претходити.

Након тога, у емпиријском делу дисертације (III део) анализираћемо на корпусним примерима различите лексичко-граматичке датости које се у лингвистици узимају као детектори пресупозиције. Анализу ћемо поделити у три дела: а) лексички детектори пресупозиције (референцијално одређени именски изрази, лексеме са итеративним значењем, имплицативни глаголи, аспектуални глаголи); б) структурни детектори пресупозиције (питања, иреалне кондиционалне реченице, реченице са темпоралном клаузом, нерестриктивне релативне клаузе, интонацијски фокус, поредбене конструкције); в) фактивни (лексичко-структурни) детектори пресупозиције. Фактивне детекторе пресупозиције смо издвојили у засебну категорију и детаљније анализирали због њиховог посебног статуса у теоријским разматрањима, који су добили су због своје прототипичности као детектора пресупозиције, али и због своје сложености – за њихову анализу релевантни су и лексички и структурни параметри, уз, наравно, прагматичке, који су важни и у тумачењу осталих детектора.

Будући да је пресупозиција дубоко везана за вербалну интеракцију, језичке детекторе пресупозиције (=ЈДП) анализираћемо на корпусу разговорног језика, јер се на тај начин најлакше може приближити суштини ове језичке појаве, која у неким својим аспектима измиче данашњој прагматици. Дакле, сматрамо да ће нам разговорни језик, најприроднији начин комуникације који пружа богат извор грађе управо за семантичко-прагматичка истраживања, помоћи у разрешавању основних теоријских проблема пресупозиционалности.

На првом месту, корпусним разматрањем ћемо, полазећи од дефиниције пресупозиције коју постављамо у теоријском делу дисертације, преиспитати пресупозицијску нарав импликацијâ активираних одређеним језичким датостима које у актуленој лингвистици важе за детекторе пресупозиције. На тај начин ћемо саставити листу језичких датости које у одређеним конверзацијским ситуацијама могу активирати пресупозицију, а елиминисати оне које то не могу.

Поред тога, задатак емпиријског дела дисертације биће и описивање

механизама активирања пресупозиције, као и проверавање могућности и описивање начина неутралисања пресупозиције у неким дискурним ситуацијама. Наиме, проверићемо који су језички и ванјезички елементи релевантни у описивању ових механизма, те да ли се и у којој мери они разликују код различитих ЈДП. Испитивање ових двају механизма даће нам одговоре на још нека питања: која све улога језичких датости које смо уврстили у ЈДП може да буде у информацијском конституисању исказа; у којој мери је пресупозиционалност хетероген феномен. Исто тако, анализом ЈДП у разговорном језику остварујемо могућност превредновања постојећих елемената који дефинишу пресупозицију или чак откривања нових, који нису уочени до сада због теоријских разматрања ограничених углавном на некорпусни материјал.

Поред продубљивања знања о феноменологији пресупозиционалности, резултати нашег истраживања могу имати и практичну примену у лексикографији. Наиме, постоји могућност да се анализом различитих употреба неких детектора пресупозиције у разговорном језику, пре свега оних код којих је пресупозиција делимично учитана у семантичка својства лексемâ које те детекторе чине, уоче неки нови значењски елементи (или, можда читава нова значења) који нису забележени у актуелним дескриптивним једнојезичним речницима. О овом аспекту истраживања пресупозиционалности у савременој прагматичкој литератури се, према нашим сазнањима, није говорило.

Због не толико честих корпусних истраживања у лингвистици и комплексности анализе механизма активирања и неутралисања пресупозиције, те бројних теоријско-методолошких контроверзи везаних за тумачење пресупозиционалности које је потребно разрешити пре саме корпусне анализе, истраживање смо ограничили на српски језик. Наравно, закључци до којих будемо дошли могу бити универзалне природе, те имати ширу, крослингвистичку применљивост. Међутим, проверавањем њихове општости изашли бисмо из предвиђених формалних оквира докторске дисертације, те ћемо то оставити за будућа истраживања.

О актуелности теме којом се бавимо говорила је у савременој лингвистици М. Ивић (2007), која је позвала домаће лингвисте да се баве проблемом улоге менталних процеса у информативном конституисању исказа,

чији је један елемент и пресупозицијска информација, те истакла да су таква испитивања препоручљива:

„[...] не само зато да не би остајали изван колосека доминантних токова теоријских мисли савремене лингвистике, већ и зато да би, на адекватан начин, досадашњи фонд научних спознаја обогаћивали и подацима о појединим информативно изразито релевантним лексичко-граматичким датостима српског језика.” (Ивић, 2007: 5).

2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Избор теорије која би представљала прикладну потку за анализу функционисања пресупозиције у вербалној интеракцији није једноставан задатак будући да савремени приступи овом феномену нуде многобројне теоријско-методолошке апарате. Како бисмо постигли циљеве које смо поставили, изабрали смо формално-функционални приступ проучавању пресупозиције, који подразумева однос између реченичне структуре и дискурсног (језичког/ванјезичког) контекста. У овом приступу, информацијска вредност исказаних реченица углавном се не може ишчитати из њених формалних одлика, већ је неопходно укључити и *дискурсни универзум*, тј. контекст и учеснике у комуникацији. Такво повезивање формалних са комуникативно-функционалним одликама реченице проучава се у оквиру *дискурсне прагматике*²; у лингвистици се користе још и називи *информацијска структура*, *функционална реченична перспектива*, *информатика*, *информацијско паковање*³ и др. (Lambrecht, 1998: 1–

² Одредницом *дискурсни* овај прагматички приступ супротставља се *конверзацијском*, у оквиру којег граматичка и семантичка структура реченице не игра велику улогу у тумачењу комуникацијске вредности реченице (нпр. испитивање конверзацијских импликатура) (Lambrecht, 1998: 4).

³ Интересовања за комуникацијски аспект језика почела су још почетком XX века у Прашкој школи са Сосировом монографијом *Курс опште лингвистике* (Sosir, 1996) и Матизијусовим функционалистичким разматрањима (Mathesius, 1911). Испитивања која имају комуникативно-функционални предзнак настављена су у: чешкој – Daneš (1970), Firbas (1964),

2). У нашем раду користићемо углавном називе *прагматика* и *информацијска структура*.

Како би теоријско-методолошки оквир који користимо у анализи пресупозиције био јаснији, у наставку текста дефинисаћемо основне елементе информацијске структуре⁴, као и друге чиниоце неопходне у прагматичкој анализи исказане реченице:

- информацијска структура (пропозиција, стара/нова информација, пресупозиција/асерција);
- дискурсни универзум (језички/ванјезички свет).

2.1. ИНФОРМАЦИЈСКА СТРУКТУРА

Информацијска структура једног исказа јесте успостављање релације између појединачних реченичних конституената са пропозицијама, које представљају концептуалне репрезентације стања ствари у свету и творе информације (=прагматички структурисане пропозиције). Свака информација, коју је могуће извести из неке исказане реченице, има своју обавештајну вредност – информативна/неинформативна; такве вредности регулисане су менталним стањима учесника у конверзацији који користе односно тумаче дате формалне структуре исказане реченице у дискурсном контексту (Lambrecht, 1998: 5). Дакле, одређеним информацијама говорник може да мења саговорникову менталну репрезентацију света, те се оне карактеришу као нове. С друге стране, како би у неким случајевима исказана реченица била комуникацијски прикладна, говорник мора у њу инкорпорирати и стару информацију – неинформативну за саговорник

Sgall *et al.* (1973), Sgall *et al.* (1986); енглеској Firth (1957), Halliday (1961); француској Martinet (1964); америчкој лингвистици Chafe (1976), Dik (1989), Lambrecht (1998) (Borucinsky & Tominac Coslovich, 2015: 13–14).

⁴ У разматрању теоријско-методолошког оквира дисертације ослонили смо се на монографију К. Ламбрехта *Information Structure and Sentence Form: Topic, focus, and the mental representations of discourse referents* (Lambrecht, 1998).

(Lambrecht, 1998: 43–46). Ми ћемо у нашем раду користити термин *асерција*⁵ за нову информацију, а термин *пресупозиција*⁶ за стару⁷. У наставку ћемо дати неколико примера како бисмо илустровали овај сажети приказ веома комплексног односа форме и функције. Из исказаних реченица:

- (I.1) а. Марко је купио [ципеле]_{иф}.
б. Ципеле су ствар коју је Марко купио.
в. Ципеле је Марко купио.
г. Марко је купио ципеле.

које у замишљеним дискурским ситуацијама представљају одговор на питање *Шта је Марко купио*, може се издвојити пресупозиција, стара информација која стоји у формалној релацији са референцијално одређеним именским изразом *Марко* (у анализи овог примера је од мањег значаја):

⁵ У литератури постоји велики термилошки диверзитет за концепт који називамо *асерција*: *what is said* (Grice, 1989), *at-issue* (Potts, 2015 i Simons *et al.*, 2010), *main assertion* (Abbott, 2015), *descriptive content* (Potts, 2007), *proffered content* (Roberts, 2012), *обавештајна садржина исказа* (Ивић, 2007) и др.

⁶ О карактеру пресупозиције говорићемо детаљно у наредном поглављу јер око дефинисања овог феномена постоје неслагања у актуелним теоријама.

⁷ Када говоримо о пропозицијама које стоје у релацији са формалним реченичним елементима, пресупозиција и стара информација се могу користити синонимично јер се концептуално заиста поклапају – пресупозицију говорник узима увек као чињеницу о стању ствари у спољном свету и никада не поставља питање о њеној истинитости; имплицирана премиса, с друге стране, јесте стара информација али није формално маркирана (в. главу II/одељак 2.3). Међутим, асерција и нова информација само се делимично концептуално поклапају јер нова информација није само асерција (тј. оно што говорник директно и експлицитно износи као примарну информацију), већ то може бити и конвенционална импликатура (в. главу II/одељак 2.1). Конверзацијске импликатуре су такође нове информације, али оне се не формулишу на основу формалних реченичних структура већ на основу конверзацијске инференције. Дакле, асерција је нова информација, а импликација може да буде стара – уколико се ради о пресупозицији, и нова – уколико се ради о импликатурама. Наравно, у неком исказу не мора уопште бити присутна стара информација (=пресупозиција), нити било која друга импликацијска информација.

Саговорник може да идентификује особу маркирану референцијално одређеним именским изразом ‘Марко’

и нова информација (=асерција), која стоји у релацији са читавом формалном реченичном структуром:

Говорник жели да информише саговорника да су ципеле оно што је Марко купио.

а не:

#Говорник жели да информише саговорника да је Марко (а не неко други) тај који је купио ципеле.

Важно је истаћи да одређена информацијска структура може бити кодирана у формалној структури реченице; такав случај примећујемо у прва три исказа у примеру (III.1):

- а. прозодијска истакнутост речи *ципеле*;
- б. употреба лексичке операторске речи *ствар*⁸;
- в. промена реда реченичних конституената.

То значи да је формална структура наведена три исказа прагматички маркирана. С друге стране, исказ д. је прагматички немаркиран, јер не постоји формална манифестација његове информацијске структуре, те нам је потребан дискурсни контекст (питање саговорника) како бисмо декодирали информацијску вредност пропозицијског садржаја исказане реченице.

Према томе, свака исказана реченица има своју информацијску структуру, али су неке информацијске структуре формално маркиране а неке нису. Ако је информацијска структура формално маркирана, она може, видети

⁸ Више о лексемама у функцији тематизатора в. у Алановић (2018).

смо, да буде манифестована у прозодијској структури реченице, распореду синтаксичких конституената у реченици, употрби одређених граматичких маркера или лексичких операторских речи (Lambrecht, 1998: 6). Уколико је нека реченица прагматички немаркирана, тј. не садржи формалне елементе који би одредили њену информацијску структуру, онда је неопходно узети у обзир дискурсни контекст. Дакле, некада је комуникацијска функција кодирана у формалним елементима исказа, а некада су исказане реченице комуникативно-функционално (=прагматички) подспецификоване (Lambrecht, 1998: 29–32⁹).

Важно је нагласити да је информација (било стара, било нова) коју говорник преноси саговорнику формализована само као пропозиција; њу можемо дефинисати као апстрактну јединицу која реферише на неко стање ствари у стварном свету. То значи да значења појединачних речи у исказу не могу носити собом информацију, већ могу бити само елементи одређене информације (Lambrecht, 1998: 47). У информацијској структури исказа у примеру (I.1), леви аргумент *Марко* и десни аргумент *цителе* су само елементи на основу којих се формулишу пропозицијске информације које смо горе извели. Какав ће обавештајни статус дате пропозиције имати, рекли смо, зависи од одређене дискурсне ситуације.

2.2. ДИСКУРСНИ УНИВЕРЗУМ

Пошто у емпиријском (али и теоријском) делу дисертације испитујемо информацијску структуру реченица са детекторима пресупозиције у разговорном језику, неопходно је узети у обзир и језички и ванјезички свет – две компоненте које чини дискурсни универзум. Ванјезички свет односи се на учеснике у вербалној интеракцији – говорник и саговорник/саговорници, као и на разговорну ситуацију – спацио-темпорални елементи разговора (тј. ситуацијски контекст). С друге стране, језички свет односи се и на језичке датости и њихова значења

⁹ О прагматички маркираним/немаркираним конструкцијама Ламбрехт говори и на другим местима своје монографије (Lambrecht, 1998).

(Lambrecht, 1998: 36–37) – како оне које чине исказ чија се информацијска структура испитује, тако и дискурсни контекст.

3. ФОРМИРАЊЕ ГРАЂЕ

Будући да је основни задатак дисертације испитивање детектора у употреби, водили смо рачуна да формирамо грађу чији би обим представљао репрезентативан узорак који неће ограничити наше истраживање.

Примере реченица (заједно са релевантним дискурским контекстом) ексцерпирани смо из корпуса разговорног језика. Сматрамо да овај тип дискурса представља богат извор грађе за наше прагматичко истраживање јер га карактерише динамичност – брз темпо промене реда говорења, као и темâ разговора, сучељавање мишљења интерлокуторâ о различитим питањима, оповргавање истинитости спорних изјава и сл. Наш корпус разговорног језика чине транскрипти свакодневних разговора (око 250 000 речи), које су снимили студенти Катедре за општу лингвистику и Весна Половина, и транскрипти снимака јавних ТВ дебата (око 173 000 речи): *Утисак недеље, Око, Један на један и Полиграф*.

4. ПРИНЦИПИ АНАЛИЗЕ ГРАЂЕ

4.1. ЈЕДИНИЦА АНАЛИЗЕ

Када се испитује нека језичка појава, значајно методолошко питање је избор основне јединице анализе. Пошто је предмет наше дисертације прагматичко структурисање пропозицијâ (асерције и пресупозиције) из исказаних реченица, основна јединица наше анализе је исказ. Таква једница мора садржати минималну комуникацијску целовитост (независност), што значи да се на основу њених формалних конститутената може структурисати минимално једна нова информацију и једна потенцијално пресупозицијска информација. Важно је рећи да се у разговорном језику исказ као комуникацијска јединица често не подудара са реченицом у граматичком смислу (Savić, 1993: 58–59), те ће комуникацијска целовитост бити дефинисана за сваки појединачни пример издвојен из корпуса (нпр. део вишеструко сложене реченице).

Подсетићемо да је у неким случајевима у циљу прецизног реконструисања (формулисања) садржаја одређене прагматичке пропозиције неопходан шири језички/ванјезички контекст. На пример, за реконструисање деиктичких и анафоричких израза. А такви вербални и невербални елементи могу бити релевантни и у одређивању обавештајног статуса одређене прагматичке пропозиције у исказу. Пошто сâм исказ најчешће није довољан за формулисање и тумачење информацијске нарави одређене пропозиције, мора се поставити питање избора веће комуникацијске јединице (бар што се дискурсног контекста тиче),

која би се могла назвати помоћном јединицом анализе. Наше пробно истраживање функционисања пресупозиције у дискурсу (Knjižar, 2014) показало нам је да није могуће узети једну универзалну дискурсну јединицу, већ се она одређује за сваки појединачни случај; то значи да нису у тумачењу сваког примера релевантни исти делови дискурса – некада је довољан сâм исказ, некада читава реплика (=низ исказа једног говорника) или један њен део, некада спојени пар реплика, а некада (део или) један читав разговорни пасус (или чак више њих). Закључке до којих смо дошли пробним истраживањем применићемо у дисертацији, те ћемо за сваки појединачни случај одређивати која ће шира комуникацијска јединица бити издвојена из корпуса ради тумачења информацијске структуре одређеног исказа.

Након разрешавања проблема самог садржаја грађе апстраховане из корпуса, неопходно је проблематизовати и њен формални аспект, тј. њено графичко уређење.

4.2. НАЧИН ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ГРАЂЕ

У ексцерпирану грађу углавном нисмо уносили нотације лингвистичких и екстралингвистичких елемената, значајних за истраживање неких других појава везаних за употребу језика. То значи да за наше истраживање нису релевантна прозодијска обележја (осим потенцијално реченичне интонације, коју ћемо, уколико се појави као кључни фактор у тумачењу употребе детектора пресупозиције, навести у самој анализи датог примера), као ни бележење разговорних поступака, као што су паузе, застајкивања, преклапања разговора, упадања, говорење углас. Исправљање и самоисправљање је у самом транскрибованом говору углавном јасно, а незавршена мисао означена је обично трима тачкама. У ексцерпираној грађи означили смо једино изостављене делове дискурса (део или читаву реплику, као и делове реченица, посебно ако се ради о вишеструко сложеним реченицама, чији делови нису релевантни за анализу), користећи ознаку [...]. На пример:

(I.2) ЖК: - Па, ми смо, за разлику од ова два мишљења које сте чули, ту је прилично јасно речено с ким нећемо и то је речено да нећемо са ДСС-ом [...] (ИЗОСТАВЉАЊЕ ЈЕДНОГ ИСКАЗА). Ја мислим да је Србија после десет месеци на истој тачки на којој је била и после прошлих избора, а која у ствари је Демократска странка, по мени, направила историјску грешку што је свом мањинском партнеру дала место премијера, иако је имала већину министара, она то није користила 10 месеци.

[...]

(ИЗОСТАВЉАЊЕ ВИШЕ РЕПЛИКА)

ДШ: - [...] ви сада можете да ми замерите зашто смо ми направили коалицију са ДСС-ом. Имам милиона разлога да кажем зашто, али ја знам да ја са ове функције министра одбране одлазим толико чиста образа и веома задовољан, не само што сам подигао плате, које су јако битне, што сам обезбедио неке друге ствари, што радимо Сепотину, која је пројекат...

Као што се види у датом примеру, имена лица нису означена пуним именом и презименом већ само иницијалима. У неким примерима свакодневних разговора учесници у конверзацији су деперсонализовани и обележени великим абecedним словима (А, Б, В).

Разматране исказе и релевантан дискурсни контекст маркирали смо на следећи начин: разматрани исказ смо подвукли пуном линијом, а део дискурса значајан за прагматичко структурисање пропозицијâ означили смо испрекиданом линијом, док смо ЈДП означили подебљаним словима:

(I.3) ЈЋ: - [...] према информацијама наше Телевизије Републичка влада је повукла из процедуре Закон који је требало сутра да се нађе на дневном реду против дискриминације. Спорни су чланови 18 и 21 за Српску православну цркву, која је захтевала да се тај Закон повуче. Какав би Ваш коментар био овако успешне, да тако кажем, акције Српске православне цркве ако су све ове информације до којих смо ми дошли коректне, а верујем да да јесу. Како је како је могуће да Црква има такву моћ да мења

дневни ред заседања Републичког парламента ако смо ми једна озбиљна и секуларна држава.

ДЂ: - Стварно немам довољно података да бих то коментарисао јер се тим републичким стварима уопште не бавим, **нисам ни знао да тај Закон треба да буде на седници Владе.** [...]

ЈЂ: - У реду. [...]

Након сваког примера изводимо и релевантне прагматичке пропозиције.

На пример:

>> Закон против дискриминације је требало да буде на седници Владе.

> Нисам ни знао да закон против дискриминације треба да буде на седници Владе.

II

ТЕОРИЈСКО РАЗМАТРАЊЕ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ

1. УВОД У РАСПРАВУ

Пошто се пресупозиција, према најшире прихваћеној дефиницији, утврђује (=активира) на основу одређених лексичко-граматичких елемената неког исказа, лингвисти који се баве овим феноменом имају задатак да одреде које се језичке форме могу категорисати у групу детектора пресупозиције. Иако је било покушаја да се издвоје језичке датости које се могу категорисати међу детекторе пресупозиције¹⁰, тај задатак није у потпуности решен у тренутној фази развоја лингвистике. У основи овог проблема у актуелним теоријским испитивањима превасходно лежи изостанак прецизног дефинисања инхерентних и дистинктивних одлика пресупозиције, на основу којих би се она разграничила од других врста импликацијских феномена (конвенционалних импликатура, конверзацијских импликатура, логичких импликација и др.). На овај неразрешен проблем указује и Л. Картунен у свом раду новијег датума (Karttunen, 2016). Он, наиме, разматрајући листу језичких детекторима пресупозиције коју је саставио С. Левинсон (1983), каже:

„The error, from which the field still has not completely recovered, was the idea that the items on this list exemplify the same phenomenon. The Zoo of presuppositions triggers should have been constructed with separate cages for

¹⁰ Према нашим сазнањима, прва најобухватнија листа језичких детектора пресупозиције је она коју је саставио С. Левинсон (1983) (в. табелу 1).

different species. The quest for a unified theory of presupposition, pragmatic or semantic, has been a failure.“ (Karttunen, 2016: 707).

Према томе, одређивањем јасног критерија за разграничавање пресупозиције од других сличних феномена добио би се одговор на још увек отворено питање – које језичке јединице са Левинсонове листе (али и уопште) активирају пресупозицију, а које активирају неки други тип импликације. Међутим, мишљења смо да циљ теорије пресупозиционалности не мора нужно да тежи формирању неке коначне листе детектора, већ да је теоријски важније управо дефинисање иманентних и разликовних одлика пресупозиције.

Како би се на адекватан начин утемељило емпиријско истраживање у овом раду, наш задатак у овом делу дисертације биће постављање јасних критерија разграничавања пресупозиције од осталих импликацијских типова (део III/глава 2). Своје ставове о овом елементарном проблему дефинисања пресупозиције ћемо, разуме се, аргументовати, а полазна тачка биће нам диспаратна разматрања проблема дефинисања пресупозиције и њеног разграничавања од других импликација у новијој лингвистичкој (али и филозофској) литератури.

- | |
|---|
| I Референцијално одређени именски изрази (нпр. <i>Марко, аутор романа Коректура</i>) |
| II Фактивни изрази (нпр. <i>знати, открити, жалити, бити срећан</i>) |
| III Импликативни глаголи (нпр. <i>успети, спречити, заборавити</i>) |
| IV Аспектуални глаголи (нпр. <i>почети, наставити, престати</i>) |
| V Лексеме са итеративним значењем (нпр. <i>поново, такође</i>) |
| VI Глаголи суђења (нпр. <i>оптужити, критиковати</i>) |
| VII Темпоралне клаузе са прилозима, везницима и везничким спојевима:
<i>откад, док, пошто, пре него што, након што</i> и др. |
| VIII <i>Cleft/pseudo-cleft</i> конструкције |
| IX Интонацијски фокус (<i>implicit clefts with stressed constituents</i>) |
| X Поредбене конструкције |
| XI Нерестриktivне релативне клаузе |

XII Иреалне условне реченице
XIII Питања (отворена питања, алтернативна питања, минимална изборна (да/не) питања) ¹¹

Табела 1: Потенцијални језички детектори пресупозиције.

¹¹ Језички детектори који се налазе на Левинсоновој листи (Levinson, 1983: 181–184).

2. ПРЕСУПОЗИЦИЈА И ДРУГЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ – ПАРАМЕТРИ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ¹²

У овој глави издвојићемо инхерентне и дистинктивне одлике пресупозиције, према којима ћемо овај пропозицијски ентитет одвојити од осталих типова пропозицијских ентитета који имплицитно произилазе из исказане реченице – конвенционалне и конверзацијске имплицатуре, логичке импликације и имплициране премисе.

У дефинисању пресупозиције и осталих наведених импликација користићемо следеће параметре:

- информативност;
- прагматичност/семантичност;
- формална маркираност.

2.1. ИНФОРМАТИВНОСТ ИМПЛИКАЦИЈЕ

2.1.1. Пресупозиција: неинформативна прагматичка импликација

¹² У ову главу укључени су ауторови објављени радови са извесним модификацијама, допунама и прилагођавањима (Књијар, 2017, 2018).

У лингвистичким (али и неким филозофским) теоријама¹³ пресупозиција се углавном посматра као прагматички феномен, јер уводи концепте као што су *заједничко знање учесника у конверзацији*, *адекватност исказа* и др. Општу дефиницију пресупозиције у прагматичким теоријама даје С. Левинсон: „An utterance A *pragmatically presupposes* a proposition B iff A is *appropriate* only if B is *mutually known* by participants“ (Levinson, 1983: 205), која је, у зависности од конкретне теорије, мање или више проширивана. С друге стране, поимање пресупозиције као логичке (=семантичке) пропозиције углавном је превазиђено у лингвистици. Према таквом становишту (в. нпр. Frege (1948) и Strawson (1952)): „presuppositions are understood as definedness conditions, necessary requirements for an expression to have a meaning.“ (Beaver & Geurts, 2014), из чега се изводи стандардна логичка дефиниција пресупозиције гласи: „A presupposes B if and only if: a. wherever A is true, B is true and b. wherever B is not true, A has logical status other than true or false.“ (Simons, 2013: 147).

У овом раду пресупозиција се поима, исто као и у актуелној лингвистици, као прагматички феномен јер су у њеном дефинисању релевантни, пре свега, учесници у конверзацији, комуникацијска намера говорника и информативност. Према томе, пресупозицију дефинишемо на следећи начин:

Пресупозиција је информација (=прагматичка пропозиција) коју говорник претпоставља да је саговорнику позната (иако не мора увек да буде) у тренутку исказивања реченице. Према томе, таквом, претпостављеном информацијом говорник нема намеру да информише саговорника и она има споредан (*backgrounded*) статус у исказу.¹⁴

Ову дефиницију ћемо у наставку текста на примерима додатно елаборирати:

¹³ В. нпр. Abrusan (2011, 2016), Abush (2010), Beaver (1992), Karttunen (1973), Kempson (1975), Chierchia (1995), Gazdar (1979), Geurts (1998), Heim (1983), Simons (2001, 2003, 2004, 2006, 2007), Stalnaker (1972, 1973, 1974, 1998, 1999, 2002), Van der Sandt (1988, 1989, 1992), Zeevat (1992).

¹⁴ Уп. и Lambrecht (1996), Simons (2013), Stalnaker (1999) који на сличан начин дефинишу пресупозицију.

(II.1) Марко **је сазнао** да му припремамо забаву за рођендан.

> Марко је сазнао да му припремамо забаву за рођендан.

>> Ми припремамо Марку забаву за рођендан.

(II.2) Јелена је **поново** отишла у Шпанију.

> Јелена је поново отишла у Шпанију.

>> Јелена је већ била у Шпанији.

У замишљеном контексту, говорник пропозицијски садржај допунске клаузе у примеру (II.1) узима као информацију познату саговорнику¹⁵, те је стога споредне, пресупозицијске нарави, док је главна тачка исказа садржај главне реченице. Према томе, говорник жели да информише саговорника о томе да је „Марко сазнао“ оно што се налази у допуни, С друге стране, у примеру (II.2), пропозицијски садржај реченице је у обавештајном смислу нова информација (=асерција) коју је говорник имао намеру да пренесе саговорнику, док статус пресупозицијске информације има пропозиција која се везује за лексему *поново*. Будући да су пресупозиције у исказаним реченицама споредне (*backgrounded*), њихов се садржај у исказу не проблематизује (он се подразумева, прихвата се као чињеница), те се пројектује у присуству логичког оператора негације¹⁶:

(II.3) Марко **није сазнао** да му припремамо забаву за рођендан.

> Марко није сазнао да му припремамо забаву за рођендан.

>> Ми припремамо Марку забаву за рођендан.

¹⁵ У неким другим конверзацијским ситуацијама може бити и другачија обавештајна природа допунске клаузе.

¹⁶ О проблему пројекције в. нпр. у Simons (2007) и Simons *et al* (2010).

(П.4) Јелена **није поново** отишла у Шпанију.

> Јелена није поново отишла у Шпанију.

>> Јелена је већ била у Шпанији.

У одређеним конверзацијским ситуацијама може да се деси да садржај пресупозиције ипак буде информативан за саговорника. У таквим ситуацијама говорник очекује од саговорника да садржај претпостављене информације (=пресупозиције) прихвати у оном тренутку када је реченица исказана; овај ментални механизам у лингвистици назива се *акомодација* (Lambrecht, 1998: 66–67). Принцип акомодације илустроваћемо следећим примером¹⁷:

(П.5) ДМ: - Је л' имате ауто?

ДШ: - [...] Немам, има **моја супруга** Фиат 100 и без аута сам.

>> Говорник ДШ има супругу.

Пропозиција маркирана подвученом посесивном конструкцијом није оно чиме је говорник желео да информише саговорника, те се она може сматрати пресупонираном, споредном информацијом. Дакле, говорник ДШ исказаном реченицом претпоставља ову информацију, која може бити позната саговорнику, те бити део заједничког знања и пре исказивања реченице, или ће то тек накнадно, након исказивања реченице, акомодацијом саговорника постати. М. Симонс за овај когнитивни процес прихватања непознатог пресупозицијског садржаја каже да је: „[...] the result of a general tendency of discourse participants to act cooperatively [...]” (Simons, 2007: 15).

Када се говори о пресупозицијском садржају који карактерише информативност, он не би требало да буде споран, јер говорник који свесно користи спорне пресупозиције треба да буде спреман на њихово проблематизовање у даљем току разговора, те ће садржај којим је говорник

¹⁷ Сличне примере дају и Simons (2007) и Stalnaker (2002).

заправо хтео да информише саговорника, доспети у други план (Simons, 2007: 16–17). Па тако у примеру (II.5) саговорник може да проблематизује пресупозицију тако што ће на пример рећи *Али ви немате супругу*. Исто тако, говорно лице може тенденциозно користити спорне пресупозиције, те свесно прекршити начело квалитета – једно од основних конверзацијских принципа, а да саговорник, поштујући принцип кооперативности, несвесно прихвати тај спорни пресупозицијски садржај.¹⁸

Када се говори о информативним пресупозицијама, требало би се осврнути и на феномен експлоатисане пресупозиције, на који указује Сталнакер (Stalnaker, 1999: 51–52), а додатно објашњава М. Симонс, која каже да у таквом механизму: „[...] speaker can exploit presuppositionality in order to convey some information without directly asserting it. [...]”, а овај феномен илуструје примером посесивне конструкције (Simons 2007: 1045–1046)¹⁹:

(II.6) А: - Овај нови колега је баш zgodан.

Б: - И његова жена је такође zgodна.

> И његова жена је такође zgodна.

>> Нови колега има жену.

Овај пример Симонс објашњава на следећи начин:

„[...] B’s utterance presupposes (and does not assert) that the new guy has a wife. By producing this presupposing utterance, B is acting as if she believes that proposition to be part of the common ground. The pretense is intentionally transparent, and has the result that A comes to believe that the new guy has a wife. And under easily imaginable circumstances, B might well intend this as the main point of her utterance.” (Simons 2007: 1045–1046).

¹⁸ На проблем контроверзности пресупозиције реферише и Р. Сталнакер (Stalnaker, 2002).

¹⁹ Ауторкин пример је преведен и незнатно измењен.

Ауторка овакву, експлоатисану импликацију задржава у оквирима пресупозиције. Међутим, према нашем мишљењу, у оваквим примерима активирана импликација губи пресупозицијске одлике, а више личи на конверзацијску импликатуру јер представља нову информацију која је индиректно пренета и саговорник такву нарав импликације тумачи на основу конверзацијског закључивања (више о конверзацијским импликатурама в. у наставку текста).

2.1.2. Импликатуре: информативне прагматичке импликације

2.1.2.1. Конвенционалне импликатуре²⁰ су импликације кодиране у семантичкој структури одређених речи или конструкција, и према виђењу К. Потса, са којим се слажемо, представљају прагматичке импликације које, за разлику од примарног обавештајног садржаја исказа (=асерције), имају секундарну информативност и представљају:

„[...] generally supporting content, designed to contextualize the at-issue content, assist with setting reference, establishing free contextual parameters, and so forth.“ (Potts, 2015: 190).

Према томе, Потс закључује да:

„[...] conventional implicatures are distinguished from presuppositions in being new. Thus, where the conventional implicature is old, it takes on the status of evoked content (known information that the speaker brings to salience), but the unmarked case is for conventional implicatures to quietly impose their content on the common ground [...] (Potts, 2015: 190).

²⁰ Грајс (Grice, 1989) је први употребио термин конвенционална импликатура за ову импликацијску појаву. Међутим, Картунен сматра да би прикладнији термин био *allusion*, што представља превод (и номинализацију) немачког глагола *andeuten*, који је Фреге користио како би описао сличне феномене (Karttunen, 2016: 708–709).

Потс наводи апозитивне, експресивне изразе, прилог *therefore* као типичне примере маркера конвенционалне импликатуре. У наставку ћемо ову прагматичку импликацију илустровати следећим примером:

(II.7) Звао те је Марко, **твој колега са посла**.

>Звао те је Марко.

+>> Марко је твој колега са посла.

У овом примеру прагматичка пропозиција која има статус конвенционалне импликатуре стоји у формалној релацији са маркираном конструкцијом и представља информацију која говорнику служи за контекстуализовање примарне информације.

Важно је истаћи да конвенционална импликатура није примарна, разматрана информација исказане реченице, те се, исто као и пресупозиција, пројектује у присуству логичког оператора негације:

(II.8) **Није** те звао Марко, **твој колега са посла**.

> Није те звао Марко.

+>> Марко је твој колега са посла.

Према томе пројектовање пресупозиције у присуству логичког оператора негације јесте инхерентна, али није дистинктивна одлика пресупозиције јер важи и за конвенционалне импликатуре (или бар неке од њих)²¹.

Дакле, ако пођемо од тога да су пресупозиција и конвенционална импликатура прагматички концепти и да се постављају у релацију са говорником и његовом комуникацијском намером, онда сматрамо да би критериј одвајања ова

²¹ За више информација о феномену конвенционалне импликатуре в. темељно написану монографију К. Потса *The Logic of Conventional Implicatures* (Potts, 2003).

два импликацијска феномена требало да буде управо информативност²². Међутим, неки савремени лингвисти²³, са којима се не слажемо, сматрају да кључ за диференцијацију пресупозиције и конвенционалне имплицатуре треба тражити у њиховој логичкој вези са исказом. На овај начин прагматички концепт информативности се маргинализује. Картунен у свом раду новијег датума на ту тему каже:

„False implicatures can be ignored in ordinary conversation, false presuppositions have serious consequences, for a logician a truthvalueless statement, for a pragmatist, a failure of communicational purpose of some sort.“ (Karttunen, 2016: 725)

Сличног становишта је и Б. Абот:

„The crucial difference [...] is that presuppositions are entailed by S (i.e. are part of the truth conditions of S), and conventional implicatures are not. Or, to put it another way, the propositions conveyed as conventional implicatures are felt to be in some sense peripheral to an assertion of S, while the propositions conveyed as presuppositions are a more integral part of that assertion.“ (Abbott 2006: 5–6).

Како би читава проблематика била јаснија, овде ћемо поновити примере (П.3) и (П.4) које смо дали у претходном одељку, а импликације активирание фактивним глаголом *сазнати* и прилогом *поново* анализираћемо користећи параметар истинитости и логичке везе са исказаном реченицом:

(П.9) Јелена је **поново** отишла у Шпанију.

²² Таквог виђења је и М. Симонс: „[...] we could distinguish presuppositions from assertions and implicatures simply on the basis of whether or not the speaker has a communicative intention with respect to the relevant proposition.“ (Simons, 2007: 12).

²³ В. нпр. у Abbott (2000, 2006, 2008) и Karttunen (2016).

- > Јелена је отишла у Шпанију.
- +>> Јелена је већ била у Шпанији.

(II.10) Марко је сазнао да му припремамо забаву за рођендан.

- > Марко је сазнао да му припремамо забаву за рођендан.
- >> Ми припремамо Марку забаву за рођендан.

У исказу у примеру (II.9) асерција (=примарна информација) и импликација су независне једна од друге. То значи да садржај импликација може бити нетачан, а да то не утиче на комуникативно-функционалну адекватност исказа²⁴. Према томе, такве импликације сврставају се, на основу наведеног критерија, међу конвенционалне имплицатуре, а не међу пресупозиције.

С друге стране, у примеру (II.10) неистинитост импликације – прагматичке пропозиције изведене из садржаја допунске клаузе, утиче на, како каже Картунен, „комуникацијску сврху“ исказа. То значи да се такве импликације сврставају у пресупозицијску категорију; што, иначе, кореспондира и са применом комуникативно-функционалног критерија информативности.

Примена концепта истинитости и везе међу пропозицијама у диференцирају прагматичких импликација, у којој се јасно огледа утицај логичара (=семантичара), има реперкусије, видели смо на разматраним примерима, и на другачије категорисање лексичко-граматичких јединица које смо дали у табели 1.

2.1.2.2. Конверзацијске имплицатуре чине информације које се не везују за одређене формалне елементе исказане реченице, већ за њено значење; то значи да говорник употребом различитих форми може да пренесе исту конверзацијску имплицатуру (Levinson, 1983: 116). Важно је истаћи да се пропозиције које се сврставају у категорију конверзацијске имплицатуре начелно не конструишу на

²⁴ Слично објашњење даје и К. Потс (Potts, 2015: 170) када говори о феномену независности двеју прагматичких пропозиција.

основу пропозицијског садржаја исказане реченице, већ се добијају конверзацијском инференцијом. На пример:

(П.11) А: - Где је Марко?

Б: - Светло у његовој соби је упаљено/Гори му светло у соби/Није му светло угашено у соби/Сијалица у његовој соби гори и сл.

+> Марко је у својој соби.

У овом пару реплика говорник Б употребом различитих језичких форми свом саговорнику жели да пренесе да је Марко у својој соби. Овде видимо да говорник Б заправо импликацијом, а не оним што је рекао, информисе свога саговорника, што значи да је управо тај садржај информацијски примаран у исказу²⁵.

Према томе, граница између конверзацијске имплицатуре и пресупозиције је јаснија. Конверзацијске имплицатуре су информативног карактера и начелно се не везују се за неку одређену лексичко-граматичку структуру, док су пресупозиције, на супрот, неинформативне и стоје у релацији са одређеним формалним реченичним елементима.²⁶

2.2. ПРАГМАТИЧНОСТ ИМПЛИКАЦИЈЕ

²⁵ За више информација о овом комплексном феномену в. нпр. у Grice (1989), Horn (1984), Huang (2014), Levinson (1983).

²⁶ Ова граница између пресупозиције и конверзацијске имплицатуре је у теоријским тумачењима прагматичких импликација седамдесетих година XX века била порознија. Грајс је, на пример, неке пресупозиције сврстао међу конверзацијске имплицатуре јер је сматрао да се тумаче (активирају) на основу конверзацијских принципа (што, иначе, представља према његовом мишљењу и критериј за одређивање конверзацијских имплицатура). Узгред, Грајс је своја истраживања базирао на имплицатурама, а пресупозицијом се није много бавио, те није у потпуности јасно како ову категорију одваја од имплицатура (Grice, 1989: 269–282).

Иако неинформативни статус у исказу можемо узети као тачку раздвајања пресупозиције од импликатура, ова одлика нема такав, диференцијацијски карактер у разграничавању пресупозиције од логичких импликација, што ћемо у наставку текста размотрити.

У актуелним прагматичким теоријама пресупозиције сукоб логике и прагматике огледа се и у сврставању међу детекторе пресупозиције одређених језичких датости, које, према нашем мишљењу, заснованом на прагматичким начелима, активирају логичке а не прагматичке импликације. Како бисмо начелно раздвојили ове две врсте импликација, у наставку текста дефинисаћемо један и други пропозицијски ентитет из аспекта њене прагматичности/семантичности, те формулисати комуникативно-функционални принцип на основу ког диференцијација ових двеју врста импликација неће бити замагљена.

Ц. Јул пресупозицију дефинише као ПРАГМАТИЧКУ (а не семантичку) импликацију јер представља „something the speaker assumes to be the case prior to making an utterance. Speakers, not sentences, have presuppositions. (Yule, 1996: 19)“. М. Ивић дефинише пресупозицију (за коју користи још и термин *претпоставка*) као прагматички феномен који представља:

„[...] спознајни податак чије присуство у свести комуникативних партнера претходи њиховим исказним радњама, што чини подразумевљивим да информативна оформљеност пресупозиције није зависна од обавештајне садржине исказа.“ (Ивић, 2007: 1–2).

О карактеру односа између пресупозиције и асерције слично говори и К. Ламбрехт:

„The presupposition and the assertion are thus propositions which coexist in the same sentence. To make an assertion is to establish a RELATION between a presupposed set of propositions [...] and a non-presupposed proposition. The latter being in some sense added to, or superimposed on, the former. The assertion is therefore not to be seen as the utterance "minus the presupposition"“

but rather as a combination of two sets of propositions.“ (Lambrecht, 1996: 57–58)

На пример:

(П.12) А: Марко је **поново** купио Јелени књигу за рођендан.

У овом примеру говорник А жели да обавести саговорника да је Марко поново купио књигу Јелени за рођендан претпостављајући следеће информације:

>> Саговорник може да идентификује референте означене властитим именицама Марко и Јелена

>> Марко је већ једном купио Јелени књигу за рођендан.

Дакле, асерција се на неки начин наслања, надовезује на пресупониране информације, што значи да су ова два типа информација директно повезана. Ову констатцију потврђујемо тако што можемо експлицитирати нпр. итеративну пресупозицију:

Марко је већ једном купио књигу Јелени за рођендан а сада је то урадио поново.

Исто се могу експлицитно идентификовати референти на које упућују власитите именице уколико говорник сматра да су они непознати саговорнику.

Ц. Јул *јаку импликацију (entailment)*, насупрот пресупозицији, дефинише као „something that logically follows from what is asserted in the utterance. (Yule, 1996: 25)“. М. Ивић (2007: 1–2) овај тип импликације (она користи термине *подразумевање* и *импликација*) дефинише као информацијску датост која „[...] искрсава у човековој свести као својеврстан спознајни ‘одјек’ на оно што је исказом саопштено.“ Исто тако, ауторка наводи да неки исказ својим обавештајним садржајем „аутоматски активира“ одређена знања о стању ствари у

стварном свету (Ивић, 2007: 2).

Примери:

(П.13) Мој деда је имао плаве очи.

||- Мој деда није више жив. (Ивић, 2007: 2).

(П.14) На Џона Кенедија је извршен атентат.

||- Џону Кенедију се нешто догодило.

(П.15) Видели смо веверицу у парку.

||- Видели смо животињу у парку.

Према горе наведеној дефиницији, импликације у овим примерима не представљају оне информације које говорник претпоставља исказивањем реченице, већ су у исказу аутоматски активирани семантиком исказа, подразумевају се:

Употребом прошлог глаголског облика и дединог поседовања одређене физичке особине (плаве очи), подразумева се да говорников деда није више жив [пример (П.13)];

Ако је на Џона Кенедија извршен атентат, подразумева се да му се нешто догодило [пример (П.14)];

Ако смо видели веверицу, подразумева се да смо видели животињу [пример (П.15)].

Из формулисања ових импликативних судова произилази да разматране импликације нису дефинисане комуникацијским, већ семантичким начелима.

На крају, морамо нагласити да смо, разматрајући разлике између пресупозиције и јаке импликације, изнели само начелне разлике међу њима. Будући да прагматичност/семантичност неке импликације није увек лако одредивонадамо се да ће нам корпусно истраживање у овоме помоћи.

2.3. ФОРМАЛНА МАРКИРАНОСТ ИМПЛИКАЦИЈЕ

У претходним одељцима раздвојили смо пресупозицију од конвенционалних и конверзацијских импликатура односно семантичких импликација, користећи параметре информативности и прагматичности. Међутим, ова два параметра нису довољна да се одвоји пресупозиција од имплицираних премиса, које представљају формално немаркиране неинформативне прагматичке пропозиције. О могућим параметрима диференцијације ових пропозицијских ентитета говорићемо у наредним редовима.

М. Симонс (Simons, 2004, 2007) у категорију пресупозиције убраја и оне типове импликација које не стоје у релацији са неким формалним елементом исказане реченице, већ су присутне искључиво у свести комуникацијских партнера. Истина, она такве случајеве карактерише као широко поимање пресупозиционалности управо зато што нису маркирани неком лексичко-граматичком јединицом у реченици, али се, према њеном мишљењу, уклапају у оквире ове категорије јер представљају неинформативне прагматичке пропозиције. Овај тип пресупозиције ауторка илуструје следећим исказом:

(П.16) It's 08:01.

+> We should hurry.

>> Bus comes at 08:03.

Према речима М. Симонс, у наведеном исказу у одређеној ситуацији оно што говорник жели да пренесе саговорнику и што је примарна информација јесте нпр. *We should hurry* (Simons, 2004: 350), што се према прагматичкој теорији

категорише као конверзацијска импликатура јер није директно већ индиректно пренесена. У истом исказу активирана је и импликација *Bus comes at 08:03*, а ауторка овакве информације идентификује са пресупозицијом јер могу бити оспорене од стране саговорника, део су заједничког знања, не представљају информације којима је говорник желео да информише саговорника, отпорне су на присуство логичких оператора и др. (Simons, 2007: 6–9).²⁷

Иако се заиста овако добијена информација може по својим карактеристикама поистоветити са пресупозицијом, ми ћемо ипак раздвојити ова два пропозицијска ентитета користећи формалну маркираност као основни параметар (у даљем тексту указаћемо на још неке разликовне нијансе). Према томе, будући да је импликација о којој говори М. Симонс формално немаркирана (постоји само у менталној сфери интерлокуторâ), искључићемо је из категорије пресупозиционалности, чија је иманентна одлика, према нашем схватању, формална маркираност. За номинацију ових, формално немаркираних пропозицијских ентитета користићемо термин *имплицирана премиса*²⁸.

Исто тако, имплицирана премиса има, за разлику од пресупозиције, помоћну улогу у тумачењу основне комуникацијске намере говорника; па тако, у примеру (П.16) говорник индиректно жели да пренесе *We should hurry* (=конверзацијска импликатура), а саговорник ову комуникацијску намеру говорника тумачи помоћу информације *Bus comes at 08:03* (=имплицирана премиса), која постоји у његовој свести и пре исказане реченице, али се након говорне радње реактуелизује. Другим речима, активирање садржаја ове имплициране премисе неопходно је за тумачење обавештајне садржине датог исказа. Саговорничко когнитивно процесуирање исказа *It's 08:01* могло би се овако формулисати:

²⁷ За више информација о овим сличностима в. Симонс (2007).

²⁸ Овај термин (*implicated premise*) користе Спербер и Вилсон. Важно је напоменути да аутори *конверзацијске импликатуре* називају *имплицираним закључцима* (*implicated conclusions*), а за обе врсте импликација користе заједнички термин *импликатура* (*implicature*) (Wilson & Sperber, 2006: 615–619).

Пошто аутобус долази у 08:03, говорник исказом ‘Сада је 08:01’ жели да ми каже да морамо да пожуримо.

У случају да се ова имплицирана премиса не активира у свести саговорника, исказана реченице била би из његове перспективе комуникацијски неадекватна.

На исти начин може се тумачити и наредни пример, којим смо у одељку 2.1. илустровали конверзацијску импликатуру:

(П.17) А: - Да ли је Марко у кухињи?

Б: - Светло у кухињи је угашено.

+> Марко није у кухињи.

>> Нико није у кухињи када је светло угашено.

Информација коју говорник Б жели да пренесе своме саговорнику јесте *Марко није у кухињи*, а која се због свог индиректног начина преношења говорнику А сврстава у категорију конверзацијске импликатуре. С друге стране, имплицирана премиса, која мора бити активирана у декодирању комуникацијске намере говорника Б, могла би да гласи *Нико није у кухињи када је светло угашено*; когнитивни процес који је актуелизован у тумачењу поруке говорника Б могао би се формулисати овако:

Пошто се нико у кухињи не налази када је светло угашено, саговорник исказом ‘Светло у кухињи је угашено’ жели да ми пренесе да Марко није у кухињи.

Исто као у примеру М. Симонс, ову импликацију искључујемо из пресупозицијске категорије јер постоји искључиво у свести интеролокуторâ и не манифестује се формално у исказаној реченици.

Овде ћемо навести још један аргумент који иде у прилог адекватности раздвајања имплициране премисе од пресупозиције. У одређеним конверзацијским ситуацијама пресупозицијске информације могу да личе на

конверзацијске импликатуре јер су информативне и преносе се индиректно²⁹; а управо имплициране премисе нам помажу да дату информацију не протумачимо као пресупозицију већ као конверзацијску импликатуру. Овај феномен илустроваћемо примером (II.6), који ћемо овде из практичних разлога такође поновити:

(II.18) А: - Овај нови колега је баш zgodан.

Б: - Јесте, а и његова жена је такође zgodна.

+> Нови колега има жену.

+>> Онај који има жену није слободан.

Пошто је семантички садржај исказа говорника Б у колизији са конверзацијским принципом релевантности, саговорник, под претпоставком да је исказана реченица ипак конверзацијски адекватна, проналази релевантну информацију у пресупозицији, активираној посесивном конструкцијом. Како би до таквог закључка дошао, говорник користи имплицирану премису, која му служи као својеврсна помоћна информација. Ментални процес декодирања индиректно пренете обавештајне садржине овог исказа могао би да изгледа овако:

Будући да онај који има жену није слободан [=имплицирана премиса], саговорник својим исказом не жели да ме информише да је жена новог колеге такође zgodна, већ да он има жену.

Дакле, изводимо закључак да се овај помоћни импликацијски ентитет (=имплицирана премиса) концептуално не уклапа у категорију пресупозиције јер се, између осталог, (у неким случајевима) управо на основу њега тумачи да ли је нека пресупозиција заиста пресупозиција или је по својој нарави ближа другим типовима импликација.

²⁹ О овом феномену говорили смо у одељку 2.1

III

ЈЕЗИЧКИ ДЕТЕКТОРИ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ

ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

1. ПРЕИСПИТИВАЊЕ ДЕТЕКТОРА ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ – ПАРАМЕТРИ АНАЛИЗЕ

У овом делу дисертације анализираћемо језичке детекторе пресупозиције на корпусу српског разговорног језика. Анализу ћемо поделити у три дела према лексичко-граматичким одликама ЈДП:

- Лексички детектори пресупозиције:
 - лексеме са итеративним значењем (*поново, такође*),
 - имплицативни глаголи,
 - аспектуални глаголи,
 - глаголи суђења,
 - референцијално одређени именски изрази;
- Структурни детектори пресупозиције:
 - реченице са темпоралном клаузом,
 - иреалне условне реченице,
 - нерестриктивне релативне клаузе,
 - питања,
 - *it-cleft* конструкције и интонацијски фокус;
- Фактивни детектори пресупозиције (лексичко-структурни детектори)

У корпусној анализи ЈДП користићемо следеће параметре:

- преиспитивање пресупозицијске нарави импликације активираних ЈДП;
- описивање механизма активирања пресупозиције;
- проверавање могућности и описивање начина неутрализације пресупозиције.

Дакле, на првом месту ћемо проверити да ли се језичке јединице са Левинсонове листе могу категорисати међу детекторе пресупозиције када се посматрају кроз призму дефиниције пресупозиције коју смо поставили у претходној глави (=формално маркирана неинформативна прагматичка пропозиција).

Језичке датости које улазе у категорију детектора пресупозиције структурно су разнородне. Према томе, разликује се и начин активирања пресупозиције. Р. Сталнакер поставио је начин активирања пресупозиције међу централне проблеме тумачења пресупозиционалности. Он уочава, што је касније у прагматици и прихваћено, да се не може говорити о једном, универзалном механизму активирања који би важио за све детекторе пресупозиције, јер у основи активирања пресупозиције леже разнородни принципи (Stalnaker, 2002: 55–56). М. Абрусан наводи да је за дефинисање механизма активирања пресупозиције потребно узети у обзир међусобни однос синтаксе, семантике, прагматике и општих когнитивних механизма, те у свом новијем раду истиче: „[...] We are just beginning to scratch the surface of this difficult topic“ [...] (Abrusan, 2016: 170). Један од задатак овог дела дисертације биће управо описивање којим све језичким и ванјезичким елементима може бити објашњено активирање пресупозиције код различитих типова ЈДП.

Под термином контекстуална неутрализација³⁰ мислимо на могућност да

³⁰ Пресупозиција може бити и експлицитно негирана у оквиру неког исказа (или реплике) једног говорника. У исказу *Јелена није поново отишла у Америку јер је сада први пут тамо*. говорник експлицитно поништава пресупозицијски садржај *Јелена је већ била у Америци*. Хорн (Horn, 1985) овај тип поништавања пресупозиције назива *металингвистичком негацијом*, која није од велике теоријске важности у дефинисању пресупозиционалности, те је, с разлогом, маргинализована у прагматици.

пропозиција повезана са неким ЈДП у одређеном контексту губи пресупозицијску нарав. У литератури се наводи да су неки ЈДП маркирани у погледу пресупозицијског статуса пропозиције која је њима активирана, што значи да контекст у којима се дати детектор појављује не утиче на пресупозицијски карактер пропозиције са којом стоји у релацији (тј. пресупозиција је увек или скоро увек активирана). Међу такве, *јаке (hard)* детекторе пресупозиције спадају, на пример, лексеме са итеративним значењем. Међутим, постоје и они ЈДП који стоје у релацији са пропозицијом чији је прагматички статус немаркиран, што значи да у зависности од конверзацијског контекста, он може бити пресупониран и непресупониран. Такве језичке јединице називају се *слабим (soft)* детекторима пресупозиције (нпр. фактиви)³¹. У нашој емпиријској анализи, полазећи од корпуса разговорног језика, испитаћемо на које се све начине може неутралисати пресупозиција код различитих детектора пресупозиције, те да ли је контекстуална неутрализација пресупозиције ограничена само на слабе детекторе или она ипак може на неки начин да се догоди и код јаких детектора пресупозиције.

Како смо у уводном делу рекли, поред тога што ћемо испитивањем механизма активирања и неутралисања пресупозиције на примерима из корпуса разговорног језика боље разумети феномен пресупозиције, резултати корпусне анализе ЈДП могу имати и примену у лексикографији. Наиме, постоји могућност да се издвоје неки нови значењски елементи поједних лексема који нису забележени у актуелним дескриптивним једнојезичним речницима.

³¹ Уп. Abbott (2006), Abrusan (2016), Abusch (2010), Simons (2006).

2. ЛЕКСИЧКИ ДЕТЕКТОРИ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ

2.1. ЛЕКСЕМЕ СА ИТЕРАТИВНИМ ЗНАЧЕЊЕМ

Р. Сталнакер је приметио да су неке пресупозиције индуковане семантичким садржајем одређених речи – „[...] the fact about the presupposition requirement must be written into the dictionary, or into the semantics. [...]“ (Stalnaker, 1999: 55). М. Симонс (Simons, 2001; 2006) такође каже да:

„There are in fact some words which are natural candidates for analysis as conventional triggers, or markers, of presuppositions. These are words whose sole function seems to be to introduce presuppositions. The most well-discussed examples of this in English are *even*, *again* and *too* [...] (Simons, 2006: 7).

У готово свим истраживањима³² поменути детектори (*чак*, *поново*, *такође*) разматрани су на конструисаним примерима и међу лингвистима постоји

³² В. Abrusan (2015), Abusch (2010), Amsili & Beyssade (2010), Bade (2016), Eckardt & Frankel (2012), Krifka (1998), Kripke (2009), Rooth (1992), van der Sandt & Geurts (2001), Simons (2004), Stalnaker, (1999), Winterstein (2011), Zeevat (2003) и др.

начелна сагласност да су пресупозиције активирани овим конвенционалним детекторима отпорне на контекстуално поништавање, те се често из тог разлога ови детектори називају *јаким (hard)*. Сматрамо да не треба априорно наведене лексеме сврстати међу јаке детекторе пресупозиције, већ би требало поћи од корпуса и проверити да ли ове језичке датости у свим контекстима активирају пресупозицију или постоје оне дискурсне ситуације у којима то ипак није случај.

У наставку текста проверићемо на корпусу разговорног језика функционисање типичних примера конвенционалних детектора пресупозиције: *поново, такође*, које спадају у лексеме са итеративним значењем.

2.1.1. Партикула *такође*

Партикула *такође* у *Речнику Матице српске* дефинише се на следећи начин: *речца у значењу саставног везника, обично када се нешто накнадно додаје, прибараја већ поменутом* (РМС: 1299). Ова партикула представља детектор пресупозиције. Начин на који је активирана пресупозиције партикулом *такође* представићемо на следећем конструисаном примеру:

(III.1) А: - Марко је такође купио сат.

У процесу активирања пресупозиције највећу улогу игра семантички садржај партикуле и исказ у којем је она употребљена, али и шири (вербални или невербални) контекст. Ако се не узме у обзир контекст, из исказане реченице у наведеном примеру активирају се искључиво неспецификоване импликације:

Још неко је купио сат. или

Марко је купио још нешто.

Ове импликације можемо сврстати у категорију семантичких јер не представљају информације коју је говорник желео да укључи у информацијску структуру

исказа. Међутим, ако се исказ уметне у контекст у којем је било речи да је осим Марка и Јелена купила сат, онда се неспецификована импликација конкретизује:

Јелена је купила сат.

Преламајући импликацију коју активира партикула *такође* кроз дефиницију пресупозиције, можемо се сложити са доминантним ставом у лингвистици да она поседује све инхерентне одлике пресупозицијске информације: формално је маркирана; говорник полази од тога да је она неинформативна, тј. не жели њоме да информише саговорника; прагматичке је нарави, тј. говорник ју је укључио у информацијску структуру исказа тако што је употребио партикулу.

За разлику од наведеног конструисаног (типичног) примера, описивање механизма активирања пресупозиције партикулом *такође* у разговорном дискурсу може да буде комплексније. Према томе, у наставку ћемо на корпусним примерима описати који све лингвистички и екстралингвистички фактори утичу на активирање пресупозиције, те да ли се активирани пресупозиције по свом карактеру разликују од ове прототипичне, о којој смо говорили у примеру (III.1).

Корпус показује да је чест случај да се пресупозиција активирани партикулом *такође* односи на информацију поменути раније у реплици говорника, те је управо тај садржај релевантан је у механизму активирања пресупозиције:

(III.2) AP: - Добро вече. Генерал Понош платио је својом функцијом јавну оптужбу да Србија нема политику одбране. Остала су, међутим, многа отворена питања која је поставио генерал, питања која **такође** поставља јавност, а на која и даље чекамо одговор. [...]

> Питања такође поставља јавност.

>> Многа отворена питања је поставио генерал.

У делу исказа подвученим пуном линијом на основу конвенционалних одлика партикуле *такође* активирана је импликација: *Још неко поставља питања.*, која се конкретизује садржајем који овом делу исказа претходи (подвучено испрекиданом линијом).

Исто тако, анализирани детектор може се наћи у интеррепличком положају, што значи да се садржај пресупозиције односи на део садржаја претходне реплике саговорника:

(Ш.3) БК: - [...] Повећаћемо мобилност, очекујем пре свега да студенти реше питање виза, да могу да проведу неко време по водећим светским школама, да заживи кредитни систем и трансфер бодова, тако што је учио у неком другом универзитету, може да му се рачуна на његовом универзитету, значи просто да се заврши реформа високог образовања и да постанемо део академског европског простора.

АР: - Верујем да многи, и студенти и професори, то **такође** желе. [...]

> Верујем да то желе такође и многи студенти и професори.

>> То жели БК. [заменица то односи се на садржај реплике БК]

У тачном одређивању неспецификоване импликације активиране партикулом *такође* у исказу АР (*Још неко поред студената и професора то жели*) релевантна је реплика говорника БК. У тој реплици БК износи своје намере (које говорник АР тумачи као жеље) у погледу унапређивања високог образовања. Према томе, субјекат у пресупозицији је саговорник БК, а проформа *то* упућује на оно што он својој реплици износи. У овом примеру видимо упаривање партикуле *такође* са везником *и*, чиме се додатно потврђује значење ове речце као саставног везника, како је забележено у РМС.

Међутим, корпус нам је показао да се *такође* може појавити са супротним везницима *али* и *а*, када ова партикала може да означава супротност са претходним текстом а не саставност, што потврђује и следећи пример:

(III.4) АВ: - - [...] Некада ћемо рећи и тешку реч некоме на Западу, претпостављам мање на Истоку, али ћемо **такође** тражити и молити помоћ и подршку за Србију јер је то посао нас политичара. [...]

> Такође ћемо тражити и молити помоћ и подршку за Србију. [од Запада и Истока]

>> Некада ћемо рећи и тешку реч некоме на Западу, претпостављам мање на Истоку.

У овом примеру партикула *такође* активира пресупозицију чији је садржај експлициран у претходном дискурсу (део исказа подвучен испрекиданом линијом), те и у овом примеру вербални контекст игра важну улогу у механизму активирања пресупозиције. Међутим, овде примећујемо да садржај дела исказа са партикулом *такође* стоји у адверзативном односу са пресупозицијом, а не у саставном, какав је био случај са претходним примерима. Наиме, у обе пропозиције присутни су глаголи говорења али су они супротстављени један другом [„ћемо рећи и тешку реч“ vs. „ћемо тражити и молити помоћ“].

Приметили смо у корпусу да партикула *такође* може да има и металингвистичку функцију увођења у наредну причу или елаборацију (Fraser, 1996: 186). У таквим случајевима, лексема *такође* не сигнализира везу између информације која се налази у исказу са партикулом *такође*, са другом информацијом (=пресупозицијом), која се појавила раније у дискурсу, већ повезује две (мање или веће) дискурсне целине. Према томе, у таквој функцији партикула *такође* активира импликацију коју бисмо могли назвати дискурсном пресупозицијом. На пример:

(III.5) ММ: - Оно што желим **такође** да вам кажем јесте да [...]

> Оно што такође желим да вам кажем [...]

>> Рекла сам вам већ нешто [*нешто* се односи се на садржај неколико реплика у претходном дискурсу].

У овом примеру партикула *такође* део је исказа који у дискурсној структури има улогу дискурсног маркера јер њиме говорник сигнализира везу између две дискурсне целине – онога што је говорник већ рекао и оно што ће тек бити речено. У овом случају је активирана, како смо рекли, дискурсна пресупозиција јер се односи на већ део текста, са којим је текст који следи после исказа са партикулом *такође* у логичкој релацији. Тачније, он нам говори да садржај дискурсне целине који следи реторички представља неки вид елаборације раније изнетог садржаја.

2.1.2. Прилог *поново*

Прилог *поново* у *Речнику Матице српске* дефинише се синонимском дефиницијом: *опет, још једном, наново* (РМС: 972). Пресупозиција активирана прилогом *поново* формулише се на основу семантичких одлика самога детектора (*Већ се НЕШТО раније догодило*) и (начелно) на основу садржаја исказа у којем се ова лексема појављује (који нам говори ШТА се то конкретно догодило). На пример:

(Ш.6) А: - Марко је поново отишао на море.

Б: Завидим му.

> Марко је поново отишао на море.

>> Марко је већ раније био на мору.

За формулисање импликације активиране прилогом *поново* није у овом примеру потребан шири (вербални или невербални) контекст, већ је то могуће на основу исказа у коме се овај детектор налази. У нашој замишљеној конверзацијској ситуацији говорник садржај ове импликације не сматра информативним за саговорника већ верује да је тај садржај њему познат.

У наставку ћемо на корпусу проверити да ли постоје одступања у процесу активирања пресупозиције прилогом *поново* од наведеног конструисаног примера и, ако постоје, какве су она природе.

Корпус је показао да прилог *поново* може да активира пресупозицију која се односи на информацију која је раније поменута у дискурсу:

(Ш.7) ЖЈ: - [...] Нема коме није писала од државних органа, и сви су је игнорисали. Или јој нису одговарали, или су је кињили, јел она каже кад мене притегну да ме муче а ја њима пошаљем писмо, па они мене муче ја њима **поново** пошаљем писмо.

> Ја њима поново пошаљем писмо.

>> Ја сам већ раније послала писмо.

Импликација активирана прилогом *поново* односи се на садржај који је изречен у оквиру исте реплике (подвучано испрекиданом линијом), те се тиме подвруђује њена пресупозиционалност, а процес активирања исти је као и у конструисаном примеру.

Међутим, приметили смо да се садржај пресупозиције не мора нужно појавити раније у дискурсу:

(Ш.8) ТН: - [...] Да Демократска странка од приче да Европа нема алтернативу пређе на причу „исток и запад”, а да Српска радикална странка од приче „исток и запад” пређе коначно **поново** на причу „само исток”. [...]

> Српска радикална странка од приче „исток и запад” пређе коначно поново на причу „само исток”.

>> Српска радикална странка је већ била на причи „само исток”.

Садржај ове пресупозиције није изречен раније у дискурсу, али говорник полази од тога да је таква информација позната саговорнику, иако то заиста не мора да буде случај.

Приметили смо да се прилог *поново* у корпусу често користи, исто као и партикула *такође*, у метадискурсној функцији. Говорник, наиме, овим прилогом сигнализира одређену везу између две дискурсне целине – враћање на тему о којој

је било речи, елаборација већ реченог и сл. У таквим случајевима активирана је пресупозиција са метадискурским карактером, јер се односи на веће дискурсне целине. На пример:

(Ш.9) Б92: - Добро, али да ли је имовина Слободана Милошевића тајна?

РШ: - Ја сам то већ одговорио кроз решење које сам донео и дао налог Пореској управи да је објави.

Б92: - А они су рекли да не располажу тим подацима.

РШ: - Поново ћу вам рећи. Дакле, ваша имовина, односно подаци о вашој имовини или имовини било ког грађанина не морају бити доступни и не треба да буду доступни јавности.

> Поново ћу вам рећи.

>> Већ сам вам рекао.

У наредном примеру исказ *Поново ћу вам рећи* има у дискурсној структури функцију дискурсног маркера јер говорник њиме жели да сигнализира говорнику да је већ раније говорио оно о чему ће у наставку говорити. Дакле, и у овом случају се прилогом *поново* маркира веза између две шире дискурсне целине, те се ради о дискурсној пресупозицији.

Када говорник користи прилог *поново* у метадискурсној функцији веома је често упаривање са глаголом *вратити се*, такође лексемом са итеративном значењем. У таквим случајевима итеративна пресупозиција била би активирана и када би се из исказа искључио прилог *поново*. На пример:

(Ш.10) МК: - То уопште нису изоловани случајеви и ја се враћам поново на поједине лидере појединих странака у Србији да се добро замисле, имају велики утицај на своје чланове, то не раде Марсовци са стране. То раде људи одавде. То што се ради није масовна појава, али...

> Ја се враћам поново на поједине лидере појединих странака у Србији.

>> Већ смо говорили о појединим лидерима појединих странака у Србији.

У овом примеру говорник сигнализира исказом са прилогом *поново* промену теме, тј. враћање на тему о којој је већ говорио.

У горе наведеним примерима говорник актуелизује пресупониране информације тако што у исказ укључује прилог *поново*, сматравши их релевантним у датим дискусним ситуацијама. Да је увођење пресупозиције у информацијску структуру исказа важно за адекватност исказа у одређеним разговорним околностима показује и следећи пример из свакодневног разговора:

(Ш.11) [Контекст: *Учесници у разговору су две сестре (У и В) и њихова тетка (Д), која прича шта је радила и која јој је била реакција када се млађа сестра (В) родила*]

Д: [...] Док сам била на послу, тата ми је јавио да се В [млађа сестра] родила. Почела сам да плачем и сви су ме питали шта ти је, а ја сам им рекла: „Постала сам тетка“.

У [старија сестра]: А као да до тада ниси била тетка!

Пошто Д у подвучени исказ није укључила прилог *поново* (или неку другу лексему са итеративним значењем, нпр. *опет*) којим се у информацијску структуру исказа уводи и пресупозицијска информација, исказ није био адекватно обавештајно структурисан у датој разговорној ситуацији, што је и приметила саговорница У, која указује Д да у њеном исказу недостаје пресупозицијска информација. Дакле, упркос чињеници да се ради о неинформативној, претпостављеној импликацији, овај пример нам указује на важност итеративне пресупозиције у конверзацији.

2.2. ИМПЛИКАТИВНИ ГЛАГОЛИ

Анализирајући предикате са инфинитивном допуном, Картунен (Karttunen, 1971) уочава да се један број таквих глагола (нпр. *manage, remember, bother, care, venture, happen, prevent, force* и др.) издваја по својим семантичким

особеностима. Наиме, глаголи из ове категорије активирају својим семантичким садржајем импликацију која опстаје и у потврдној и у одричној реченици:

(III.12) John **managed** to solve the problem/John **didn't manage** to solve the problem.

>> John made an attempt to solve the problem. (Karttunen, 1971: 340–344)

У литератури постоје различита виђења карактера импликације активираних импликативних глаголима. Неки аутори сматрају да је у питању пресупозиција³³, други да се ради о конвенционалној импликацији³⁴, а трећи да импликације у зависности од дискурсне ситуације могу бити и пресупозиције и импликације³⁵. Полазећи од дефиниција пресупозиције и импликације које смо поставили у другом делу дисертације, размотрићемо на корпусу механизме активирања и карактер импликација активираних двама импликативним глаголима: *успети* и *спречити*, који су фреквенти у нашем корпусу, а такође и илуструју на који начин разговорни контекст утиче на њихов статус детектора пресупозиције.

Да би се на адекватан начин описала употреба импликативних глагола и карактер импликација које из те употребе произилазе, потребно је истраживање сместити у општи прагматички теоријско-методолошки оквир, што углавном није био случај у досадашњим истраживањима³⁶, која ове маркере прагматичких импликација посматрају превасходно из визуре различитих семантичких теорија (уз понеке прагматичке коментаре), чиме се искључује читав низ прагматичких елемената којима би се овај тип глагола додатно расветлио. Исто тако, резултати поменутих разматрања импликатива ограничени су анализом некорпусних примера, те сматрамо да би се они знатније проширили емпиријским

³³ В. нпр. Coleman (1975).

³⁴ В. нпр. Abbott (2006).

³⁵ В. нпр. Karttunen (2016), Baglini & Frances (2016).

³⁶ В. у Baglini & Frances (2015), Coleman, (1975), Karttunen (1971, 2012, 2016), Luzón Marco (1999), Nadathur (2015), Van Leusen (2011) и др.

истраживањима заснованим на корпусу разговорног језика, који пружа богат извор грађе за оваква семантичко-прагматичка испитивања

2.2.1. Глагол *успети*

Глагол *успети* у *Речнику Матице српске* дефинисан је на следећи начин: *имати успеха (остварити какав резултат, добар свршетак каквог посла, подухвата и сл.), поћи за руком.*³⁷ (РМС: 1411).

Овај глагол у својој семантичкој структури може садржати, поред наведених, и потенцијалне импликационе семе интенционалности (*покушај, настојање, труд* и сл.) и модалности (*неочекиваност, мала вероватноћа* и сл.)³⁸, на основу којих се конструишу пропозиције углавном пресупозицијске нарави³⁹. Која (и да ли) ће нека од наведених сема бити актуелизована зависи од конкретне позиције коју лексема заузима у линеарном поретку речи. Ову суптилну семантичку варијабилност произведену дискурзивним окружењем показаћемо на корпусним примерима, а налази до којих будемо дошли помоћи ће нам да боље разумемо значењску структуру лексеме *успети*, као и начине на које је пресупозиција активирана. Исто тако, проверићемо да ли у неким случајевима наведене импликационе семе нису актуелизоване, те, стога, није активирана ни импликација. С обзиром на природу овога глагола, у корпусној анализи проверићемо такође да ли у овом семантичком варирању игра улогу тип говорног чина којем припада исказ са глаголом *успети*.

У нашем корпусу појавио се глагола *успети* који садржи импликациону сему *настојања/труда*, што ћемо илустровати следећим примером:

³⁷ У наведеној дефиницији лексеме *успети* уочавамо *circulus in definiendo*; она се, наиме, дефинише својом номинализованом [декомпонованом] формом – *имати успеха*.

³⁸ Уп. налазе Coleman (1975) и Baglini & Frances (2016) за лексему *manage* – преводни еквивалент лексеме *успети* у енглеском језику.

³⁹ В. нпр. Levinson (1983), Potts (2015), Karttunen (1971, 2012).

(Ш.13) ВЃ: - [...] Можда је један од најсвежијих овај таквих примера „Ибарске новости“ у Краљеву, које смо с тешком муком успели да да натерамо Агенцију да власника, који је већ почео да кука, рекао је „јесте, ја сам лош власник“, признао је све.

> С тешком муком смо успели да натерамо Агенцију да власника [...]

>> Трудили смо се/настојали смо да натерамо Агенцију да власника [...]

Глаголом *успети* у подвученом исказу актуелизована је импликациона сема *труда (настојања)* на основу које се формулише импликација. Актуелизацију ове семе можемо тумачити на основу конструкције *с тешком муком*, којом се сугерише постојање препреке у остваривању онога што је у допуни глагола *успети* изречено, те је у савладавању дате препреке неопходно улагања већег напора. Према томе, импликација са овим значењем представља претпостављену информацију, тј. информацију која претходи и која је неопходна да се нешто „с тешком муком успе“. Овде можемо додати да је за остваривање импликационих семских елемената интенционалности неопходно присуство својеврсне препреке, која је често у разговору и експлицирана, као што је случај са овим примером.

Да импликација са сазначењем *труда/настојања* заиста постоји у информацијској структури исказа са глаголом *успети* говоре нам и примери из корпуса у којима је импликација додатно експлицирана (у потпуности или делимично). Пример:

(Ш.14) ЈЋ: - А како гледате на на, како да кажем, и ове кривичне поступке у фудбалу и на све ово што се догађа, што је више везано за криминал, јер сада поуздано знамо да је криминала било, да је било крађа, отимања новца, прања пара, итд. дакле, просто мафијашких мафијашких догађаја?

РА: - Па види да ти кажем, у сваком случају, увек остављам да се свако понаша у односу на своје интересе. Ја, с моје стране, увек сам гледао да будем ван свих тих догађаја и мислим да сам успео, као човек и као

љубитељ фудбала, тако да у крајњој линији, увек сам желео да фудбал буде у првом плану. [...]

> Мислим да сам успео [елидирано: *да будем ван свих тих догађаја*].

>> Увек сам гледао (/настојао/тудио се) да будем ван свих догађаја.

Глагол *успети* у подвученом (пуном линијом) делу исказу говорника РА актуелизује потенцијалну импликациону сему интенционалности на основу које се формулише пресупозиција. У овом примеру садржај пресупозиције говорник експлицира у претходном делу исказа (подвучено испрекиданом линијом). Можемо претпоставити да је експлицирањем обично имплицираног, претпостављеног садржаја РА желео да истакне своје настојање да се држи даље од криминала у спорту, те на тај начин отклони могуће инсинуације да је он у такве радње умешан. Оваква реторичка стратегија је очекивана јер је РА у време интервјуа селектор фудбалске репрезентације Србије, те се претпоставља да неко на тако високој функцији мора бити упознат са криминалним радњама за које се “поуздано зна” да у српском фудбалу постоје.

У корпусу се појавио пример у којем говорник не зна да ли је пресупозиција са интенционалним значењем истинита или није:

(Ш.15) АР: - Јесте успели да добијете антикварни намештај? Чуло се да сте и то тражили, да сте имали специјалне захтеве како да опремите кабинет.

МК: - Пазите, ја... ја сам отворен за медије. Ни у једну канцеларију у граду нити у Републици није ушло толико новинара колико улази код мене, сви они који улазе врло добро знају да све оно што онде стоји, стоји, кажу људи, од '48. Можда је неко нешто однео, ја то тражим да се врати. Ако је неко нешто заборавио. Али неко ново требовање, неки нови захтев нити је био нити ће га бити.

> Јесте успели да добијете антикварни намештај?

>> Покушали сте (/имали сте намеру/тражили сте) да добијете антикварни намештај.

У овом примеру глагол *успети* активира пресупозицију са интенционалним значењем, која је у истој реплици АР (подвучено испрекиданом линијом) и експлицирана (*Тражили сте то* [антикварни намештај]). Међутим, говорник АР евиденцијалним маркером *чуло се* карактерише природу извора информације садржане у пресупозицији и представља неку врсту реторичке стратегије ограђивања. То нам говори да говорник АР није сигуран да ли је садржај пресупозиције истинита или није. С друге стране, за саговорника МК садржај ове пресупозиције је споран, те га он директно оповргава: “неко ново требовање, неки нови захтев нити је био нити ће га бити.”.

У нашем корпусу појавила се и импликација активирана глаголом *успети* са модалним значењем неочекиваности (мале вероватноће), у чијем тумачењу је пресудан дискурсни контекст. Пример:

(Ш.16) Јћ: - [...] Због чега Партизан [...] не успева годинама [...] да направи добре уговоре са спонзорима иако је шампион?

> Због чега Партизан не успева годинама да направи добре уговоре иако је Шампион.

>> Невероватно (неочекивано) је да Партизан као шампион не прави добре уговоре са спонзорима.

Подвучени исказ (пуном линијом) има експресивну илокуцијску снагу (чуђење говорника). Примећујемо да у таквом исказу и пресупозиција има исту негативну експресивну вредност (неочекиваност, невероватност) као и асерција. Да се на овај начин тумачи карактер асерције и пресупозиција може се објаснити допусном клаузом са везником *иако*. Наиме, говорника занима због чега се титулом шампиона не решавају проблеми са спонзорима, што се коси са одређеним типом аксиома у спорту: *Ако си шампион, имаш новца, тј. имаш добре спонзоре*. Ова „неочекивана“ или „невероватна“ ситуација преноси се на пресупозицију активiranу глаголом *успети*.

Исто тако, корпус нам је показао да у неким семантичким реализацијама импликационе семе (интенционалности/субјективне модалности) не морају бити остваране, иако се подразумева постајање својеврсне препреке:

(Ш.17) А: - Ја мислим мислим мени су генерално технологије технологија уопштено је једини 'у вау' фактор у животу то је стварно нешто што ми једино и даље успева да ме одушевљава сваки пут и оно зато се тога и држим мени значи тај осећај.

У овом примеру остваривање семâ интенционалности ограничено је инаниматној нарави субјекта (*технологија*), али је својеврсна сметња, потешкоћа (=препрека) у остваривању радње исказа присутна (говорника тешко нешто може да одушеви), што се ишчитава из неких лексичких елемената исказа: *једино, и даље*. Пошто нема импликационих сема интенционалности али ни модалности, у оваквим примерима није активирана пресупозиција.

Сви горе наведени примери сугеришу постојање одређене препреке. Према томе, сматрамо да би *препрека* требало да добије статус семе, тј. да буде део експлицитне семске структуре примарног значења дате лексеме. С друге стране, наше је мишљење да би различите импликационе семе требало да имају статус потенцијалних јер њихово остваривање зависи од контекстуалних фактора. На пример, значење лексеме успети могло би се овако формулисати: *остварити какав (намеравани, жељени, планирани, неочекивани) позитивни резултат често упркос постојању препреке, потешкоће или сметње*.

Корпус разговорног језика нам је такође показао да када се глагол *успети* нађе у експресивним исказима са негативном вредношћу (јадиковање, прекораване, пребацивање, критиковање), горе наведена семема се трансформише – сема *остварити неки позитивни резултат* модификује се у *урадити нешто негативно*; сема *препреке* се десемантизује; док су потенцијалне семе углавном ресемантизоване (*планирано > непланирано* и сл.). Примери:

(Ш.18) РА: - Не, био Реал Мадрид 90-те и ту сам опет преузео екипу у овако врло, врло драматичној ситуацији. И то је било исто има једна лепа прича.

Направили смо фантастичан резултат, 13 утакмица, први порази после 11 победа, један нерешен резултат. Председник клуба већ је имао новог тренера.

Јћ: - То остаје енигма, господине господине Антићу. Ви сте отишли практично из Реала у тренутку кад сте били седам бодова испред Барселоне, ако су ме добро брифовале моје колеге из спортске редакције?

РА: - Да. Управо тако. Управо тако.

А: - Шта се заправо десило? Под којим околностима сте отишли?

Б: - Па, управо... Па, отишао сам задовољан са собом и незадовољан са једном одлуком, зато што смо били први на табели, на полусезони. И дефинитивно овај као и увек, људи који се баве окола интересима су успели да виде у Бен Хакеру наследника, који је после изгубио ту титулу. Шта да ти кажем? Тешко је уопште овај присетити се, јер сам ја...

> И дефинитивно овај као и увек, људи који се баве окола интересима су успели да виде у Бен Хакеру наследника, који је после изгубио ту титулу.

>> Невероватно/несхватљиво је да су у Бенхакеру видели наследника.

Илокуцијска снага подвученог дела исказа (пуном линијом) могла би се протумачити као неки вид „јадиковања”. Да исказ одликује експресивност овога типа говори нам, пре свега, дискурсни контекст. Наиме, читава реплика РА у којој се појављује исказ са глаголом *успети* (подвучено испрекиданом линијом), али и реплике РА и Јћ које јој претходе, говоре нам да је РА „огорчен” што је смењен са позиције тренера Реал Мадрида када су били „први на табели на полусезони” да би био доведен Бенхакер, који је изгубио титулу и поништио резултате које је РА постигао. Да подвучени исказ има негативну експресивну снагу јасно нам говоре и два исказа која долазе после њега: “Шта да ти кажем? Тешко је уопште овај присетити се...”. Такође и импликација активирана глаголом *успети* има исту негативну експресивну вредност (критиковање/јадиковање) као и асерција: *Несхватљиво је да су у Бенхакеру видели наследника*. Међутим, пошто у овом примеру садржај допуне глагола *успети* није нешто што је пожељно, овом исказу

можемо приписати саркастични карактер⁴⁰. У таквој семантичкој позицији, када говорник посеже за сарказмом као реторичким средством, импликационе семе субјективне модалности су најпроминентније у семантичком садржају. Дакле, сматрамо да је говорник заправо примарно желео да пренесе поменту импликацију свом саговорнику, али то није изнео директно већ индиректно, користећи сарказам као реторичко средство. Наиме, на основу конверзацијског закључивања, које је у основи сарказма, разумемо да импликација са модалним значењем долази у први план:

Пошто је садржај допуне глагола успети увек нешто пожељно, говорник заправо не жели да пренесе информацију о позитивном учинку оних који су поставили Бенхакера за његовог наследника, већ управо супротно, да је та чињеница за њега „невероватна“.

Због оваквог карактера импликације, она се приближава одликама конверзацијске имплицатуре, а губи одлике пресупозиције.

Слично се може тумачити и наредни пример:

(Ш.19) А: И... ништа, после а мислим, мени је то непријатно било зато што, пази, тад ми је, ајде, била девојка, знаш, па нема везе, брате, мој је избор, знаш, ал она је скроз отворена по том питању, као прича са другарицом, знаш као: „Јао, брате, а ону косу, мајке ти, како је успела да.. да носи тако“, или.. „Мислим, могла је да се очешља“, неке такве коментаре, знаш, нешто глупо.

> Како је успела да носи тако? [елидирано: косу]

>> Невероватно/несхватљиво је да она носи тако косу.

⁴⁰ Баљини и Франчез указују на сличну употребу имплицативног глагола *manage*: “Manage sentences are sarcastic when the prejacent [dopuna] is undesirable.” (Baglini & Frances, 2015: 557).

Илокуцијска снага исказа са глаголом *успети* у наведеном исказу могла би се протумачити као неки вид *критиковања*. Да подвучени исказ има негативну експресивну снагу јасно нам говоре и неки елементи дискурсног контекста (подвучено испрекиданом линијом). Пошто у оваквом дискурзивном окружењу садржај допуне глагола *успети* је нешто што је непожељно, овај исказ је саркастичан. Према томе, и у овом примеру импликација се приближава одликама конверзацијске имплицатуре.

На крају, корус нам је показао да глагол *успети* фигурира и у различитим идиоматизованим лексичким спојевима:

(III.20) Јћ: Колико сам успео да пронађем, Вас је Врховни суд Шпаније казнио са новчаним износом, који је данас негде у висини од 12 хиљада евра, због, како је стајало тада, вређања новинара Херамана Терца.

У овом примеру глагол *успети* део је израза који говорник користи као реторичку стратегију ограђивања од садржаја који дату фразу следи. Наиме, говорник Јћ користи ову конструкцију да би на неки начин ублажио, тј. да би се дистанцирао од веродостојности садржаја који следи. Када имплицативни глагол *успети*, као део ширег израза, има улогу прагматичког маркера са реторичком функцијом ограђивања, уочавамо да се неутрализује импликационе семе (*покушај, мала вероватноћа, настојање* и сл.), те ни у овом случају нема активирања пресупозиције.

2.2.2. Глагол *спречити*

Глагол *спречити* у *Речнику Матице српске* дефинисан је на следећи начин: *онемогућити, омести извршење нечега*. (РМС: 1258). Ми ћемо се у анализи овог имплицатива у употреби фокусирати на оне ситуације када је он допуњен реченицом у којој је субјекат аниматан. На пример:

(III.21) Спречило сам да Марко оде кући са забаве.

Садржај допуне не имплицира само намеру да се оствари позитиван ефекат („спречавање Марка да оде кући са забаве“), већ имплицира и намеру субјекта реченице у допуни да оствари резултат који је по мишљењу говорника негативан; и по томе се он разликује од глагола *успети*. Управо ова импликација која се односи на намеру субјекта у допуни има пресупозицијски карактер, што се може потврдити и тестом негације:

(Ш.22) **Нисам спречио да Марко оде кући са забаве.**

>> Марко је намеравао да оде кући са забаве.

У анализи корпусних примера приметили смо да глагол *спречити* у својој семантичкој структури може садржати поред импликационих сема интенционалности (*намера, план, настојање* и сл.) и импликационе семе модалности (*морати, требати* и сл.), на основу којих се формулишу импликације са статусом пресупозиције. Исто као и код глагола *успети*, актуелизација одређене семе зависи од дискурсне ситуације. Међутим, ове семе испољавају се на нешто другачији начин, што ћемо видети у анализи корпусних примера.

Примери у којима је актуелизована импликациона сема намере субјекта у допуни појавили су се у нашем корпусу:

(Ш.23)НК: - Ја лично мислим, пратила сам их свих ових година – они су увек долазили и увек је било врло, врло су биле велике шансе да победе, чак колико се сећам тих деведесетих година, било је и избора, када су били покрадени, када су готово ето, да узму изборе, па се нешто догодило. Ја мислим да они [Српска напредна странка] имају неки природни политички фелер и да је то оно, што их спречава да нас, мислим на нашу срећу, да узму власт.

> Ја мислим да они [Српска напредна странка] имају неки природни политички фелер и да је то оно, што их спречава да нас, мислим на нашу срећу, да узму власт.

>> Српска напредна странка има намеру да узме власт.

Глаголом *спречити* у подвученом исказу актуелизује се импликациона сема *намере* која служи као основа за формулисање пресупозиције: *Српска напредна странка има намеру да узме власт*. Актуелизацију ове семе можемо тумачити на основу знања о свету: да би преузела власт, једна политичка странка мора да има намеру (тј. мора настојати) да то уради. Из разматраног исказа видимо да говорник НК сматра да је позитивно што они неће узети власт („на нашу срећу“); а оно што заправо спречава Српску напредну странку да узме власт су, према мишљењу НК, они сами („имају неки политички фелер“).

Да претпостављена информација са интенционалним значењем заиста постоји у одређеним исказима са глаголом *спречити* показује и пример у којем је импликација додатно експлицирана:

(Ш.24)ТН: - Могу да вам говорим о људима који су већ потписали приступнице [за учлањење у странку у којој је говорник председник], а заиста не бих желео да на било који начин, па чак ни на вашој телевизији, неке људе спречим да ураде оно што су одлучили [...]

> Заиста не бих желео да на било који начин, па чак ни на вашој телевизији, неке људе спречим да ураде оно што су одлучили. [„оно што су одлучили“ односи се на учлањење у странку]

>> Неки људи су одлучили (/намерили) да се учлане у странку.

У овом примеру садржај пресупозиције са интенционалним значењем говорник експлицира у допуни глагола *спречити* (*да ураде оно што су одлучили*, што се може преформулисати: *да ураде оно што су намерили*). Из допуне глагола *спречити* изостављено је шта су то неки људи намерили да ураде, што се реконструише из контекста: учлањење у странку у којој је говорник ТН

председник.

Корпус нам је показао да садржај импликације са значењем интенционалности коју говорник претпоставља употребом глагола *спречити* заправо може бити део одговора на саговорничково питање. Таква пресупозиција би могла да се укључи у категорију информативних (в. одељак 1.1):

(III.25) ДВ: - А зашто се није медијима на неки начин обратила? [*говорник мисли на Јованку Броз*]

ЖЈ: - Између осталог ви мислите да је то била могућа комуникација. Па некад између осталог њу су спречавали да се обрати и медијима, у неким временима то је просто било немогуће.

> Па некад између осталог њу [Јованку Броз] су спречавали да се обрати и медијима.

>> Јованка Броз је имала намеру да се обрати медијима.

Пресупозиција коју активира глагол *спречити* у подвученом делу исказа ЖЈ гласи: *Јованка Броз је имала намеру (хтела) да се обрати новинарима*. Да би се импликација формулисала управо на овај начин, релевантан је пре свега дискурсни контекст, тј. питање говорника ДВ: „Зашто се Јованка Броз није обратила медијима“. Наведена пресупозиција, наиме, може да буде део одговора говорника ЖЈ на постављено питање, а други део је сама асерција подвученог исказа: *Јованка Броз је имала намеру али су је спречавали да се обрати медијима*. Мислимо да је наведена импликација пресупонирана, упркос томе што је део одговора на разматрано питање, јер је говорник ЖЈ тај садржај претпоставио употребом глагола *спречити*.

Приметили смо да се глаголом *спречити* у одређеном контексту могу актуелизовати импликационе семе модалности (*морати*) јер не постоји намера субјекта у реченици у допуни за вршењем радње која је садржана у тој допуни:

(III.26) МК: - Крећемо, ево управо ово је почетак али да рашчланимо те две ствари. Ти људи морају да се иселе, они морају да се социјализују, деца

морају да иду у школе, морају да добију посао, али и грађани Београда морају да буду свесни да не могу да праве отпор и да **спречавају** грађане тог социјално безусловног насеља испод Газеле, да дођу у њихов крај. Имали смо, мислим, нема потребе да ми то кријемо. Када је било речи о Овчи, имали смо јавне протесте људи који нису желели да им комшија буде рецимо Ром.

> Грађани Београда морају да буду свесни да не могу да праве отпор и да спречавају грађане тог социјално безусловног насеља испод Газеле, да дођу у њихов крај.

>> Грађани тог социјално безусловног насеља испод Газеле морају дођу у њихов крај.

У овом примеру пресупозиција активирана глаголом *спречити* има модално значење (*Грађани тог социјално безусловног насеља испод Газеле морају дођу у њихов крај*). Овакво значење пресупозиције тумачи се на основу дискурсног контекста, који нам јасно говори да „грађани социјално безусловног насеља“ немају НАМЕРУ да се преселе већ да они то МОРАЈУ због одлуке градске власти („Ти људи морају да се иселе“).

Глагол *спречити* може бити допуњен реченицом у којој је агенс уопштен. Приметили смо да се тада актуелизују импликационе семе модалности (*потенцијална опасност/претња, требати*). Примери:

(III.27) Јћ: - А како ће се понашати општине, господине Илићу? Има сад оних који кажу: „Да, да, општина ће добити мање пара, али ће све то да надокнади кроз повећање цена својих услуга“, различитих услуга које општине наплаћују. Грађани су свакодневно у контакту са својом општином, свако од нас тражи, релативно често по нешто и све плаћамо. Дакле, на који начин **ћете спречити** да се сада, кроз такав један потез и механизам, опет тај део штедње, тих 15 милијарди о којима говорите, прелије уствари на на на оне најсиромашније, заправо на грађане из тих општина.

СИ: - Оно што је битно рећи, прво да ти трансфери неће бити смањени линеарно општинама, што значи да оне општине, с' обзиром да је то један од најчешћих, да тако кажем, једна од најчешћих критика које су се чуле у јавности. [...]

> На који начин ћете спречити да се сада, кроз такав један потез и механизам, опет тај део штедње, тих 15 милијарди о којима говорите, прелије уствари на на на оне најсиромашније, заправо на грађане из из тих општина

>> Постоји претња (потенцијална опасност) да се кроз такав један механизам тај део штедње прелије на оне најсиромашније. Не би требало

Када бисмо деконтекстуализовали исказ говорника ЈЋ у којем се налази глагол *спречити*, пресупозиција коју тај глагол активира гласила би: *Постоји намера да се кроз такав један механизам тај део штедње, тих 15 милијарди о којима говорите, прелије на оне најсиромашније*. Међутим, када се тај исти исказ тумачи у светлу претходног исказа у оквиру исте реплике, уочавамо да се пресупозиција интерпретира другачије. Наиме, на основу првог исказа реплике ЈЋ видимо да је механизам повећања општинских услуга само могућа компензација мерâ штедње, а не већ разрађен план. Стога, саговорник на основу непосредног дискурсног контекста (подвучено испрекиданом линијом) одређује формулацију пресупонираног садржаја, која у овом случају онда гласи: *Постоји претња (могућа опасност) да се кроз такав један механизам тај део штедње прелије на оне најсиромашније*.

У наредном примеру активирана је пресупозиција са модалним значењем *неужности*:

(III.28) ЖЈ: - ...и вратили су јој ту гардеробу, лични генерал Долничар је запленио гардеробу, вратили су је три године касније из неког подрума буђаву, распалу и то је исто било мучење. Шта је било од 2000-те до 2013-те, мислим да би било дивно да поређате овде све представнике власти од

2000-те до 2013-те и да питате зашто нисте помогли Јованки Броз и зашто нисте решили њен случај. Не знам шта се десило. Шта се десило да 33 године нема оставинске расправе, од тих 33 године, 13 година, 20 година су године неког другог режима, 13 година су године постпетооктобарске демократије, у тих 13 година [...] неко је **спречавао** отварање Титовог сефа.

> Неко је спречавао отварање Титовог сефа.

>> Титов сеф је требало да буде отворен./Неко је требало да отвори титов сеф.

У овом примеру активирана је импликација модалног карактера, која представља претпостављену информацију исказа са глаголом *спречити*: *Титов сеф је требало да буде отворен (али је неко то спречавао)*. Да би се садржај пресупозиције протумачио баш на овај начин, сматрамо да је пресудан дискурсни контекст („*мислим да би било дивно да поређате овде све представнике власти од 2000-те до 2013-те и да питате зашто нисте помогли Јованки Броз и зашто нисте решили њен случај*“; „*Шта се десило да 33 године нема оставинске расправе*“) из којег се види да није ни постојала намера да се реши оставинска расправа у случају Јованке Броз, што подразумева и отварање сефа њеног мужа Тита. Из тога се ишчитава да је говорник употребом глагола *спречити* претпоставио информацију са модалним значењем *нужности*, а не са интенционалним значењем *намере*.

У корпусу смо приметили примере у којима није актуелизована нека од потенцијалних импликациона сема, што значи да није активирана ни пресупозиција. Један такав пример резултат је померања семантике имплицативног детектора *спречити* у правцу тзв. аспектуалног детектора пресупозиције *зауставити*, што ћемо видети у следећем примеру:

(Ш.29) Јћ: - Господине Илићу, није непознато да је један велики део пара дељен кроз такозване бонусе, а не кроз плате. Јер Вама директор јавног предузећа може рећи: да моја плата је 100 хиљада или 120 и тако даље, е

онда, у неком тренутку видите да су у том предузећу, као што је био случај са ЈАТ-ом, подељени и бонуси који су по неколико стотина хиљада динара. На који начин ће ово бити **спречено**? [...]

СИ: - У свим јавним предузећима и свим субјектима у којима Влада има стопостотно власништво или има доминантно већинско власништво, значи Влада има механизам да преко органа управе, пре свега преко управног одбора, можда, да употребим и тај израз, дисциплинује менаџмент тих предузећа у смислу исплата.

> На који начин ће ово [*дељење пара кроз бонусе а не кроз плате у неким државним предузећима*] бити спречено?

>> Бонуси се тренутно деле у државним предузећима.

Говорник ЈЋ на почетку своје реплике каже како се у јавним предузећима „један велики део пара“ дели кроз бонусе који су „и по неколико стотина хиљада динара“. Потом, свог саговорника пита „на који начин ће ово бити спречено“. Глагол *спречити* употребљен у овом примеру семантички се приближио глаголу *зауставити*, те на тај начин прелази из категорије имплицативних у категорију аспектуалних маркера пресупозиције, што, свакако, има реперкусије и на импликацију која је овим глаголом активирана. Када би глагол *спречити* задржао у овом примеру своје примарно значење, те се, према томе, тумачио као имплицатив, импликација коју би активирао била би: *постоји намера/план/претња да се деле велики бонуси у јавним предузећима*. Говорник, ипак, није употребио глагол *спречити* у овом значењу и са оваквом импликацијом јер се у овом случају више не ради о намери или претњи (која је глаголом *спречити* имплицирана), већ о пракси која је већ успостављена (у јавним предузећима велики бонуси се већ деле), што видимо из претходно изнетог садржаја у оквиру исте реплике. Овај пример сврстали смо у категорију неутрализованих пресупозиција јер је померањем семантике глагола *спречити* према глаголу *зауставити* суспендована имплицативна пресупозиција, а активирана аспектуална: *Бонуси се тренутно деле у државним предузећима*.

Исто као и код глагола *успети*, корпус нам је показао да се семантички садржај глагола *спречити* потенцијално може проширити: *онемогућити, омести извршење нечега (за шта постоји намера, план, замисао или што је нужно, потребно); обуставити даљи ток нечега.*

2.3. АСПЕКТУАЛНИ ГЛАГОЛИ

Левинсон међу детекторе пресупозиције укључује и аспектуалне глаголе (*change of state verbs*) (*stop, begin, continue* и др.)⁴¹, што илуструје примером:

(III.30) Kissinger continued/didn't continue to rule the world.

>> Kissinger had been ruling the world. (Levinson, 1983: 182)

Из овог примера видимо да се пресупозиција формулише на основу семантичког садржаја глагола *continue* као и пропозицијског садржаја исказа у којем се дати глагол појављују.

Да се импликација активирана аспектуалним глаголима заиста може сврстати у категорију пресупозицију, проверићемо у корпусу разговорног језика. У анализи примера описаћемо механизме активирања аспектуалне пресупозиције, а такође ћемо проверити да ли је у неким случајевима пресупозиција неутралисана контекстуалним факторима. У анализи смо издвојили три типична аспектуална глагола *престати, наставити* и *почети* који су у РМС дефинисани на следећи начин:

престати: *прекинути, завршити какву активност, рад, занимање, изаћи из каквог стања.* (РМС: 1025)

наставити: *продужити неку радњу, вршење нечега (обично после прекида).* (РМС: 724)

⁴¹ О односу аспектуалних глагола и пресупозиције в. и у Abbott (2006), Abush (2012), Kadmon (2001), Karttunen (2016), Simons (2001).

почети: *начинити почетак, започети.* (РМС: 992)

Корпус нам је показао да садржај аспектуалне пресупозиције може да се појави раније у дискурсу:

(Ш.31)ТН: - А онда сам... А онда сам те иницијале, та своја сазнања пренео полицији и добио од... са највишег места уверавања да они о томе немају никаква сазнања. **Онда сам престао да их обавештавам** и много бољу сарадњу имам са неким људима из Републике Српске него са неким људима из Србије.

> Онда сам престао да их [*полицију*] обавештавам.

>> Полицију сам раније обавештавао.

Импликација индукована лексичко-семантичким особености глагола *престати* има пресупозицијски карактер јер се датим исказом (подвучено пуном линијом) та информација претпоставља, тј. постоји у његовој информацијској структури, и она се може експлицирати:

Полицију сам раније обавештавао, а сада сам престао.

Да је то тако видимо из ранијег дискурса у којем је пресупонирана информација заиста експлицитно наведена („та своја сазнања сам пренео полицији“).

Слично је и у наредном примеру са глаголом *наставити*:

(Ш.32)ДВ: - Значи, какав нови успех би био овај довољан? Што се резултата тиче, ми смо стварно направили резултатски успех, а покушаћемо наравно у наредном делу такмичења да **наставимо** да играмо добро и видећемо резултат.

> Покушаћемо наравно у наредном делу такмичења да наставимо да играмо добро и видећемо резултат.

>> Тренутно играмо добро.

И у овом примеру садржај пресупозиције активира глаголом *наставити* може да се повеже са текстом који је раније у истој реплици наведен („ми смо стварно направили резултатски успех“).

Међутим, аспектуална пресупозиција не мора да буде експлицитно наведена у претходном дискурсу, што је заправо и чешћи случај у разговорном језику (бар према нашем корпусу):

(Ш.33) М: - Како се радујем што ми долази моја Дивна.

Ј: -Да.

К: - Чак је почела и фризуру да дотерује...

> Чак је [Дивна] почела и фризуру да сређује.

>> Раније [Дивна] није дотеривала фризуру.

Употребом глагола почети у подвученом исказу говорник претпоставља информацију *Дивна раније није сређивала фризуру*, која није експлицитно наведена у ранијем разговору. Датим исказом говорник жели да укаже саговорнику на промену која се код Дивне догодила, те је укључивање ове импликације у информацијску структуру исказа важно:

Дивна раније није сређивала фризуру а сада је почела.

У светлу ове констатације треба додати да пресупозиција може бити искључена из инфомрацијске структуре исказа ако није релевантна у одређеној дискурсној ситуацији тако што се изоставља аспектуални глагол; али ако је та чињеница важна, она мора бити укључена у информацијску структуру исказа како би он био конверзацијски прикладан. У овом примеру уочавамо поред аспектуалног и друге детекоре пресупозиције: прилог *чак* (>>*Неочекивано је да је Дивна почела фризуру да сређује*).

Међутим, корпус нам је показао да у неким примерима аспектуална

импликација може да изгуби статус пресупозиције, јер се чини да није релевантна у информацијском структурисању неких исказа. На пример:

(Ш.34) А: - Шта ја знам, бре ја кад сам почела да радим ја сам сто питања постављала.

> Ја кад сам почела да радим, ја сам сто питања постављала.

#>> Раније нисам радила.

>> Ја сам почела да радим.

У информацијском структурисању овог исказа није релевантно да ли је говорник А раније радио или не, те таква импликација која се повезује са глаголом *почети* нема пресупозицијски карактер. У информацијској структури подвученог исказа пресупонирана информација је она која се повезује са темпоралном клаузом (*Ја сам почела да радим*). У овом примеру видимо „колизију“ два типа пресупозиције – аспектуалне и темпоралне, а резултат је суспензија аспектуалне.

2.4. Глаголи суђења

Левинсон је међу детекторе пресупозиције сврстао глаголе суђења, као што су *оптужити* (*accuse*) и *критиковати* (*criticized*). На пример⁴²:

(Ш.35) ДШ: - С друге стране, ми водимо политику могућег, значи, јуче је у Парламенту била дискусија по питању Стратегије о националној безбедности, пола дискутаната је критиковало што се нисмо јасно одредили према НАТО-у, а пола дискутаната је критиковало што се нисмо јасно одредили против НАТО-а.

⁴² В. и Левинсонове примере (1983: 182)

#>> Пола дискутаната сматра да није добро што се нисмо јасно одредили према НАТО-у, а пола дискутаната сматра да није добро што се нисмо јасно одредили против НАТО-а.

(Ш.36) Б92: [...] Вас [...] министар Стојковић такође Вас је оптужио да радите на штету државе. Да ли је уобичајено да се у европским земљама објављује колико је људи прислушкивано?

#>> Министар Стојковић мисли да радите на штету државе.

Иако овај тип глагола укључује у детекторе пресупозиције, Левинсон истиче да

„This kind of implication is, arguably, not really presuppositional at all; for, unlike other presuppositions, the implications are not attributed to the speaker, so much as to the subject of the verb of judging.“ (Levinson, 1983: 182)

Са овом констатацијом слаже се и Карттунен, казавши да су глаголи суђења укључени у Левинсонову листу „by mistake“, додавши:

„Since the verbs of judging do commit the author to the opinions she attributed to the protagonist, this class of verbs should not have made it to the Levinson`s list.“ (Karttunen, 2016: 719).

Критикиковати и *оптужити* заиста имају елементе субјективности онога који оптужује. Оба глагола подразумевају да је објекат тих глагола на неки начин негативан, а шта је негативно то је субјективно одредиво ових што критикују. Стога се слажемо да су Левинсон и Картунен сигурно делимично управо, те ћемо и ми искључити ову семантичку класу глагола из категорије детектора пресупозиције.

2.5. РЕФЕРЕНЦИЈАЛНО ОДРЕЂЕНИ ИМЕНСКИ ИЗРАЗИ

Водећи се литературом из филозофске семантике (Strawson, 1950; 1952), Левинсон наводи да су референцијално одређени именски изрази маркери *егзистенцијалне пресупозиције* (Levinson, 1983: 181). На пример:

(III.37) А: - Јесте, јер Наташа ради. Она кад дође кући увече у седам сати, баш ће она да седи са њим да учи. Разумем ја и њу.

#>> Наташа постоји.

Међутим, ако посматрамо референцијално одређене именске изразе из комуникативно-функционалног аспекта, редувантно је питање да ли референт на који упућује одређени референцијални израз постоји или не постоји (у ванјезичкој стварности), као што сугерише филозофска литература. Када неко употреби такве изразе, подразумева се да референт постоји. Међутим, оно што за прагматичку анализу јесте значајно јесте питање постојања референта у свести учесника у конверзацији (Lambrecht, 1998: 78–79). Важно је нагласити да је референт ментално приказан као ентитет, а не као пропозиција, те, према томе, сâм референт није имплициран. Међутим, оно што јесте имплицирано и што може бити приказано у пропозицијској форми јесте говорникова претпоставка да саговорник може препознати дати референт (Lambrecht, 1998: 53). Према томе, исказавши реченицу у примеру (III.37), говорник имплицира да

Саговорник може да идентификује особу [ентитет] означену референцијално одређеним именским изразом 'Наташа'.

Ова импликација има прагматички карактер и може бити пресупозицијске нарави јер чини информацију коју говорник претпоставља пре исказивања реченице. Управо ова говорникова претпоставка чини исказ комуникацијски адекватним.

Да је оваква импликација релеванта у разговору, показују следећи примери:

(III.38) ДШ: - Не, ја сам имао свог кандидата кога сам ја подржавао. Зашто бих био...

АР: - А ко је био Ваш кандидат?

(III.39) Б: - Е сад ћу да описујем кућу баба Јоке. То је сељачка кућа.

О: - А ко је баба Јока?

Б: - Мислим да је жена покојног брата њеног деда Марка. У комшилуку је. [...]

(III.40) А: - А еси видо ону ракету нову што праве Руси?

Б: Коју?

А: - Па ону, неку, раније не знам како се звала, овај, а сад је

(III.41) А: - Је л' си гледала оно што сам ти рекла, ону епизоду?

Б: - Коју?

А: - Па од оне моје серије.

Б: - Које?

А: - Оне из викторијанског доба, брате..

Б: - аахх

(III.42) А: Јао нисам тио реко, знаш ко сад игра представе за николу? Лидија, ја, овај Бундевица...

Б: Која Бундевица?

А: Јована Јована. Пиштаљка.

У наведеним примерима говорници су претпоставили да саговорник може да идентификује референте на које се односе употребљени изрази (*свог кандидата; баба Јоке; ону ракету нову што праве Руси; ону епизоду; Бундевица*). Међутим, саговорници не успевају да идентификују дате референте, те да би отклонио шум у комуникацији, они траже од говорника да им у томе помогну (*А ко је био ваш кандидат; А ко је баба Јока; Коју (ракету); Коју (епизоду); Која Бундевица*). Видимо, дакле, да је код неких израза, поготово код власититих

имена, немогућ процес акомодације пресупозиције. Међутим, у корпусу смо пронашли примере израза који се односе на референте чија је идентификација могућа чак и ако саговорник не зна прецизно на кога се односе:

(III.43) А: - То ми звучи ко моја професорка покојна из ликовног. Кад смо је, кад смо је наводили у учионицу, пошто иде ходником и ми стојимо испред и сад треба да уде и ми сви ушли у учионицу и вице онако кроз врата и видш како пролази жена брата.

(III.44) А: - Каже мени ова моја шефица, видим није њему до пара кад сам му рекла за налажење.

(III.45) М: Ја ја знам да моја мајка спрема ротквице са куп...као

(III.46) К: Да. Моја другарица ради на Новом Београду, она иде превозом јер је паркинг катастрофа – гужва је.

Овде можемо додати да посесивне конструкције у горе наведеним примерима активирају импликације које су према теорији пресупониране (*Ја сам имала професорку из ликовног; Ја имам шефицу; Ја имам мајку; Ја имам другарицу*). Међутим, одговор на питање да ли су све ове импликације пресупозицијског карактера потражићемо у каснијим истраживањима.

3. СТРУКТУРНИ ДЕТЕКТОРИ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ

У складу са литературом која се бави пресупозицијом, поготово оном прагматичком, истичемо да се међу структурне детекторе пресупозиције најчешће наводе реченице са темпоралном клаузом, поредбене конструкције, иреалне кондиционалне реченице, нерестриктивне релативне клаузе, упитне реченице и интонацијски фокус.

3.1. РЕЧЕНИЦЕ СА ТЕМПОРАЛНОМ КЛАУЗОМ

3.1.1. Према дефиницији коју смо поставили у овом раду, пропозиција изведена из подређене, темпоралне клаузе може творити засебну информацију која има одлике пресупозиције, те је оправдано место ове синтаксичке структуре међу детекторима пресупозиције. Ову констатацију потврђују и примери из нашег корпуса.

Корпус је показао да пропозицијски садржај темпоралне клаузе активира пресупозицијску информацију која се односи на ванјезички контекст:

(Ш.47) [Контекст: *учесници у конверзацији учествују у политичкој емисији и налазе се студију телевизије Б92 у оквиру које се налази издавачка кућа Самиздат*]

Јћ: - Хоћете да свратите у „Самиздат“, кад сте већ у Б92?

> Хоћете да свратите у Самиздат, кад сте већ у Б92.

>> Ви сте у Б92.

У наведеном примеру говорник жели датим исказом саговорнику примарно да пренесе садржај главне реченице који је додатно временски одређен темпоралном клаузом, чији садржај говорник сматра неинформативним (пресупонираним).

Корпус нам је показао да садржај темпоралне пресупозиције може бити и експлициран у претходном тексту (означено испрекиданом линијом):

(Ш.48) ОБ: - Кад бисмо могли да вратимо време пар месеци назад, да ли бисте се потрудили да некако смислите неки други начин где Лабус да прими делегацију Данона [француска компанија] уместо у кући?

МД: - Знате шта, Лабуса ретко ко добро познаје као што га ја познајем. Он је човек коме је стало да у ову Србију уђе што више инвестиција. Он би на Марсу примио делегацију Данона. Он је [...] седам дана пре него што је та делегација долазила заказао да ће их примити, и онда је, има тромбозу ноге, разболео се, морао је да лежи и онда није хтео да откаже. Једноставно, многи му маркетиншки саветници кажу - немој то да радиш, али њему је више стало да овде дође до неких инвестиција него што ће га сутра неко прозивати. Многи су му замерили...

> Он је седам дана пре него што је та делегација долазила заказао да ће их примити.

>> Та делегација. [*делегација француске компаније Даноне*]

У неким дискурским ситуацијама приметили смо да и пропозиција изведена из главне реченице може бити, заједно са субординираном клаузом, пресупозицијског карактера:

(Ш.49) Јћ: - Господине Обрадовићу, у каквој су корелацији пиштољ овај пластични који је пронађен и чињеница да је том затворенику, том

осуђенику [Милораду Улемеку] у једном тренутку позлило и наравно, јасно Вам је због чега Вас питам. Питам Вас због контекста прича о могућем бекству из из Окружног затвора, односно Централног како се како се зове.

МО: - Јасно ми је. О томе је постојало доста спекулација, чини ми се да је ствар и дан данас остала нејасна. Пластични пиштољ пронађен је недељу дана пре но што је Милораду Улемеку позлило, односно недељу дана пре но што се он пожалио на здравствене тегобе због којих је прегледан у амбуланти Окружног затвора у Београду.

> Пластични пиштољ пронађен је недељу дана пре но што је Милораду Улемеку позлило.

>> Пластични пиштољ је пронађен.

>>> Милораду Улемеку је позлило.

У наведеном примеру пропозиције које се изводе из главне реченице и зависне, темпоралне клаузе пресупозицијског су карактера, што ишчитавамо из вербалног контекста. Наиме, обе информације су се појавиле у претходном дискурсу (подвучено испрекиданом линијом). Оно што чини нову информацију јесте успостављање релације темпоралности између две претходно неповезане пресупозицијске пропозиције⁴³.

У корпусу смо пронашли и примере у којима се садржај темпоралне клаузе не односи на неку датост која постоји у ванјезичком контексту нити на неку информацију која се појавила у дискурсном контексту, али говорник претпоставља да је та информација саговорнику позната:

(III.50) М: знам, ал ја оћу... патим за мацом откад сам престала да их имам.
...све неке услове, те паре, те ово, те оно, па болесна, па дал сам, па нисам бол....

⁴³ За формулисање нове информације из темпоралне клаузе у оваквим ситуацијама помогла нам је монографија К. Ламбрехта (Lambrecht, 1998: 48)

> Патим за мацом откад сам престала да их имам.

>> Престала сам да имам маце.

Приметили смо у корпусу да у неким дискурсним ситуацијама темпорална клауза активира импликацију која је другачије нарави од претходних примера⁴⁴:

(Ш.51) СС: - Први корак је да се настави оно што смо започели да за најмане 30 сливова у централној Србији обезбедимо бар један или два аутоматска пуниметра да бисмо имали податак о тренутним падавинама, затим да постојеће капацитете радаре које смо инсталирали у нашој земљи који су високог квалитета искористимо за најаву падавина пре него што се овакве појаве [поплаве] десе. Једноставно да спремимо информације које ће доносиоцима одлука оставити довољно времена да спроводе своје активности.

> (Планирамо) да искористимо постојеће капацитете радаре које смо инсталирали у нашој земљи који су високог квалитета за најаву падавина пре него што се овакве појаве [поплаве] десе.

>> Постоји могућност да се овакве појаве [поплаве] десе.

У овом примеру говорник садржајем темпоралне клаузе не пресупонира да ће се поплаве десити, већ да постоји могућност (вероватноћа) да се оно догоде.

У неким примерима чак се чини да пропозиције изведене из субординиране клаузе немају пресупозицијски статус. На пример, када су нпр. темпоралне клаузе уведене у главну везником *кад год*, њихов пропозицијски садржај има уопштени карактер:

⁴⁴ Уп. Beaver & Condoravdi (2003: 48), који дају сличан пример.

(III.52) AP: - Господине Николићу, ми кад год видимо Скупштину и скупштинско заседање, ми видимо да постоји једна дубока криза међу посланицима.

(III.53) AP: - Не, кад год је реч о тако великим парама, а да не постоје докази, заиста то звучи као једна прича за забаву за забаву и посланика и грађана.

3.1.2. Литература сугерише да су темпоралне клаузе могући детектори пресупозиције. Међутим, ми смо приметили да и пропозицијски садржај допусне клаузе може имати пресупозицијски статус:

(III.54) [Контекст: *Водитељ ЈТ разговара са ДВ, тренером Кошаркашког клуба Партизан*]

ЈТ: - [...] Због чега Партизан не успева да реши тај финансијски проблем, не успева годинама да реши проблеме са односно да направи добре уговоре са спонзорима иако је шампион?⁴⁵

> Због чега Партизан не успева да реши тај финансијски проблем не успева годинама да направи добре уговоре са спонзорима иако је шампион?

>> Партизан не успева да реши тај финансијски проблем не успева годинама да направи добре уговоре са спонзорима

>> Партизан је шампион.

У наведеном примеру водитељ ЈТ разговара са ДВ, тренером Кошаркашког клуба Партизан, те полази од претпоставке да је пропозиција изведена из субординиране, допусне клаузе (*Партизан је шампион*), али и она изведена из главне реченице (*Партизан не успева да реши тај финансијски проблем не успева годинама да направи добре уговоре са спонзорима*), позната саговорнику. Нова

⁴⁵ У овом примеру појављује се и детектор пресупозиције *успети* који смо анализирали када семо говорили о импликативним глаголима.

информација је успостављање допусне условљености између две претпостављене информације.

Међутим, у неким дискурским ситуацијама, говорник садржај допусне клаузе не сматра претпостављеном (познатом) информацијом:

(III.55) ДШ: - Ја сам рекао: ја све што могу да урадим, да дођем ја, **иако, верујте ми, у том моменту млађи син који има 11 месеци био болестан, супруга код куће**, није једноставно, мислим, преко пута куће где ја живим тренутно је Хашки трибунал, опет се и ту полиција нека скупила да обезбеђује.

>> У том моменту млађи син који има 11 месеци био је болестан и супруга је била код куће.

Говорник не сматра неинформативном (претпостављеном) информацију изведену из садржаја допуне, што нам подврђује уметнута реченица *верујте ми*.

3.2. ПОРЕДБЕНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

С. Левинсон наводи да поредбене конструкције такође могу бити детектори пресупозиције, и наводи следећ пример:

(III.56) Carol is/isn't better linguist than Barbara

>> Barbara is a linguist. (Levinson, 1983: 183)

Слажемо се са Левинсоном да говорник исказавши реченицу у наведеној поредбеној конструкцији узима као претпоставку да је Барбара лингвиста. Међутим, приметили смо да се на исти начин активира и пресупозиција у реченицама са поредбеном клаузом:

(III.57) M: - Ma ja sam razmišljao o samom sebi i o tom radu i onda sam почео да правим биланс. И видео да само себи, за себе ништа не урадим. И онда сам почео много да читам и сад врло много читам више него што пишем.

>> Ja пишем.

(III.58) B: - Да, знаш шта, он је добро урађен и занимљив, плени пажњу публици се свиђа, али, право да ти кажем, мени је то страшно. Изађем из биоскопске сале, ее тмурнија него што сам, што сам по обичају. Просто знаш, ето...

>> Ja сам по обичају тмурна.

3.3. ИРЕАЛНЕ КОНДИЦИОНАЛНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Пропозиција изведена из садржаја зависне клаузе у иреалним кондиционалним реченицама има пресупозицијски карактер, што ћемо показати на следећим примерима:

(III.59) TH: - Ma, нећу. Ево сад вам кажем да нећу. А кад кажем то на телевизији, верујте да не бих био у стању, чак и да сам напољу рекао да нећу, не бих то погазио, а камоли овако пред камерама.

> Да сам напољу рекао да нећу, не бих то погазио.

>> Нисам напољу рекао да нећу.

(III.60) DSH: - Да завршим само, да породица, у једном дану, на основу фалш пријава су пресуђивали у једном дану, па знате и ви ко је... Ваше партнере. Значи, само секунд, молим вас, да завршим... Значи, у уређеној држави, ако вас неко провлачи и блати, значи, ја сам конкретно, Правда,

то је једно, хајде да се не изразим како би колоквијално рекао мој сада овде саговорник, без проблема бих могао да се... Значи, из дана у дан обмањују јавност, лажу, причају како сам потрошио велике новце на сређивању зграде у којој живим, како сам потрошио, секунд, значи, 3.000 еура по једном лустеру, из дана у дан се то дешава. Значи, ја не би имао проблем да сам у свету. [...]

> Ја не бих имао проблем да сам у свету.

>> Ја нисам у свету.

(Ш.61) ВД: - Да, колико сам могао, колико су ме звали и уопште то је, мислим, био велики успех да уопште уђем тамо, јер то није ни мало лако, овај... Заправо, или сам имао и срећу да ме неко примети и то што сам имао „сетап“ кућни, да могу да завршим читаву причу код куће, јер да сам морао да плаћам студија то би било доста овај тешко. Друго, стварно конкуренција је сурова, тамо сам овај... сви људи неког мог, рецимо, не не калибра, али неког мог профила, су били већ материјално обезбеђени, имали су веома озбиљне студије овај, послове иза себе и сад ти треба да се ... знаш.... Дакле, то што сте дошли из тада бивше Југославије, то вам је можда препорука за неке друге ствари, али за музику сигурно није, тако су се углавном мало гледали онако.

> Да сам морао да плаћам студија [*музичка*] то би било доста овај тешко.

>> Нисам плаћао музичка студија.

У подвученим иреалним кондиционалним реченицама у датим примерима, асерција се састоји из успостављања условне релације између две клаузе – главне и зависне. Поред ове, нове информације може се издвојити и пресупозиција, која заправо представља контрафактуални садржај субординиране клаузе. Говорник, наиме, претпоставља да је таква, контрафактуална информација саговорнику

позната пре исказивања саме реченице. То значи да говорник нову информацију наслања на ову познату (=пресупонирану) информацију:

Нисам напољу рекао да нећу [=претпоставка/стара информација/пресупозиција], *а да сам напољу рекао да нећу, не бих то погазио.* [=нова информација].

Нисам у свету [=претпоставка/стара информација/пресупозиција], *а да сам у свету, ја не би имао проблем.* [=нова информација].

Нисам плаћао музичка студија [=претпоставка/стара информација/пресупозиција], *а да сам морао, то би било доста тешко* [=нова информација].

Међутим, корпус нам је показао да контрафактуалну пресупозицију говорник може индиректно пренети свом саговорнику:

(Ш.62) ДШ : - А да ли мислите да нисам имао подршку и Војске?

АР: - Ја то не знам.

ДШ: - [...] Рећи ћу Вам, значи да је Војска била против мене, ја данас не бих био министар.

>> Војска није била против мене.

У овом примеру садржајем пресупозиције говорник информише свог саговорника јер он не зна да ли је војска била против ДШ или није, што показује и део текста подвучен испрекиданом линијом. Он ту информацију не износи директно, већ индиректно, употребом иреалне кондиционалне реченице. Овакав начин индиректног преношења пресупониране информације у литератури се назива експлоатисање пресупозиције. Због информативности и начина преношења, ова информација више личи на конверзацијску импликатуру.

3.4. НЕРЕСТРИКТИВНЕ РЕЛАТИВНЕ КЛАУЗЕ

Нерестриктивне релативне клаузе активирају импликацију која у исказној структури има секундарни информацијски значај, тј. служи као неки вид контекстуализације примарне информације. Због таквог информацијског статуса ову језичку датост сврстаћемо у категорију маркера конвенционалне имплицатуре⁴⁶. Ову своју тврдњу образложићемо на следећем примеру:

(Ш.63) А: - Нама, овај, Ана моја с факса је у савезу и Јована и ја смо јој помагале око промоције - пошто нас гура у савез и ,ааа, нама исто човек реко тај из агенције, који је иначе водич исто у агенцији, да јесте програм шарен али је јако напоран.

> Нама исто човек реко тај из агенцијед а јесте програм шарен али је јако напоран

>> Тај човек је водич исто у агенцији.

(Ш.64) ЖЈ: - Ја мислим да то питање морате да поставите члановима Владе и онима који то раде. Ја сам од 2004-те године, када сам сазнао у каквим драконским условима живи Јованка Броз, позвао је, понудио своју помоћ, да видим шта ја ту могу као појединац, као грађанин ове земље, као неко с именом и презименом који живи у овој земљи да јој помогне. И ја сам тада предложио њој [...] да позовем господина Расима Љајића, који је био министар за људска и мањинска права. Позвао сам га, он је кренуо да решава део неких проблема у којима је она живела. Она је жена која је била осам година без грејања, искључили су јој грејање, са писмом на којем је било написано "војна тајна" нећемо вас више грејати, у потпису

⁴⁶ И други аутори, као што су Абот (Abbot, 2006) и Потс (Potts, 2007), сврставају импликацију активiranу нерестриктивним релативним клаузама међу конвенционалне имплицатуре.

име генерала, и шаљем вам топле поздраве. Тај садизам, то чудовишно понашање....

> И ја сам тада предложио њој да позовем господина Расима Љајића.

>> Расим Љајић је био министар за људска и мањинска права.

(Ш.65) ТН: - Видите, ту је... да. Ту је нешто другачија ситуација. Ми наине, као посланичка група која има 21 посланика, имамо право на два председника одбора. Ми тренутно имамо три и ми смо понудили да или господин Машић, који води Одбор за пољопривреду, или госпођа Јоргованака Табаковић, која води Одбор за финансије, поднесу оставке, и да нам остане два одбора.

> Ми смо понудили да или господин Машић или госпођа Јоргованака Табаковић поднесу оставке, и да нам остане два одбора.

>> Господин Машић води Одбор за пољопривреду; госпођа Јоргованака Табаковић води Одбор за финансије.

Из исказа у наведеним примерима издвојили смо две пропозиције које имају прагматички, информацијски карактер – асерцију и конвенционалну импликатуру. Иако су и једна и друга обавештајног карактера, асерција је примарног информацијског карактера, док је конвенционална импликатура секундарног јер се њоме додатно појашњавају неки елементи примарне информације.

3.5. ПИТАЊА

Левинсон је у листу детектора пресупозиције укључио различите врсте питања: отворена, алтернативна и минимална изборна (да/не). Према дефиницији коју смо поставили у II поглављу, последњи наведени тип питања не активира импликацију која би могла имати одлике пресупозиције, док прва два могу

активирати импликацију пресупозицијског карактера. Ове тврдње објаснићемо на примерима у наставку текста.

3.5.1. Како наводи Левинсон, отворена питања активирају „[...] the presuppositions obtained by replacing the WH-word [=упитно-заменичка реч] by the appropriate existentially quantified variable, e.g. *who* by *someone*, *where* by *somewhere*, etc.“ (Levinson, 1983: 184). На пример:

(Ш.66) ОБ: - Господине Марковићу, ко је блокирао... Ко је зауставио тај воз?
Опростите, ко је зауставио тај воз?

> Ко је зауставио тај воз?

>> Неко је зауставио тај воз.

Објашњавајући пресупозицијски статус активираних импликација, М. Ивић каже да су упитне реченице [отвореног типа] „пресупозиционо специфициране што полазе од претходно стеченог сазнања да је неко, неидентификован, то и то чинио/учинио, па сад, својим отелотворавањем, настоје да нам приуште његово идентификовање у одговору који ће иза постављеног питања уследити.“ (Ивић, 2007: 4). У наведеном примеру говорно лице полази од претпоставке да је *неко зауставио воз*, те постављањем питања жели од саговорника да му идентификује одговарајућу особу:

Неко је зауставио тај воз и занима ме ко је то урадио.

На исти начин активирана је пресупозиција и када су употребљене друге упитно-заменичке речи:

(Ш.67) ЈЋ: - А колико је било самоубистава? Крајем прошле године некако је било доста информација у октобру, новембру и децембру, чини ми се сваког месеца било је, чини ми се, бар једно самоубиство у затворима, у једном од 28 затвора.

> Колико је било самоубистава [у затворима]?

>> Био је један број самоубистава у затворима.

(Ш.68) И: - Јао, па шта да радим? Има ... шверцери продају колико ођеш.
Непржена сто педесет. [причају о кафи]

Ј: - А где је нађеш Иванка?

И: - Има и на пијаци, има и на Зеленом венцу. Наша дактилографкиња је сад/рекла ми да има и она. Из Холандије /холандску неку.

> Где је нађеш [кафу]?

>> Иванка негде проналази (купује) кафу.

(Ш.69) ДШ: - Али, хајдемо сад другачије. Сада је био самит НАТО-а, значи, био је у Букурешту самит НАТО-а, разговарало се да ли ће Украјина добити званичан позив за улазак у НАТО и ко је спречио? Шта мислите?

ДМ: - Ко?

ДШ: - Немци. [...]

> Ко је спречио [улазак Украјине у НАТО]?

>> Неко је спречио улазак Украјине у НАТО.

3.5.2. Алтернативна питања према Левинсону пресупонирају: „[...] the disjunction of their answers [...]“ (Levinson, 1983: 184). На пример:

(Ш.70) Јћ: - Па, да ли је интерес рецимо навијача Црвене Звезде да Партизан пропадне или да можда има један конкурентски снажни клуб?

ДВ [тренер КК Партизан]: - Не да пропадне, да изгуби овај ове године на пример да поклекне онако [...]

> Да ли је интерес рецимо навијача Црвене Звезде да Партизан пропадне или да можда има један конкурентски снажни клуб?

>> Интерес навијача Црвене Звезде је да Партизан пропадне или да има један конкурентски клуб.

Импликација активирана питањем алтернативног типа у наведеном примеру заиста се може уклопити у оквире пресупозиције јер, слично као и код отворених питања, говорник полази од претпоставке да је *Интерес навијача Црвене Звезде је да Партизан пропадне или је њихов интерес да има један конкурентски клуб*, те питањем, тј. примарном исказном информацијом, жели да саговорник идентификује одговарајући „интерес“.

3.5.3. За минимална изборна (или да/не) питања Левинсон каже да ће она обично имати: „[...] vacuous presuppositions, being the disjunction of their possible answers [...]“ (Levinson, 1983: 184). На пример:

(Ш.71) Ф: -А да ли вас зову тамо?

С: - Не више. Није ми жао..

#>> Или вас зову тамо или вас не зову.

(Ш.72) А: - да ли су још увек у твојој соби? [порцеланске кочије]

Б: - не избацили су их тамо ми сад стоје књиге [...]

#>> Или су порцеланске кочије у твојој соби или нису.

Можемо се сложити са Левинсоном да је пропозиција изведена из овог типа питања заиста информацијски „празна“, тј. не чини говорниково (претпостављено) сазнање од којег, постављајући питање, полази, као што је то случај са питањима отвореног и алтернативног типа.

3.6. ИНТОНАЦИЈСКИ ФОКУС⁴⁷

У светлу односа прагматичког (=комуникативно-функционалног) и семантичког (=формално-логичког), о којем смо говорили у претходној глави, у наредним редовима проблематизоваћемо нарав импликацијских ентитета активираних интонацијским фокусом, али и *it-cleft* конструкцијама, детекторима који се налазе на Левинсоновој листи детектора пресупозиције.

3.6.1. Поједини лингвисти⁴⁸ импликацију активирана интонацијским фокусом поимају као прагматичка пропозиција која има статус пресупозиције. Да таква импликација није прагматичке већ логичке нарави, објаснићемо у наставку текста на следећим примерима:

(Ш.73) А: - Ко је јуче играо све?

Б: - А јуче [...] играла је [Звезда]_{иф}.

> Јуче је играла Звезда.

||- Неко је јуче играо.

(Ш.74) ЖК: - Ко је гласао?

ДМ: - Па, [Бранислав Ивковић]_{иф} вас је подржао...

> Бранислав Ивковић вас је подржао.

||- Неко вас је подржао.

У овим примерима асерција и активирана импликација нису два спознајна податка која стоје у координираном, као што је случај са асерцијом и пресупозицијом, веч у субординираном односу. То значи да се наведене

⁴⁷ У одељке 3.5. и 3.6. инкорпориран је део ауторовог објављеног рада, који је у извесној мери модификован и прилагођен (Књиџар, 2018).

⁴⁸ В. Абрусан (2011; 2016) и Абуш (Abusch, 2010).

импликације аутоматски активирају, тј. да су подразумеване формално-семантичким елементима исказане реченице⁴⁹. Овакав, логички однос међу датим пропозицијама можемо представити следећим импликативним судовима:

Ако је јуче играла Звезда, подразумева се да је играо неко.

Ако Вас је Бранислав Ивковић подржао, подразумева се да Вас је неко подржао.

Левинсон упркос томе што укључује интонацијски фокус у листу детектора пресупозиције, ипак, исто као и ми, приписује логички карактер овим импликацијама водећи се, како каже, „једноставним пргматичким правилом“:

[...] the background entailments of a sentence are assumed to be not relevant in the context. What is assumed to be relevant, and thus the point, of saying the sentence, is whatever information has to be added to the background to obtain the foreground – namely the entailments ordered above the background [...] (Levinson, 1983: 219).

3.6.2. У литератури се често помињу као детектори пресупозиције и тзв. расцепљене конструкције (*it-cleft*), као синталскички феномен истицања једног елемента у реченици. Када говори о *it-cleft* конструкцијама, Левинсон каже да оне имају исту структуру логичких импликација као и исказ у примеру, те истиче да:

„The semantic structure is again determined by grammatical structure – here by the cleft construction rather than by heavy stress. So the alleged presupposition

⁴⁹ Левинсон наводи да у исказима са интонацијским фокусом постоји: a number of [...] chains of entailment, and the importance of one such chain [...] is determined not by logical considerations, but by grammatical form (including stress) (Levinson, 1983: 219). Па тако, из исказа *Јуче је играла Звезда* логички произилазе пропозиције *Неко је јуче играо*, *Јуче је Звезда радила нешто* итд., а интонацијски фокус одређује која пропозиција је за дати исказ релевантна.

of clefts is simply the first background entailment [=логичка импликација]“.
(Levinson: 220)

На пример, у исказу

(III.75) It is Sarah that John is married to.

||- John is married to someone. (Levinson, 1983: 220)

логички, а не прагматички следи *John is married to someone*, по истом принципу који важи за примере (III.73) и (III.74).

4. ФАКТИВНИ (ЛЕКСИЧКО-СТРУКТУРНИ) ДЕТЕКТОРИ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ

У лингвистичкој и филозофској литератури⁵⁰ фактивном пресупозицијом назива се пропозицијски садржај клаузе која допуњује посебну значењску класу речи, које се називају фактивне речи. Такве речи према категоријално-граматичкој припадности могу бити глаголи, именице, придеви и прилози (нпр. *знати, открити, видети, схватити; радост, срећа; свестан; чудно*). Као илустрацију навешћемо неке примере:

(Ш.82) И ја **сам** малопре **видео** да је наша улица затворена за саобраћај.

>> Наша улица је затворена за саобраћај.

(Ш.83) Апсолутно **сам свесна** да постоје јавни службеници који не одговарају на мејлове.

>> Постоје јавни службеници који не одговарају на мејлове.

(Ш.84) **Трагедија је** што Звезда до сада није играла у Лиги шампиона.

⁵⁰ В. нпр. у Hazlett (2010; 2012), Karttunen (1971), Kiparsky & Kiparsky (1971), Simons (2007), Stalnaker (1999).

>> Звезда до сада није играла у Лиги шампиона.

(III.85) **Чудно је** што је утакмица продужена седам минута.

>> Утакмица је продужена седам минута.

У примерима (III.82)–(III.85) реч је о зависнословеним реченичним структурама у којима се субординирана клауза реализује у функцији субјекта управне, док се предикат управне клаузе конституише као спој копулативног (или семикопулативног) глагола и именичког, придевског или прилошког предикатива. Подвучене речи у управном делу реченице у наведеним примерима, које својим значењем (тачније, одређеним семантичким реализацијама) регулишу могућу пресупозиционалност пропозицијског садржаја допунске клаузе, називају се фактивним детекторима пресупозиције (=ФДП).

Активирање фактивне пресупозиције (=ФП) ипак није инхерентна одлика лексичких јединица са фактивним значењем (иако сам термин *детектор пресупозиције* на то упућује), већ се информативни статус пропозицијског садржаја допунске клаузе одређује и посебном граматичком структуром реченице. На пример, одговорајућом дистрибуцијом комплементизатора. М. Риђановић даје примере фактивности односно нефактивности пропозицијског садржаја допунске клаузе које су регулисане комплементаризаторима:

(III.86) **Не волим** што пушите.

>> Ви пушите.

(III.87) **Не волим** да пушите.

˘>> Ви пушите.

У примеру (Ш.86) постоји фактивно значење, док је у примеру (Ш.87) фактивност ограничена (1991: 213).⁵¹

На крају, на активирање фактивне пресупозиције утичу и комуникативно-функционални параметри. То значи да пресупозиција у одређеним дискурским ситуацијама може бити неутралисана. На пример, главна тачка реченице не мора искључиво бити главна реченица, већ у одређеним конверзацијским околностима то може бити и допунска клауза, чиме је активирање пресупозиције суспендовано. Активирање односно неутралисање пресупозиције на овај начин илустроваћемо следећим примерима:

(Ш.88) А: - Да ли је Марко сазнао да је Јелена отишла на море?

Б: - **Сазнао је** [да је Јелена отишла на море].

> Марко је сазнао да је Јелена отишла на море. [пропозиција главне реченице је нова информација]

>>Јелена је отишла на море. [пропозиција зависне клаузе је стара информација – пресупозиција]

(Ш.89) А: - Зашто Јелена није дошла на рођендан?

Б: - **Сазнао сам да је отишла на море.**

> Јелена је отишла на море. [пропозицијски садржај допунске клаузе представља нову информацију]

У примеру (Ш.88) пропозицијски садржај допунске клаузе подвученог исказа постоји у претходном дискурсу па је јасно да је он пресупониран, док је садржај главне реченице разматрано питање, тј. говорник Б обавештава саговорника да ли је Марко сазнао или није да је Јелена отишла на море. С друге стране, у примеру (Ш.89) садржаја допунске клаузе глагола *сазнати* у исказу

⁵¹ Детаљније о утицају комплеметизатора на фактивност говорићемо у нашој каснијој анализи.

говорника Б нема у претходном дискурсу, и он заправо представља одговор на питање говорника А, према томе, тај садржај није пресупониран. Фактивни глагол *сазнати* у том примеру има функцију метајезичког модификатора⁵² са евиденцијалним значењем. Према томе, на активирање фактивне пресупозиције не утичу само лексичко-семантички и граматички, већ и прагматички фактори⁵³.

Како би се у потпуности расветлио однос пресупозиције и фактивности, у наставку овог дела дисертације детаљније ћемо елаборирати оно што је у претходним параграфима само у општим цртама речено. Анализу смо поделили у три дела:

- активирање фактивне пресупозиције – утицај лексичко-семантичких параметара;
- активирање фактивне пресупозиције – утицај структурних (морфо-синтаксичких параметара);
- активирање фактивне пресупозиције – утицај комуникативно-функционалних параметара.

4.1. АКТИВИРАЊЕ ФАКТИВНЕ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ – УТИЦАЈ ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИХ ПАРАМЕТАРА

4.1.1. Фактиви vs. нефактиви

Фактивна пресупозиција је, као што смо рекли, једним својим делом лексичко-граматичка појава јер постоји јасно дефинисана површинска, формална манифестација овог пропозицијског ентитета. То на лексичко-семантичком нивоу значи да је обележје (могуће) пресупозиционалности пропозицијског садржаја

⁵² О фактивима као метајезичким модификаторима говорићемо у одељку 4.2 овог дела дисертације.

⁵³ О фактивима као конверзацијским (=прагматичким) детекторима пресупозиције, између осталих, говоре Abrusan (2016), Simons (2007), Stalnaker (1999).

допунске клаузе уређено значењем управних речи у главној реченици.

Пол и Керол Кипарски су први класификовали предикате који су допуњени *that* клаузом у две групе: а) фактиви из чије се допуне изводе пропозиције које: „[...] the speaker presupposes to be true.“ (*odd, tragic, regret, grasp, ignore* и др.); б) нефактиви који су допуњени клаузама које изражавају: „Propositions the speaker asserts, directly or indirectly, to be true.“ (*possible, sure, seems, likely, assert, assume, believe* и др.) (Купарски & Купарски, 1970: 147). Аутори, дакле, дају основну поделу предиката са *that* клаузом и показују да активирање пресупозиције зависи од семантичке структуре управне речи.

Хупер и Томсон дају потпунију класификацију предиката који траже допуну у виду *that* клаузе. Нефактиве групишу у три категорије: а) *say, report, assert, be true, be certain* и др.; б) *suppose, think, believe, it seems* и др.; в) *doubt, be (un)likely, be (im)possible* и др., а фактиве у две: г) *resent, regret, be sorry, be odd* и др.; г) *realize, know, see* и др. (Hooper & Thompson, 1973: 473–474).

С обзиром на то да и фактиви и нефактиви имају допунску клаузу, прво ћемо размотрити ширу слику ових предиката коју дају Хупер и Томсон. Након тога, детаљно ћемо размотрити значењске класе речи које могу у одређеним семантичким реализацијама да обезбеде потенцијалну пресупозиционалност (тј. фактивност) пропозицијског садржаја зависне клаузе. Нефактивне лексеме које дају наведени аутори илустроваћемо аналогним лексемама из српског језика, а поред њихових, даћемо, уколико пронађемо, и примере из нашег корпуса.

а) У прву класу нефактива спадају глаголи говорења типа *рећи, саопштити, пренети, изјавити, тврдити* и сл. који имају објекатску допуну. Хупер и Томсон дају следећи пример:

(III.90) He said it's just started to rain.

>₁ He said X.

>₂ It's just started to rain. (Hooper & Thompson: 475)

Садржај допунске клаузе у највећем броју случајева није подразумеваног (=пресупозицијског) карактера. Пропозицијски садржај допунске клаузе због семантичке структуре управне речи врло често није тврдња говорника, већ је он само преноси, тј. представљају индиректни говор. Из тог разлога, Хупер и Томсон за њих користе термин *индиректна асерција* (*indirect assertion*) (Hooper & Thomposon, 1973: 475). С друге стране, пропозиција добијена из садржаја управне реченице може да представља примарну асерцију, тј. ону информацију чија: “truth is in question or being discussed in the discourse context.” (Hooper & Thompson, 1973: 475). Овако (или слично) информацијски структурисан пример пронашли смо и у нашем корпусу:

(III.91) ДШ: - Оно што сам рекао сада у Лондону, рекли смо то и у Бриселу више пута, за нас је неприхватљиво да се формирају снаге [војске Косова], па да онда та бројност снага предводи генералпотпуковник, што указује да је то неки нуклеус можда за неке веће снаге.

Међутим, управне речи које спадају у семантичку категорију говорења могу имати и споредну улогу у исказу, док пропозиција формирана на основу садржаја допунске клаузе преузима улогу примарне информације. Према речима Хупера и Томсона ова прагматичка пропозиција: „may be taken as the assertion under consideration, the assertion whose truth is at stake in the discourse.” (Hooper & Thomposon, 1973: 475). М. Симонс, надовезујући се на констатацију поменутих аутора, наводи да садржај реченичног комплемента може да буде главна тачка исказа јер се у њему налази одговор на постављено питање, док управна реченица са споредним (парентетичким) статусом може имати улогу евиденцијалног маркера. Ауторка даје следећи пример:

(III.92) A: Who was Louise with last night?

B: Henry said that she was with Bill. (Simons, 2007: 1035–1036)

Да је садржај управне реченице споредан, те да фигурира у реченици као неки вид метајезичког модификатора, говори нам и чињеница да се он може изоставити без

нарочитог нарушавања дискурсне кохеренције. Сличан пример пронашли смо и у нашем корпусу:

(Ш.93) А: - Колико смо ми платиле онај несквик [у Диску], оно, ја мислим да смо у Котоу платиле тридесет и шест а овамо било педесет.

[...]

Б: - То ја не могу да се сетим, Јелена ми је рекла да смо тридесет и нешто платили.

На крају, ваља ипак нагласити да допунска клауза глагола говорења када је препонирана може бити и пресупонирана, док се обавештајност везује за управну реченицу⁵⁴. Потврда овакве информативне дистрибуције је, како наводе Хупер и Томсон (Hooper & Thompson, 1973: 475–476), и негацијски тест. Аутори дају следећи пример:

(Ш.94) That the president was dead was reported by the UPI.

That the president was dead was not reported by the UPI. (*ibid.*: 475–476)

Дакле, само у посебним ситуацијама, у којима је информацијски релевантно да ли је неко неку познату информацију саопштио или није, пропозицијски садржај допунске клаузе је пресупониран. Због маркираности такве употребе, односно чињенице да глаголи говорења углавном имају метајезичку модификаторску функцију, ми се њима нећемо посебно бавити.

У прву класу нефактива према Хупер и Томсон сврстани су и предикати са субјекатском допуном: *бити евидентно*, *бити јасно*, *бити очигледно*, *бити очито*, *бити чињеница*, *бити факат* и др. Ове речи такође имају споредну улогу у исказу (нека врста метајезичких модификатора), а допунска клауза је главна тачка исказа (Hooper & Thompson, 1973: 476), те не може бити пресупонирана. Аутори овај тип нефактива илуструју следећим примером:

⁵⁴ Ово су приметили и Пол и Керол Кипарски (Kiparsky & Kiparsky, 1971).

(III.95) It is true that German beer is better than American beer.

Такви примери налазе се и у нашем корпусу:

(III.96) TH: - [...] **Очигледно је** да власт није компактна у односу према опозицији. [...]

> Власт није компактна у односу према опозицији.

(III.97) DŠ: - [...] **Чињеница јесте** да Србија има политику одбране [...]

> Србија има политику одбране.

Међутим, Хупер и Томсон наводе да „if the complement occurs in subject position, the parenthetical interpretation is not possible“, (Hooper & Thompson, 1973: 476) те дају следеће примере:

(III.98) That German beer is better than American beer is true.

(III.99) That we'll be arriving on time is certain. (*ibid.*: 476)

Аутори додају да је „greater emphasis is placed on the element (here, the predicate) in sentence-final position. When these predicates are emphasized, they cannot have a parenthetical or weakened interpretation.“ (*ibid.*: 476).

б) У другу класу нефактива према Хуперу и Томсону укључују се глаголи процене: *мислити, изгледати, чинити се, доимати се* и др., чија допуна чини нову информацију (=асерцију), док управне речи, које су датим садржајем допуњене, имају значење субјективне епистемичке модалности. Због такве семантичке нарави, оне имају споредну улогу у исказу, те их можемо искључити из пропозицијског садржаја исказа и класификовати међу метајезичке

модификаторе⁵⁵. Хупер и Томсон наводе да је ова смантичка класа речи: „practically meaningless in themselves, neither denoting a mental process nor making an independent assertion, but merely qualifying the main assertion contained in the complement.”. Они такође додају да “speaker is indicating that he is not fully committed to the truth of the assertion.” (Hooper & Thomposon, 1973: 477), што илуструју следећим примером:

(III.100) I suppose that most embarrassing of all was falling off the stage.

Такви примери нашли су се и у нашем корпусу:

(III.101) **Чини ми** се да је то један велики ударац за Србију, да буде убијен...
Зоран Ђинђић, председник Владе.

> Убиство Зорана Ђинђића је један велики ударац за Србију.

(III.102) **Бојим се** да је ова група људи која је покренула Иницијативу на исти такав начин компромитована.

> Ова група људи која је покренула Иницијативу је на исти такав начин компромитована.

в) У трећу групу нефактива Хупер и Томсон укључују и речи којима се такође изражава епистемичка модалност: *бити могуће, бити вероватно, сумњати* и др.). Хупер и Томсон наводе да пропозицијски садржаји допунских клауза наведених речи нису: „[...] neither asserted nor presupposed [...]“, те додају да у таквим исказима: „[...] the speaker may be predisposed to believe that the complement proposition is true [...]” али „[...] he is not asserting that proposition.” (Hooper & Thompson, 1973: 479). Аутори дају следећи пример:

⁵⁵ Термин преузет од С. Ристић (2009). За овај феномен користи се и термин *прагматички маркери* (в. нпр. у Fraser (1992)).

(III.103) It is likely that Kissinger is negotiating for peace. (*ibid.*: 478)

Они додају да у наведеном примеру „Rather the main assertion [...] is *it is likely.*” (*ibid.*: 478).

Сличан пример нашли смо и у нашем корпусу:

(III.104) ОБ: - Дакле, могуће је да би Војислав Коштуница ипак могао бити поново премијер.

4.1.2. Фактиви: семантичка класификација

У категорију фактива Хупер и Томсон укључили су само оне речи које могу у одређеној (пре свега примарној) семантичкој реализацији да регулишу потенцијалну пресупозиционалност пропозицијског садржаја допунске клаузе, и, како семо рекли, поделили су их у две категорије: а) фактиви „which express a subjective attitude about the presupposed complement“ (нпр. *resent, regret, be odd, be interesting*) и б) фактиви којима се „assert the manner in which the subject came to know that the complement proposition is true.“ (нпр. *realize, know, see*) (Hooper & Thorson, 1973: 480). Ми ћемо у овом одељку, полазећи од фактива које дају Хупер и Томсон, али и други аутори, као што су Картунен (Карттунен, 2016) и Бивер (Беавер, 2010), урадити детаљнију класификацију и поткласификацију управо ових фактива.

У литератури се углавном дају две семантичке катеогрије фактива – когнитиви и емотиви, али ми смо их разврстали у три основне категорије:

- фактиви са значењем когнитивних процеса и стања (и неких комуникативних радњи);
- фактиви са значењем перцептивних процеса;
- фактиви са значењем субјективних реакција.

У креирању семантичке класификације и поткласификација фактива у српском језику помогла нам је монографија *Ogledi o glagolskoj potkategorizaciji* ауторке Ј. Московљевић Поповић (2007), као и део граматике *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, у којем М. Алановић говори о реченицама са допунском клаузом и даје веома богат извор различитих семантичких типова управних речи (2018: 91–197).

Као што ћемо видети из класификације која следи, у листу фактива укључићемо и лексеме добијене префиксацијом јер се мења значење мотивне лексеме, док оне добијене суфиксацијом углавном нећемо укључивати јер се постиже само имперфективизација, а њихово значење остаје исто. Пошто се фактивни глаголски (синтетички) предикати углавном могу трансформисати у аналитичке – копулативне/семикопулативне или декомпоноване предикате, у листу ФДП укључићемо и такве предикате.⁵⁶

4.1.2.1. Класе речи које означавају когнитивне процесе/стања

У ову семантичку категорију сврстали смо:

а) Лексеме са значењем когнитивног става. Предикатима типа *памтити*, *појмити*, *сећати се*, *знати*, *заборавити*; *немати појма*, *имати на уму*, *имати сазнање*, *имати свест*, *бити свестан*, *бити (не)разумљиво*, *бити (не)схватљиво* и др. исказује се когнитивни став⁵⁷ према пропозицијском садржају допунске клаузе, који у одређеној конверзацијској ситуацији може да буде пресупозицијске природе.

б) Лексеме са значењем долажења до нове информације. Међу ФДП укључују се и предикати који означавају когнитивне процесе долажења до нове

⁵⁶ У разматрању процеса аналитизације и кондензације коришћена је следећа литература: Бугарски (2004), Ивић (1988), Пипер (2005), Радовановић (1977; 1982).

⁵⁷ За овај семантички тип глагола у литератури користи се термин *propositional attitude verbs* (Karttunen, 2016).

информације⁵⁸, која је кодирана је у пропозицијском садржају допунске клаузе: *дознати, открити, сазнати, схватити, спознати, установити, утврдити, увидети; доћи до открића, доћи до сазнања, доћи до спознаје* и др.

в) Лексеме са значењем присећања. Глаголима типа *сетити се* означавају се когнитивни процеси оживљавања у свести информације која се налази у пропозицијском садржају допунске клаузе, која може да има статус пресупозиције.

г) Лексеме са значењем говорења. Пропозицијски садржај клаузе која допуњује глаголе типа *признати* може у одговарајућем контексту имати статус пресупозиције:

4.1.2.2. Класе речи које означавају перцептивне процесе

Потенцијални фактивни детектори пресупозиције могу бити и предикати који означавају прцептивне процесе (аудитивне, визуелне и олфактивне): *чути, слушати, гледати, намирисати, осетити, опазити, посматрати, приметити, уочити, видети, запазити* (Алановић, 2018: 169); *бити уочљиво, бити упадљиво, бити видљиво* и др.

4.1.2.3. Класе речи које означавају субјективне реакције

Међу потенцијалне детекторе пресупозиције можемо сврстати и:

а) Лексеме са афективно-когнитивним значењем. У ову групу сврставају се лексеме са значењем осећања, расположења, доживљаја, побуде пажње или реакције на спољне садржаје која се изражава према пропозицијском садржају

⁵⁸ Картунен (Karttunen, 2016) овај семантички тип ФДП назива *coming-to-know verbs*.

допунске клаузе: *чудити, болети, бринути, дивити се, дирнути, дичити се, додијати, дојадити, допадати се, досадити, дозлогрдити, фасцинирати, хвалити се, импресионирати, интересовати, избежумити, изненадити, изнервирати, љутити, мрзети, мучити, обожавати, обрадовати, одушевити, огоричити, опросити, плашити, поднети, поносити се, потрести, пребацити, препастити, презирати, пријати, радовати, распаметити, расплакати, растужити, разбеснети, разљутити, разочарати, развеселити, сметати, смирити, свидети се, стидети се, шокирати, тешити, умирити, уморити, уништити, уплашити, усхитити, утешити, увредити, узбудити, узнемирити, уживати, вређати, забавити, забринути, зачудити, задивити, задовољити, заинтересовати, заморити, занимати, запањити, запрепаситити, збунити, жалити, жалостити, и др; бити брига, бити мука, бити срећа, бити стид, бити задовољство и сл.; бити разочаран, бити срећан, бити забринут, бити зачуђен, и сл.; бити драго, бити чудно, бити мило, бити мука, бити жао и др.; изразити забринутост, изразити чуђење и сл.; бити/остати у чуду. На пример:*

б) Лексеме са евалуативним значењем. У ову групу сврставају се лексеме (углавном прилози у функцији предикативне допуне правих/неправих копулативних глагола) са значењем процене вредности, пожељности, корисности, важности, очекиваности пропозицијског садржаја допунске клаузе: *(не)битно, главно, глупо, добро, корисно, (не)логично, (не)нормално, (не)обично, паметно, (не)природно, (не)потребно, позитивно, (не)пожељно, пресудно, проблематично, случајно, споредно, трагично, (не)умесно, (не)уобичајено, ваљано, (не)важно, (без)вредно, (без)значајно, и др.* Наведени прилози су углавном део примарно аналитичких предикатских израза, који се могу синтетизовати; такве синтетичке предикатске изразе чине деадјективни глаголи са значењем процене вредности: *вредети, ваљати* и др.

На крају, важно је рећи да побројани фактиви према својој употреби нису сви јединствени – неки су типични детектори пресупозиције (нпр. *знати, бити драго* и др.), док се други (нпр. *опазити, гледати, спознати*) могу позиционирати на маргину категорије фактивност јер је њихова употреба углавном нефактивна.

За такве фактиве Картунен (Karttunen, 2016) користи термин *семифактиви*. Ми ћемо у прагматичкој анализи углавном анализирати прототипичне фактиве.

4.2. АКТИВИРАЊЕ ФАКТИВНЕ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ – УТИЦАЈ СТРУКТУРНИХ (МОРФО-СИНТАКСИЧКИХ) ПАРАМЕТАРА

Активирање фактивне пресупозиције уређено је значењем управних речи у главној клаузи, како смо показали у претходном одељку, али и одређеним структурним (морфо-синтаксичким) параметрима, а то су: синтаксичке карактеристике допунске клаузе, пројекција пресупозиције при увођењу логичких оператора (негација, интеррогација, кондиционали, модали), кондензација фактивног предиката, пасивизација фактивног предиката. Ова, формална анализа зависносложених реченица са фактивним предикатима биће урађена углавном према савременим граматицама српског језика: *Синтакса савременога српског језика – проста реченица* (Пипер *et al.*, 2005) и *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* (Пипер *et al.*, 2018).

4.2.1. Синтаксичке карактеристике допунске клаузе

У овом пододељку размотрићемо синтаксичке карактеристике клаузе која допуњује фактиве у српском језику. Пошто се може се рећи да у разговорном језику постоји велика варијабилност употребе врста допуне, размотрићемо све појаве које се могу појавити у овом типу дискурса: експлицирана, изостављена, замењена проформом *то*, препонирана, екстрапонирана. Потом следи анализа дистрибуције везника с обзиром на наведене семантичке класе фактивних речи.

4.2.1.1. Допунска клауза. Фактиви су у енглеском језику допуњени *that* клаузом (Karttunen, 1971). Међутим, Картунен указује на то да неке лексеме из категорије фактива (нпр. *forget*) када су допуњене инфинитивом улазе у

категорију имплицатива, те тада фактивна пресупозиција није активирана (Karttunen, 2012: 124). Аутор даје следеће примере:

(III.105) Kim forgot that she had not rescheduled the meeting.

(III.106) Kim forgot to reschedule the meeting.

и наводи да прва реченица: „presupposes that Kim had not rescheduled“, а друга „entails that she didn't“ (*ibid.*: 124). Наиме, исказана реченица са глаголом *forget* у примеру (III.105) „[...] commits the speaker to the belief that the complement sentence, just by itself, is also true.“ (Karttunen, 1971: 122). Садржај ове допуне има потенцијални пресупозицијски карактер јер опстаје и када је главни предикацијски део негиран. Слично, у примеру (III.106) глагол *forget* „[...] commits the speaker to the belief that the complement sentence is true.“ (*ibid.*: 127). Међутим, када је главни предикат негиран, „it commits the speaker to the view that the complement is false.“ (*ibid.*: 127), те садржај такве импликације нема карактер пресупозиције, која се према дефиницији пројектује у присуству логичког оператора негације.

Слично се рефлектује и у српском језику, у којем такви глаголи (као што је *заборавити*) могу бити допуњени клаузом са предикатом у немобилном презенту, односно инфинитивом са којим је у синтаксичкој синонимији. У таквим случајевима, исто као и у енглеском језику, није активирана фактивна пресупозиција:

(III.107) А: - Ал' нећу заборавим [/*ћу заборавим*]да искористим [/*искористити*]
НОЖ.

||– Узећу нож./Нећу узети нож.

Међутим, када глагол *заборавити* има допуну са парадигматичним предикатом, онда постоји могућност активирања фактивне пресупозиције:

(Ш.108) Он је заборавио [није заборавио] да ја тада нисам био у коалицији са том странком.

◇>> Ја тада нисам био у коалицију са том странком.

Приметили смо да се у разговорном језику, поред експлицирања допуне, јављају и различити синтаксичко-дискурсни феномени: изостављање допуне и замена допуне просентенцијализаторском заменицом *то*. Корпсу нам је показао да у таквим случајевима неизговорени садржај допуне може да буде пресупониран:

(Ш.109) А: А на пример, кад причам са Ђином, њој је то све, као, ма, шта он ту мени прича, њој је све то безвезе, све је досадно, све је оно.

Б: Знам то.

>> Ђини је све безвезе и досадно.

(Ш.110) АВ: [...] Хајде да видимо законе, које ћемо да донесемо. Што нисмо донели Закон о реституцији? Што нисмо донели Закон о грађевинском земљишту? Што нисмо донели другачији Закон о јавним набавкама?

ОБ: Добро, хајдемо да станемо овде.

АВ: А то смо предложили.

ОБ: Знам.

>> Предложили сте Закон о јавним набавкама.

Међутим, важно је рећи да у корпусу постоје примери да садржај на који реферише заменица *то* не мора увек бити пресупозицијске природе. Примери:

(Ш.111) А: - коју графичку [*картицу*] си узео?

Б: - Хеј, не знам то [...]

У овом примеру проформа *то* замењује допуну која се може овако експлицирати (*не знам*) коју графичку картицу сам узео. Из таквог садржаја допуне не може се активирати фактивна пресупозиција

Исто, садржај изостављене клаузе не мора увек бити пресупониран, што показује следећи пример:

(Ш.112) А: - Да ли можда он свира шамисен у бенду [јапански традиционални инструмент]?

Б: - **Не знам**. [].

Изостављени садржај допуне би могао да гласи (*не знам*) *да ли свира шамисен у бенду*, који такође не може бити пресупониран.

Такође, корпус нам је показао да није ретка ни употреба корелативних речи уз допунску клаузу:

(Ш.113) ВД: - [...] од великих проблема чини ми се да је то, што код нас људи **немају неку свест о томе** да су они грађани и да као грађани имају права одређена [...]

◇>> Људи су грађани и као грађани имају одређена права.

4.2.1.2. Везници у допунској клаузи. У српском језику везници који уводе допунску клаузу у главну реченицу су *да*, *што* и *како* (али и упитне речи са функцијом зависних везника: *да ли*, *ко*, *шта*, *колико*, *зашто*, *где*), а употребом одређених везника у реченицама са лексемама које смо укључили у фактиве може се регулисати фактивност допунске клауза, а тиме и њена могућа пресупозиционалност. Пошто у овом погледу дивергирају различите семантичке класе ФДП, овом проблему посветићемо посебну пажњу⁵⁹.

⁵⁹ О правилима дистрибуције комплементизатора у фактивним реченицама в. и у Алановић (2018), Московљевић (2007), Риђановић (1991), Ружић & Бошњаковић (2005). Нека од тих правила инкорпорићемо у наше истраживање.

(а) *ФДП са когнитивним и перцептивним значењем.* Код класе ФДП са значењем когниције: „могућа је, без промена у значењу, паралелна употреба комплементизатора *да* и *како*.“ (Московљевић, 2004: 61). Употребом ова два везника не ограничава се фактивност садржаја допунске клаузе, као ни његова могућа пресупозиционалност. На пример:

(Ш.114) [...] **ја схватам да** у принципу и новинари раде под великим притиском за релативно мале паре [...]

◇>> Новинари раде под великим притиском.

(Ш.115) Н: - [...] **Ја појма нисам имала да** је она дипломирала, да се запослила...

◇>> Она је дипломирала и запослила се.

(Ш.116) Председник Србије Борис Тадић изјавио је у суботу да **је свестан да су** грађани незадовољни животним стандардом [...]

◇>> Грађани су незадовољни животним стандардом.

(Ш.117) Дакле, у последњим минутима пред паузу сте били загонетни и као што... **дакле, сте нам открили да** Дијана Драгутиновић одлази, да Ви долазите на њено место [...]

◇>> Дијана Драгутиновић одлази, а ви долазите на њено место.

(Ш.118) **Открили смо да** су потписи фалсификовани.

◇>> Потписи су фалсификовани.

(Ш.119) **Схватили смо како** ти је било тешко да радиш прековремено.

◇>> Било ти је тешко да радиш прековремено.

(III.120) Открио си нам само како путујеш следеће недеље, али ниси рекао где.

◇>> Саговорник путује следеће недеље.

(III.121) Сећам се како је прошле године било кишовито лето.

◇>> Прошле године је било кишовито лето.

Глаголи директне перцепције појављују се уз три различита везника: *да*, *како* и *где* (Московљевић, 2004: 62–63):

(III.122) Н: Само да си га чула, као ја сам прва година али видим колико вас овде има, **видим да** су сви незадовољни [...]

◇>> Сви су незадовољни.

(III.123) А: [...] довољно ти је два дана да више не **примећујеш да** то [део мобилног телефона] постоји.

◇>> Део мобилног телефона постоји.

(III.124) А: - До у најситније детаље **слушао сам како је један министар пристао да плати 50.000 евра** таблоиду да би престао да га блати [...]

◇>> Један министар је пристао да плати 50.000 евра таблоиду да би престао да га блати.

(Ш.125) ДШ: [...] И верујте ми, када када неко... кад се нешто дешава на Косову сви Срби зову КФОР, а слушамо овде у Београду како неки политичари нас оптужују што са КФОР-ом сарађујемо. [...]

◇>> Неки политичари нас оптужују што сарађујемо са КФОР-ом.

Ј. Московљевић указује на то да се уз глаголе директне перцепције (*гледати, посматрати, проматрати, слушати* и др.) јавља се искључиво са комплементизатором како, док се ређе јавља где (Московљевић, 2004: 62)

(Ш.126) С: - Уживала сам како скоро нисам уживала. Да, и посматрала како фикус расте код мојих рођака [...]

◇>> Фикус расте код мојих рођака.

Уз фактиве когниције и перцепције могу се користити упитни прилози и заменице у служби везника зависноупитних клауза: *што, ко, шта, колико, зашто, где* и др. (Московљевић, 2004: 63–64). М. Алановића каже да ове псеудоприлошке зависне клаузе „указују на неку неодређену или неконретизовану околност релевантну за денотирану ситуацију [...]“ те да „[...] функција ових везника јесте издвајање елемента ситуације као когнитивног фокуса, а то може бити време, место, узрок, начин итд. [...]“ (Алановић, 2018: 154). У таквим случајевима неутралисана је фактивна пресупозиција:

(Ш.127) А: - [...] не памтим кад сам задњи пут баш онако лезала и нисам размисљала ни о чему. [...]

(Ш.128) ДШ: - Напросто, КФОР је фактор стабилности у том делу Србије и то није моја одлука, то је затечено стање и чини ми се да да врло често заборављамо каква је ситуација била док КФОР-а није било тамо.

(Ш.129)ЗД: - Видели сте како је то изгледало на почетку, вероватно се мало поправило с крајем.

(Ш.130)МЦ: - Ја сам у суштини оцењивао рад појединих министара и гледао какав је њихов резултат [...]

(Ш.131)ММ: - [...] видели сте ко је данас и први потписао [...]

Слична је ситуација и када је зависна реченица уведена комплементизатором *да ли*. М. Алановић истиче да овај овај везнички израз уређује нефактивност пропозицијског садржаја допунске клаузе (*ibid.*, 2018:102).

Примери:

(Ш.132)В: - Могу ја да се зезам с овим клинцима на часовима јер неће ни приметити да л' сам нешто изменила или нисам.

(Ш.133)Б: - Аха. Имамо неки кајмак од пре сто година, ја не знам да ли је ово отровно сада.

Међутим, у неким комуникацијским ситуацијама корпус је показао да је у разговорном језику могућа и употреба везника *кад* уз одређене глаголе когниције (на пример, глаголе типа *сећати се, заборавити*) без суспензије фактивности и дозвољавања могућег пресупозицијског статуса садржаја допуне:

(Ш.134)Г: - [...] Сећаш се кад смо се смејали овде, кад сам реко: 'ено бураз оде тамо сад ће да их окупи' [...]

◇>> Смејали смо се овде и рекао сам: 'ено бураз оде тамо сад ће да их окупи.

(Ш.135)М: Јел знаш кад се Ђолету на Клију истопила оно [даљински управљач прикачен за волан] за за радио? [...]

◇>> Ђолету се на Клију истопио даљински управљач за радио прикачен за волан.

Корпус разговорног језика такође је показао да у неким експресивно обележеним исказима (изражавање чуђења, изненађења, задивљености) може да се јави и везник *што* уз неке фактиве когниције и перцепције (нпр. *знати*, *видети*, *гледати*) без ограничавања фактивности.

(Ш.136) А: - Знаш што фино изгледа! Нема родитеље.[...]

◇>> Она фино изгледа.

(Ш.137) А: - [...] Мисим, гледам како [у овом случају 'како' може да алтернира са 'што'] ми је лако на овој твојој гитарици да свирам човече с танким жицама.

◇>> Лако ми је на овој твојој гитарици да свирам с танким жицама.

(Ш.138) Р: - Види што носи неку звездицу у руци.

◇>> Она носи неку звездицу у руци.

(Ш.139) Б: - Види што чека млеко [говоре о мачки].

◇>> Мачка чека млеко.

Осим тога, везник *што* може да се јави уз глаголе типа *разумети*, *схватити* без суспендовања фактивности и могуће пресупозиционалности:

(Ш.140) Не разумем то што они очекују да ће се тај проблем решити сам од себе.

◇>> Они очекују да ће се тај проблем решити сам од себе.

(б) ФДП са значењем субјективне реакције. Уз фактиве који означавају субјективне реакције (нпр. *ценити, дивити се, презирати*) појављује се само комплементизатор што (Московљевић, 2004: 60):

(Ш.141) КС: - Ценим што је увек искрен и јасан и снажно заступа интересе Србије.

*КС: - Ценим да је увек искрен и јасан и снажно заступа интересе Србије.

◇>> Он је увек искрен и јасан и снажно заступа интересе Србије.

Међутим, везник *што* може да алтернира са везником *да* код ове већине других фактива који припадају семантичкој класи фактива субјективне реакције (као што су: *волети, бринути, свиђати се, радовати се, бити глупо*). Најчешће је фактивно значење допуне обележено везником *што*, а нефактивно везником *да*⁶⁰:

(Ш.142) МА: - [...] глупо је да идеш у теретану на месец дана [...]

→>> Саговорник иде у теретану на месец дана.

≠ МА: - [...] глупо је што идеш у теретану на месец дана [...]

◇>> Идеш у теретану на месец дана.

Међутим, у извесном окружењу код предиката са афективним значењем као што су *бити драго, бити добро* употреба везника *да* не ограничава фактивност.

⁶⁰ Уп. Московљевић (2004) и Риђановић (1991).

(Ш.143) МЈ: - Знате шта, стабилност у региону зависи од односа Србије и Хрватске и добро је што је хрватски премијер у Србији [...]

= [МЈ: - Знате шта, стабилност у региону зависи од односа Србије и Хрватске и добро је да је хрватски премијер у Србији [...]]

◇>> Хрватски премијер је у Србији.

(Ш.144) МД: - [...] Фактички, ја сам рекао у свом обраћању да ми је драго што у Србији више нема гужви и редова за брашно, шећер, млеко [...]

= [МД: - [...] Фактички, ја сам рекао у свом обраћању да ми је драго да у Србији више нема гужви и редова за брашно, шећер, млеко [...]]

◇>> У Србији више нема гужви и редова за брашно, шећер и млеко.

(Ш.145) ВД: - [...] Драго ми је да ћу ући. [...] [причају о снимању филма]

= [ВД: - [...] Драго ми је што ћу ући. [...]]

◇>> Ја ћу ући [у снимање филма].

Употреба осталих везника (*да ли, шта, како* и др.) неутралише фактивну пресупозицију или је неграматична:

(Ш.146) МД: - Битно је шта је [...] истина.

→>> Нешто је истина.

(Ш.147) К: - Не волим кад ми се вода угреје.

→>> Вода ми се угрејала.

(Ш.148) Оно што је такође веома важно у овом тренутку, под претпоставком да држава остане стабилна, мислим на финансијски финансијску ликвидност, дакле државе, јесте шта ће се догађати са привредом.

->> Нешто ће се догодити са привредом.

(Ш.149) *Чудно је да ли/како/зашто ниси дошла на сатанак јутрос.

Међутим, треба додати да су у разговору везници врло често изостављени. Говорећи о моделовању реченица са допунском клаузом, В. Ружић је указала на то да: „Улогу везничких речи у допунским реченицама могу да преузму одређена лексичко-граматичка средства и интерпункција, сигнализирајући тако логичкосемантичку повезаност две привидно раздвојене клаузе односно њихову кохерентност.“ (Ружић, 2006: 236). Примери:

(Ш.150) ДШ: - [...] И ма ко ургирао, ја нисам желео да потпишем то и жао ми је, нећу никад ни да потпишем такав уговор. [...]

◇>> Нећу никад ни да потпишем уговор.

(Ш.151) Чудно је, Петар се није појавио јуче на предавању.

◇>> Петар се није појавио јуче на предавању.

Овакво асиндентско увођење допунске клаузе може да буде прагматички мотивисано. То значи да нека атипична средства повезивања две клаузе у логичко-семантичку целину говорнику служе како би и на формалном плану истакао да је обавештајно тежиште исказане реченице на садржају допунске клаузе. Функцију везника могу да преузму и нека лексичко-граматичка средства, која такође сигнализирају да је садржај допуне информацијски проминентнији. На пример употреба лексемâ *следеће* и *једно*, које имају операторску функцију регулисања информацијске структуре у којој је пропозицијски садржај допунске

клаузе обавештајног карактера⁶¹. Пошто овакве примере нисмо пронашли у корпусу, наредне примере смо конструисали:

(III.152) Открио сам следеће: Марко је отишао на летовање са Јеленом.

> Марко је отишао на летовање са Јеленом.

(III.153) Увидео сам једно: он уопште не жели да настави студије.

> Он уопште не жели да настави студије.

Испуштање везничких речи не мора нужно да маркира одређену информацијску структуру, мада могу бити потенцијални индикатори. О оваквим и сличним примерима, говорићемо у одељку о утицају прагматичких фактира на активирање фактивне пресупозиције.

4.2.1.3. Топикализација и екстрапозиција. У немаркираној линеаризацији реченице допунска клауза позиционирана је иза управне речи, док у маркираној она може бити смештена испред управне речи (=топикализација) или главна реченица може бити уметнута у допунску клаузу (=екстрапозиција). Корпус нам је показао да појава маркираног редоследа клауза није ретка:

(III.154) ЗД: - [...] Ви правите сусрет привредника мене не зовете, и то се дешава, што је мало чудно. Не само мене, него још једно десетак људи.

◇>> Ви правите сусрет привредника и мене не зовете.

(III.155) ЈЋ: - Али ја хоћу ово да Вас питам да ли сте Ви заправо пристали на дискриминацију тиме што сте пристали да тај човек који је несумњиво

⁶¹ У разумевању утицаја избора лексике на информацијску структуру реченице помогао нам је рад М. Алановића (2018).

учинио један дискриминаторски гест и који је притом био увијен у један доста неотесани речник, пристали сте да све то прође без консеквенци, озбиљних консеквенци, јер у нормалним и демократским земљама за овакве гестове извињење, признаћете, није довољно.

◇>> У нормалним и демократским земљама за овакве гестове није довољно извињење.

(Ш.156)МД: - Ово ми није велики први пројекат. Ове године је заправо смањивање дефицита, морам да признам, било је далеко лакше него што смо очекивали, јер када смо у јулу рекли да ћемо за 15 милијарди да смањимо расходе сви су рекли - нема шансе, неће бити пензија, неће бити накнада за незапослене, земља ће да потоне у колапс.

◇>> Ове године је смањивање дефицита било далеко лакше него што смо очекивали.

(Ш.157) АВ: - Није тачно. Државна администрација, да бисте знали, по попису из 30. септембра имамо милион и 993 хиљаде запослених.

◇>> Државна администрација по попису из 30. септембра има милион и 993 хиљаде запослених.

Када се реченица посматра из комуникативно-функционалне перспективе поставља се питање да ли промена редоследа реченичних конститутената регулише и промену информацијске структуре реченице. Да ли препонирањем допунске клаузе, између осталог, и у неким од наведених примера говорник сугерише да је њен садржај информацијски проминентнији, проверићемо у делу анализе у којем ћемо говорити о утицају комуникативно-функционалних фактора на активирање пресупозиције (Алановић, 2018: 110–111).

4.2.2. Пројекција фактивне пресупозиције

У овом поделењу проверићемо да ли различити граматички фактори (негација, интерогација, кондиционали, модали, потенцијал, кондензација фактивног предиката, пасивизација фактивног предиката) утичу на активирање фактивне пресупозиције.

4.2.2.1. Негација, интерогација, модали, кондиционали. Фактивна пресупозиција се пројектује (опстаје) када је главни предикацијски део негиран, када је у упитној форми или када је уметнута у комплексније синтаксичке структуре, као што су кондиционалне реченице. На пример:

(Ш.158) МД: - Људи знају да смо направили аранжман са ММФ-ом.

[МД: - Људи **не знају** да смо направили аранжман са ММФ-ом.]

[МД: - Да ли људи знају да смо направили аранжман са ММФ-ом.]

[МД: - Људи **можда знају** да смо направили аранжман са ММФ-ом.]

[МД: - Да људи знају да смо направили аранжман са ММФ-ом, били би незадовољни.]

◇>> Ми смо направили аранжман са ММФ-ом.

Увођење логичких оператора (негација, интерогација, модали, кондиционал) у главну реченицу, која је главна тачка исказа и садржај који се разматра, не утиче на активирање фактивне пресупозиције јер је садржај допунске клаузе из које се она изводи споредан у исказу, тј. није предмет дискусије (Simons, 2010).

Међутим, познато је из литературе⁶² да се глаголи долажења до нове информације (*coming-to-know verbs*) (*схватити, открити, приметити*) под утицајем логичких оператора, нарочито кондиционала, другачије понашају. Наиме, пресупозиција је неутралисана када се фактиви са наведеним значењем нађу у првом лицу у кондиционалној реченици. Измишљен пример:

⁶² В. у Karttunen (1971, 2016) и Stalnaker (1999).

(Ш.159) Ако откријем да ниси био у школи, бићеш кажњен.

→>> Ниси био у школи.

4.2.2.2. Потенцијал. Фактиви субјективне реакције у потенцијалу ограничавају фактивности а тиме и могућу пресупозиционалност допунске клаузе а могу да се односе на неку хипотетичну ситуацију:

(Ш.160) МК: - [...] У овом нехигијенском насељу испод Газеле, дошло је до пожара, изгорео је одређен број, условно речено тих кућа, тих смештајних објеката где су живели ти наши суграђани, али срећом прошло је све без људских жртава. [...]

МК: - Па... Бар оно што смо ми званично чули, истрага је у току, говори се о томе да...

АР: - Пошто не би било чудно да неко и намерно то пали постоји један отпор према Ромима.

МК: - Могуће је, могуће је, све је могуће [...]

→>> Неко то намерно пали.

У корпусу смо пронашли и примере у којима оно што се налази у садржају допуне није чињеница већ говорник сугерише да је препоручљиво да то постане. Такав информацијски статус допуне ишчитава се из употребе потенцијала. Примери:

(Ш.161) ЗД: - Па, прво питање је на бази којих параметара ви то говорите. Било би добро да ви и ја седнемо и да позовемо параметре.

→>> Ви и ја ћемо сести и позвати параметре.

(Ш.162) ОБ: - Па, било би лепо да ми одговорите оно што вас питам.

→>> Одговорићете ми на оно што вас питам.

(Ш.163) АВ: - Ми нећемо, ми хоћемо да разговарамо са свим релевантним чиниоцима о будућности Србије. Тако се понашају одговорни људи и било би добро да их има више у Србији. [...]

→>> У Србији их [одговорних људи] има више.

У корпусу смо пронашли и примере у којима из садржаја допунске клаузе не произилази фактивна већ контрафактивна пресупозиција:

(Ш.164) ОБ: - Кад бисмо могли да вратимо време пар месеци назад, да ли бисте се потрудили да некако смислите неки други начин где Лабус да прими делегацију Данона уместо у кући?

МД: - Знате шта, Лабуса ретко ко добро познаје као што га ја познајем. Он је човек коме је стало да у ову Србију уђе што више инвестиција. Он би на Марсу примио делегацију Данона. [...]

ОБ: Ја вас питам просто - да ли бисте волели да то [министар Лабус је примио делегацију Данона у својој кући] није било?

>> Лабус је примио делегацију Данона у својој кући.

(Ш.165) ОБ: - А јесте ли ви незадовољни тиме што су посланици упркос договору на ГО гласали за буџет? Да ли бисте ви волели да су посланици били послушни и да нису гласали?

>> Посланици су нису били послушни и гласали су за буџет.

Међутим, корпус нам је показао да фактиви когниције у форми потенцијала не морају нужно да ограниче пресупозиционалност садржаја допунске клаузе:

(III.166) ОБ: - Добро вече. Утисак је да није потребно да сте превише упућени у то шта кажу истраживања јавног мњења да бисте знали и да бисте имали свест о томе да ће тешко бити да иједна тренутно постојећа предизборна коалиција добије већину и направи самостално владу.

>> Биће тешко да иједна тренутно постојећа предизборна коалиција добије већину и направи самосталну Владу.

4.2.2.3. Кондензација предиката главне реченице. У овом одељку ћемо проверити да ли се садржај финитиних предикатских израза – и синтетичких и аналитичких, главне реченице у чијој се структури налази фактивни детектор пресупозиције може кондензовати, тј. пренети нереченичним језичким средствима. Кондензацију ћемо поделити у два дела: (а) девербативне именице, деадјективне именице и девербативни придеви (номинализација); (б) инфинитив и глаголски прилози. Иако се овом синтаксичком трансформацијом реченичне у нереченичну предикацију задржава идентична (или готово идентична) семантичка структура⁶³ (Ружић, 2005: 548), проверићемо да ли кондензована формална структура регулише одређену информацијску структуру, тј. да ли наведена структурна организација реченице ограничава пресупозицијски статус допунске клаузе.

(а) Номинализација. Номинализација је могућа код синтетичких предиката (*открити, приметити, признати, жалити* и др.) који припадају свим значењским категоријама и код копулативних прилошких предиката (нпр. *бити проблематично*) који изражавају субјективне реакције, при чему се пресупозицијски статус допунске клаузе самом формом не ограничава:

⁶³ У оваквом формалном структурисању реченице, управна реч (фактив) и допунска клауза (која има атрибутску функцију) творе синтагму, која има различите граматичке функције у реченици (Алановић, 2018).

(Ш.167) Кроз године сам повећавао број кошница, на што ме понукало **откриће** да ми убоди пчела помажу у ублажавању тегоба артритиса који ми се с годинама погоршавао.

◇>> Убоди пчела ми помажу у ублажавању тегоба артритиса који ми се с годинама погоршавао

(Ш.168) Једнократна помоћ пензионерима је **признање** да смо у стању социјалних потреба.

◇>> Ми смо у стању социјалних потреба.

(Ш.169) Можда ће нас **гледање** наших момака како се муче под европском регулативом, познатијом још и као суђење, одвести на гласачка места.

◇>> Наши момци се муче по европском регулативом, познатијом још и као суђење.

(Ш.170) Прате је бројне рођенданске честитке [...] али и **уочавање** да је Исидора носила неку тугу у очима.

◇>> Исидора је носила неку тугу у очима.

(Ш.171) [...] посебно интересантно је **примећивање** да се ствар завршава у дуру, а то је нешто што је обилато касније користио Брега [...]

◇>> Ствар се завршава у дуру.

(Ш.172) ВП: - Не осећам **жал** што нисам у Скупштини [...]

◇>> Нисам у скупштини.

(Ш.173) Директор је указао на проблематичност тога што нисмо завршили пројекат на време.

◇>> Нисмо завршили пројекат на време.

Адјективација је могућа код глагола субјективне реакције без ограничавања могуће пресупозиционалности:

(Ш.174) ВЈ: - Могу као грађанин да кажем да не познајем никога који није, ајде да не кажем згрожен, али у сваком случају дубоко зачуђен чињеницом да из хашке суднице људи попут Рамуша Харадинаја и Насера Орића излазе као победници, насмејани, ослобођени, а да се са готово свима, који су пред тим судом оптужени из Србије дешава ово што се дешава.

◇>> Из хашке суднице људи попут Рамуша Харадинаја и Насера Орића излазе као победници, насмејани и ослобођени.

Адјективација углавном није могућа код когнитивних и перцептивних глагола:

(Ш.175) *Приметан да...

(Ш.176) *Разуман да...

(б) Инфинитив и глаголски прилози. Трансформација финитних предиката у нефинитне – фактива (код којих је, пре свега, таква трансформација могућа) не ограничава потенцијалну пресупозиционалност пропозицијског садржаја допуне:

(Ш.177) Пошао је у продавницу, не знајући да га трогодишњи син прати.

◇>> Трогодишњи син га је пратио.

(Ш.178) Сазнавши да му омиљени клуб игра у Лондону 27. новембра, Мориссеу је брже-боље заказао концерт специјално за све Гробаре, 29. Новембра, у О2 Арени.

◇>> Омиљени клуб Морисију игра у Лондону 27. новембра.

(Ш.179) Гледати тог човека како краде бицикл а не пријавити га полицији неморално је.

◇>> Неко краде бицикл.

Међутим, фактивни предикати који су допуњени клаузом у функцији субјекта не могу бити кондензовани (Алановић, 2018: 160). Према томе, синтетички предикати са медијалним глаголима (*допадати се*, *свиђати се* и сл), као и копулативни прилошки и именски предикати (*бити чудно*, *бити драго* и сл; *бити грешка*, *бити срећа* и сл;) (ибид., 2018: 134–154) не изражавају се нереченичним језичким средствима.

(Ш.180) *Свиђати се *што*...

(Ш.181) *Бити чудно *што*

(Ш.182) *Допадајући се *што*...

(Ш.183) *Бивши грешко *што*...

4.2.2.4. Пасивизација предиката главне реченице. Прелазним фактивним глаголима (когниције и перцепције: *знати*, *открити*, *чути*, *видети* и др.) може се исказати и активна и пасивна дијатеза. Пасивна конструкција може бити са паритиципским и рефлексивним пасивом. Будући да се употребом пасивне конструкције ситуација приписује пацијенсу, релевантно је питање да ли

говорник трансформацијом активине фактивне реченице у пасивну, мења и његову информацијску структуру. Другим речима, поставља се питање да ли је у фактивним реченицама са пасивном перспективом информативност кодирана у пропозицијском садржају допунске клаузе (чиме се неутралише негова пресупозиционалност), те пасивна конструкција може служити као одређени формални маркер такве информацијске структуре; или је информацијска структура ипак, као и у активним конструкцијама, регулисана прагматичким факторима (Станојчић & Поповић, 1992: 246). Сматрамо да пасивне конструкције – било партиципске, било рефлексивне, као такве не ограничавају фактивну пресупозицију, али да могу бити индикатори поменуте информацијске структуре, о чему ћемо више говорити у прагматичкој анализи.

Примери:

(Ш.184) **Заборављено је** да је на политичку сцену закорачила са непуних 20 [...]

◇>> На политичку сцену је закорачила са непуних 20.

(Ш.185) ПЕ: - [...] Оно [...] што **је** одавно **уочено**, Народно позориште, овако како је организовано је једна... постала је једна социјална институција, више него једна уметничка институција, што је трагично. [...]

◇>> Народно позориште је постала једна социјална више него уметничка институција.

(Ш.186) АВ: - [...] **Разуме се** да водимо рачуна о странци којој припадамо [...]

◇>> Водимо рачуна о странци којој припадамо.

(Ш.187) В: - [...] питам их за ову Љубицу, што нам сад држи, ја кажем да је мало...

Мислим, **види се** да је млада и да...

◇>> Љубица је млада.

4.3. АКТИВИРАЊА ФАКТИВНЕ ПРЕСУПОЗИЦИЈЕ – УТИЦАЈ ПРАГМАТИЧКИХ ПАРАМЕТАРА⁶⁴

Поред тога што постоје лексичко-семантичка и граматичка ограничења активирања фактивне пресупозиције, постоје и она која су прагматичке нарави. То значи да пропозицијски садржај допунске клаузе може а не мора бити пресупониран, што зависи од дискурсног контекста. Према томе, тема овог дела анализе фактива биће утицај дискурсног контекста на активирање фактивне пресупозиције.

У овом одељку размотрићемо исказе са фактивима у различитим конверзацијским ситуацијама у којима је:

- активирана пресупозиција (фактиви као детектори пресупозиције);
- неутралисана пресупозиција (фактиви као метајезички модификатори);
- неутралисана пресупозиција али и фактивност садржаја допуне.

Основни параметри анализе сваког типа информацијске структуре су:

- Описивање механизма активирања/неутралисања фактивне пресупозиције.
- дискусија о односу дискурсне позиције и формалних одлика исказане реченице (нпр. елидирање допуне), степену кореспондирања комуникативно-функционалних и формалних одлика реченице (препонирање допунске клаузе и сл.) и др.

4.3.1. Активирање пресупозиције

⁶⁴ У састав ове главе инкорпориран је ауторов објављени рад (Кнјиџар, 2014).

Говорник фактивну пресупозицију узима као познату (претпостављену) информацију (иако она из перспективе саговорника може да буде и нова, информативна⁶⁵). Међутим, за разлику од таквих прототипичних ситуација, приметили смо да говорник може и да индиректно пренесе садржај фактивне пресупозиције као нове информације, што се назива експлоатисањем пресупозиције. У наставку текста детаљније ћемо размотрити како прототипичне тако и експлоатисане фактивне пресупозиције у дискурсу.

4.3.1.1. Прототипична пресупозиција

Да је допуна фактива пресупонирана у одређеном исказу може се потврдити различитим вербалним и невербалним конверзацијским елементима.

Када је фактивни исказ у таквој дискурсној позицији да се њиме отпочиње одговор на саговорничково питање који се налази у главној реченици, садржај пропозиције изведен из допуне фактива је претпостављен (пресупониран) због тога што се тај садржај налази у питању једног од учесника у конверзацији. Другим речима, говорник који поставља питање заправо жели да његов саговорник изнесе свој однос према садржају допунске клаузе, а тај одговор се налази у главном предикацијском делу. Примери:

(Ш.188) ЈЋ: - [...] према информацијама наше Телевизије Републичка влада је повукла из процедуре Закон који је требало сутра да се нађе на дневном реду против дискриминације. Спорни су чланови 18 и 21 за Српску православну цркву, која је захтевала да се тај Закон повуче. Какав би Ваш коментар био овако успешне, да тако кажем, акције Српске православне цркве ако су све ове информације до којих смо ми дошли коректне, а верујем да да јесу. Како је како је могуће да Црква има такву моћ да мења

⁶⁵ Уп. нпр. Simons (2006), Stalnaker (1999).

дневни ред заседања Републичког парламента ако смо ми једна озбиљна и секуларна држава.

ДЂ: - Стварно немам довољно података да бих то коментарисао јер се тим републичким стварима уопште не бавим, **нисам ни знао да тај Закон [Закон против дискриминације]** треба да буде на седници Владе. [...]

ЈЂ: - У реду. [...]

>> Тај Закон [Закон против дискриминације] је требало да буде на седници Владе.

> Нисам ни знао да тај Закон [Закон против дискриминације] треба да буде на седници Владе.

У овом примеру пропозиција добијена из садржаја допуне глагола *знати* у подвученом исказу (пуном линијом) (*Тај Закон треба да буде на седници Владе*) чини тему издвојеног разговорног пасуса (види део текста подвучен испрекиданом линијом), те се стога може рећи да је контекстуално релевантан за пресупозиционалност допунске клаузе. Садржајем главне реченице говорник ДЂ заправо даје одговор на питање саговорника ЈЂ („Какав би био ваш коментар о повлачењу закона под утицајем Српске православне цркве?“). Овде можемо додати да употреба партикуле *ни* уз негативну форму глагола *знати* може да буде својеврсни индикатор да је главна тачка исказа садржај главне реченице.

Упркос томе што је садржај допуне исказан у претходном дискурсу, у овом примеру допуна фактива је експлицитно поновљена. Ово се може објаснити раздвајањем спојеног пара реплика (питање–одговор) одређеним уметнутим секвенцама (Levinson, 1983: 304). У таквим случајевима пресупозицијски садржај, иако постоји у ранијем дискурсу, ипак није у фокусу свести учесника у конверзацији, те се отуда мора експлицитирати допунска клауза. Међутим, много чешћи су примери када је допуна изостављена. Примери:

(Ш.189) ЈЂ: - Какав је био! Сачувај боже!

Е: - Ко?

Н: - Вуковац.

Љ: - Видела сам збиља. А њему коњски реп...

Н: - Је ли то чудо имао?

М: - Нисам приметила.

Љ: - Кад је свратио код нас, ја сам, овај / рекла му да / полако / треба да се ошиша.

>> Вуковац је имао коњски реп.

>Ја нисам приметила [да је Вуковац имао коњски реп].

У исказу са фактивом *приметити* главна тачка исказа је главна реченица јер се у њој налази реакција на постављено питање у претходној реплици говорника Н. Због овакве дискурсне позиције исказа са фактивом *приметити*, допунска реченица (*да Вуковац има коњски реп*), која чини тему овог разговорног пасуса, изостављена је.

(Ш.190) ОБ: - [...] А пре свега, ево само да Вам убацим једно питање, да ли сте пре двадесет година могли да замислите да ћете седети у студију са Вучићем и Наташом и да ћете сви заједно тако, у ствари, fino да разговарате?

ВП: - Па знате шта, мени није тако чудно, јер ја сам у оно време, можда сте Ви заборавили, била спаринг партнер од Милентијевићке, до не знам кога, Кршљанина... значи, стално сам учествовала у тим, неким дуелима, па сам чак и са Шешељем имала на радију, на „Радију осам“ сам имала један дуел.

>> Седим у студију са Вучићем и Наташим и са њима fino разговара.

> Мени није тако чудно [да седим у студију са Вучићем и Наташом и да сви заједно fino разговарамо].

У овом примеру фактивом *није чудно* говорник ВП одговора на питање саговорника ОБ (подвучено испрекиданом линијом). У оваквом дискурсном контексту допуна фактива, која је због своје интеррепличке позиције елидирана (а конструише се из дела реплике говорника ОБ), представља пресупонирани

садржај јер се појављује раније у дискурсу. Индикатор дефинисања прагматичке функције фокуса у анализираном делу исказа има и дискурсни маркер *тако*, којим се истиче висок (тачније, низак јер је предикат у негираној форми) степен „чуђења“ говорника ВП.

Сличан је и следећи пример:

(Ш.191) АР: [...] Јесте сазнали колико је било операција у у Грачаници? Наводно једанаест хиљада се овај оперисало, а онда смо чули да је за девет година било мање од хиљаду.

ГБ: Сазнали смо, сазнали смо [...]

>> У Грачаници је за 9 година било мање од хиљаду операција.

> Сазнали смо [да је у Грачаници за 9 година било мање од хиљаду операција].

У овом примеру говорник ГБ фактивом *сазнати* директно одговора на саговорничково питање, док је елидирани садржај допуне тема овог разговорног пасуса, те, стога, има статус пресупозиције.

У нашем корпусу појавили су се и случајеви кад је информација која се налази у садржају допунске клаузе тема разговорног пасуса (или мање дискурсне целине), али, за разлику од претходних примера, садржај главне реченице није одговор на саговорничково питање. Примери:

(Ш.192) СЛ: - Болна тачка ми је Радио Шид. То је невероватно да је Радио Шид продат за пола милиона евра и да је плаћен 10 пута више него што је његова процењена вредност, а да је РТВ Студио Б, која опет има и тржиште, Београд, милионски град, опет продата за мање новца.

ПБ: - Питање шта се продавало. Ако не грешим, уз Радио Шид је ишла нека дистрибутивна мрежа...

ТМ: - И кабловска дистрибутивна мрежа, да.

ПБ: - Кабловска дистрибутивна мрежа?

ТМ: - Доста је чудно да је Радио Шид, са све својим кабловским системом, достигао толику цену, мада, уз парадигматичан случај Радојице Милосављевића треба имати у виду да је Радио Шид купила Корперникус Cable Network. [...]

>> Радио Шид са све својим кабловским системом дстигао толику цену [пола милиона евра].

> Доста је чудно да је Радио Шид са све својим кабловским системом дстигао толику цену [пола милиона евра].

Информација добијена из допунске реченице предиката *бити чудно* (и дискурсног контекста) *Радио Шид, са својим кабловским системом, достигао је цену од пола милиона евра* узима се као стара, пресупонирана информација јер је њен садржај тема разговорног пасуса. Према томе, главна тачка подвученог дела исказа је садржај главне реченице, те је то оно чиме је говорник желе да информрише свог саговорника. У овом примеру уз детектор *бити чудно* појављује се и дискурсни маркер (*доста*) који има функцију наглашавања говорниковог емотивног односа према садржају изнетом у реченичној допуни, што може да представља индикатор информацијске структуре у којој је садржај главне реченице главна тачка исказа.

(Ш.193)ЖК: [...] Зато што треба да постоји нека граница и мера онога шта измишљате. [...] Да не буду гледаоци у заблуди.

ДМП: - Ја Вас не мрзим професоре. Ја ћу да попијем кафу са Вама, не брините.

ЖК: - Па, **знам**, али треба имати неку меру.

>> ДМП не мрзи ЖК.

> Ја знам [да ме не мрзите].

У овом примеру, пре овог издвојеног дела разговорног пасуса, учесници у конверзацији, чија се политичка гледишта размимоилазе, воде расправу о различитим темама. На примедбу ЖК о саговорниковим „измишљотинама“, ДМП

у својој реплици као да ублажава своје претходно изнете ставове (подвучено испрекиданом линијом). ЖК употребом глагола *знати* у интеррепличком положају везује своје знање за део или, што је вероватније, за читаву реплику говорника ДПМ, те тиме потврђује садржај реплике свога саговорника. Ако посматрамо исказ ЖК са глаголом *знати*, елидирану допуну фактива чини заправо садржај реплике стимулуса, што је, према томе, тематски елемент тог дела исказа, нешто већ познато, те пропозиција или пропозиције (*Ја вас не мрзим професоре* и *Ја ћу да напијем кафу са вама*) које се на основу тога креирају су старе инормације (пресупозиције). У оваквим случајевима, када се глагол *знати* налази у интеррепличком положају, ретко се јавља дистанца између две реплике, те је реченична допуна фактивног глагола *знати*, тј. оно о чему је говорник информисан, изостављена јер се тај садржај већ појављује у реплици његовог саговорника. Често се у разговорном језику, као што је случај и у анализираном примеру, фактивни искази налазе у интеррепличком положају, где се коментар говорника садржан у фактивном маркеру пресупозиције шири на одређени садржај претходне реплике саговорника, те, стога, такав глагол нема, како каже В. Половина, „*samo faktivno značenje nego služi i kao konektor u procesu razvijanja dijaloga u okviru one osnovne jedinice koja je određena tretiranjem jedne teme.*“ (Polovina, 1996: 73).

Наш корпус разговорног језика показао је да постоје дискурсне ситуације када говорник садржајем главне реченице коментарише оно што је у претходном делу исте реплике већ рекао. Такав исказ у реторичком смислу чини сателит у односу на претходно изнети исказ (нуклеус) у оквиру исте реплике говорника. У таквој дискурзивној позицији садржај допуне фактивног детектора пресупозиције изнет је већ у нуклеусу, а сам фактив представља неки додатни коментар тог садржаја (углавном се ради о елаборацији). Примери:

(Ш.194) ЈЋ: - А је л' имате, кад већ помињемо БК, је л' имате право, законско

да budete запослени и као управник Народног позоришта и да приватно радите као професор Академије – имате конфликт интереса онда?

ПЕ: - [...] По закону имам право да делим своја два две два радна места.
По закону, ја сам 30 посто на Академији, професор, 70 посто примам

плату у Народном позоришту. Такав уговор је направљен између мене, када сам дошао као управник и Народног позоришта. Дакле, то је апсолутно легитимно и то се зна у јавности.

>> Уговор према којем сам ја 30 посто професор на Академији и 70 посто управник Народног позоришта направљен је између мене и Народног позоришта.

> Зна се у јавности то [да је уговор према којем сам ја 30 посто професор на Академији и 70 посто управник Народног позоришта направљен између мене и Народног позоришта].

У овом примеру говорник садржај допуне фактива *знати* експлицитно наводи у претходном исказу у оквиру исте реплике (подвучено испрекиданом линијом) и у том исказу представља нову информацију. Међутим, у исказу подвученим пуном линијом главна тачка је управна реченица, док допуна, замењена анафоричком заменицом *то*, има споредни, пресупонирани статус. У реторичком смислу предикат *знати* са прилошком одредбом *у јавности* представља додатни детаљ ситуацији о којој ПЕ говори.

И наредни се може анализирати на сличан начин:

(Ш.195) НК: - И уместо да се у једном тренутку постави то питање, како заправо променити те институције, ми данас имамо ситуацију, свако ко би пажљивије то пратио, могао би да види како постоје тесне везе разних институција са БИА и да то заправо никоме није чудно. [...]

> То [постојање тесних веза разних институција и БИА] заправо никоме није чудно.

>> Постоје тесне везе разних институција и БИА.

У овом примеру допунска клауза замењена је заменицом *то*, а упућује на садржај изнет у претходном исказу (подвученом испрекиданом линијом). Упркос томе што је садржај антецедента нова информација, већ у исказу у којем се појављује фактив *бити чудно*, та информација, на коју реферише проформа *то*, узима се као

подразумевана, те стога има пресупозицијски статус. Главна реченица са фактивом је, стога, главна тачка исказа, а реторички представља додатни коментар садржаја изнетог у претходном исказу, тј. садржаја његове допуне. Овде можемо додати да и одрична заменица *никоме* може да буде становити индикатор описане информацијске структуре.

Корпус нам је показао да се у истој дискурзивној позицији, у којој је фактив додатни коментара, могу појавити и други фактиви:

(Ш.196) МЦ: - Дијана Драгутиновић је велики стручњак из своје области и ми смо били јако задовољни. Она је учинила кључне помаке у Министарству финансија, тако да у погледу њеног рада, ту нема никаквих проблема. Зашто одлази? Ово је један, да кажем, посебан тренутак, где се улази у последњу годину ове Владе, када су потребне одређене активности, додатне, које се морају остварити и мора се убацити одређена развојна компонента у Министарство финансија, тако да, ево то је једина ствар коју могу да Вам откријем, ја ћу бити практично, истовремено и министар финансија.

>> Мора се убацити одређена развојна компонента у Министарство финансија.

> Једина ствар коју могу да вам откријем је то [да се мора убацити одређена развојна компонента у Министарство финансија].

(Ш.197) МО: - Не, наравно не. Наравно не. Ја тај догађај не могу да коментаришем из простог разлога што нити сам био у Министарству правде, нити је судска стража под мојом надлежношћу и не бих да то коментаришем. Није није коректно. И неће се ништа сакривати, то дајем реч. Једноставно молим да се разуме да оперативни рад подразумева некада да се ради у тајности. [...] Мислим свако ко је професионалац, [...] па и они који нису професионалци а имају један добронамеран однос такође ће то схватити.

- >> Оперативни рад подразумева некада да се ради у тајности.
- > Мислим да свако ко је професионалац, па и они који нису професионалци а имају један добронамерни однос такође ће сватити то [да оперативни рад подразумева некада да се ради у тајности].

У корпусу су се појавили и случајеви када пропозицијски садржај допунске клаузе није поменут раније у дискурсу, али представља информацију коју говорник сматра да је саговорнику позната, те је, стога она претпостављена (=пресупонирана). И у таквим ситуацијама главна тачка исказа је управна реченица. Примери:

(Ш.198) ВП: - Коначно свако може да расте, да учи нешто ново и да покуша да буде нешто друго. Али знате шта, прво мени је некако чудно да сте ви у тој некој коалицији са нпр. човеком који је био у ЈУЛ-у, Вулин. Како то мени? Мени то изгледа потпуно накардно.

- >> Ви сте у тој некој коалицији са нпр. човеком који је био у ЈУЛ-у, Вулином.
- > Мени је некако чудно да сте ви у тој некој коалицији са нпр. човеком који је био у ЈУЛ-у, Вулином.

У овом примеру садржај пропозиције конструисане на основу допунске реченице предиката *бити чудно* – *Ви сте у тој некој коалицији са човеком који је био у ЈУЛ-у, Вулином* – је пресупонирана информација јер се ради о чињеници која се односи на саговорника, те говорник претпоставља да је та информација њему позната. Будући да је ова пропозиција споредна информација у исказу, главна тачка исказа је садржај главне реченице. Другим речима, комуникацијска намера говорника је да исказе свој субјектив став („чудно је“) према информацији у допуни, која, према претпоставци говорника, чини заједничко знање учесника у разговору.

(III.199) ММ: - узели смо неке друге емисије, сад тебе ћемо оставити [учесници у разговору говоре о емисији коју води Зоран Кесић]

ТЂ: - Али нешто морамо.

ММ: - јер ти си као · да.

ТЂ: - Па мора, јер би било сувише провидно да и њега...

ММ: - Мени је жао што су Ољу Бећковић уклонили.

ТЂ: - Пффф... Како није.

>> Ољу Бећковић су уклонили.

> Жао ми је што су Ољу Бећковић уклонили.

Пресупозицијска информација (*Ољу Бећковић су уклонили*) у наведеном примеру први пут се појављују у разговору, а ли говорник ММ претпоставља да је тај садржај познат саговорнику ТЂ, што потврђује и његова реплика („како није“).

Овде треба додати да је у оваквим случајевима, када садржај пресупозиције није поменут раније у дискурсу, допунска клауза је увек експлицирана.

Исто тако, корпус нам је показао да постоје случајеви када се на основу просторно-временских елемената пропозицијски садржај допуне фактива тумачи као споредна, претпостављена информација јер је реч о чињеницама које су очигледне из ситуацијског контекста⁶⁶. Примери:

(III.200) МЦ: - Апсолутно, апсолутно постоје, али хоћу да Вам кажем, то није ствар која се може решити декретом, већ морате да успоставите одређене услове и ја, сад је већ крај, знам да прекорачујемо време, а да сте ме то питали, могао бих да Вам испричам кључни помак, који је направљен за ове три године у више од половине јавних предузећа.

>> Прекорачујемо време.

> Знам да прекорачујемо време.

⁶⁶ В. Половина такође је уочила да се глагол *знати* у фактивној употреби у неким случајевима непосредно односи на вањезички контекст (1996: 73).

У наведеном примеру садржај пропозиције изведен из допуне фактивног глагола *знати* (*Ми прекорачујемо време*) односи се на ситуацијски контекст, на истекло време емисије које учесници у конверзацији прекорачују. Та информација је, сасвим сигурно, позната и говорнику (госту у емисији) и саговорнику (водителју), те нам то говори да тај садржај има пресупозицијски карактер, а да је главна тачка исказа главни предикациски део са фактивом *знати*, на основу чега се формулише асерција (*Ја знам да прекорачујемо време*). Узгред, у реторичком смислу анализирани исказ представља оправдање за нечињење онога што се налази у нуклеусу (подвучено испрекиданом линијом).

Овде се може додати да морфолошки облик глагола *знати*, али и статус говорника у некој ситуацији (водителј/гост) (опет се ради о ситуацијском контексту), може рефлектовати говорникову комуникацијску интенцију. На пример:

Знаете да прекорачујемо време.

У овом примеру намера говорника би била да опомене свог саговорника да је крај емисије, те би главна тачка исказа био садржај допуне глагола, који, стога, не би могао бити пресупониран.

Учили смо у корпусу да фактив *приметити* када се нађе у питањима исказ има специфичну информацијску структуру, која се разликује од оних о којима смо у претходном тексту говорили:

(Ш.201) П: - [...] Стево сад ми кажите нешто искрено. **Јесте ли приметили да снимам разговор с вама?** чим ја притиско дугме, а ви поесте тихо, тихо, говорити и гледате у апарат, сакривен у торби.

С: - Није ваљда!

>> Ја снимам разговор са вама.

> Говорника занима да ли је саговорник приметио да снима разговор са њим.

Говорника у подвученом исказу занима да ли је саговорник нешто приметио или није, те се то може сматрати главном тачком исказа. С друге стране, чини се као да информацију кодирану у допуни говорник сматра споредном (=пресупонираном), иако заправо не зна да ли је она саговорнику позната или није. Наведени пример нам показује да фактивна пресупозиција може бити прихваћена (=акомодирана) у тренутку исказивања реченице; што се види и из саговорничког одговора (*Није ваљда*). Овај когнитивни процес је код ФДП могућ јер је пресупозиција у целости експлицирана у допунској клаузи. Међутим, пресупозиција активирана неким другим детекторима (као што су нпр. неки референцијално одређени именски изрази) тешко може на овај начин бити прихваћена.

4.3.1.2. *Експлоатисана пресупозиција*

4.3.1.2.1. У II делу дисертације указали смо на феномен када говорник експлоатише пресупозицију са циљем индиректног преношења њеног садржаја саговорнику⁶⁷. Ову појаву илустровали смо примером искориштавања пресупозиције активираним посесивном конструкцијом, који даје М. Симонс (2007). Наш корпус је показао да на исти начин може да буде употребљена и фактивна пресупозиција, што, према нашим сазнањима, не бележи лингвистичка и филозофска литература.

Пошто се у таквим употребама фактивних маркера пресупозиције говорник претвара као да је садржај допунске клаузе пресупониран, а да је обавештајна тачка исказа главна реченица, такви искази уклапају се у оквире првог типа информацијске структуре. Међутим, саговорник посебним когнитивним процесуирањем – конверзацијском инференцијом, исказа увиђа ово

⁶⁷ Уп. Simons (2007) и Stalnaker (1999).

говорниковом претварање, и разуме да се *стварна (actual)* обавештајна тачка исказа не крије у садржају матичне реченице, већ у садржају допунске клаузе (Simons 2007: 1045–1046).⁶⁸

Будући да експлоатисана пресупозиција ни на који начин није формално маркирана, није једноставно пронаћи примере, те ћемо ову појаву илустровати само двама примерима глагола *знати* које смо пронашли у нашем корпусу. Због специфичности овакве употребе фактивних маркера пресупозиције, оба примера ћемо детаљније анализирати.

(III.202) ОБ: - Колико беше лекари имају плате?

МД: - Лекари имају зависи од, ми смо им повећали ове године плату, али имају негде око 35.000, имали су већу плату него рецимо министар.

ОБ: - А је л' знају они за то да имају 35.000?

МД: - Наравно да знају.

Тема овог разговорног пасуса је висина плате лекара у Србији. Говорник МД износи податак да су плате лекара 35.000 (динара), а његов саговорник ОБ жели да сазна да ли су и лекари упознати са тим податком. Према томе, главна тачка исказа је глагол *знати*, а садржај допуне споредни, јер је тај податак раније изнет у разговору, те се на основу њега може формулисати пропозиција која представља стару информацију (=пресупозицију):

> Говорник жели од саговорника да добије информацију о томе да ли су лекари упознати са висином своје плате која износи 35.000.

>> Лекари имају плату 35.000 динара.

Међутим, пошто се претпоставља да свако зна колико му је плата, овом исказу можемо приписати саркастични карактер, што утиче на потпуно другачији

⁶⁸ Пошто се оно што је говорник желе да пренесе саговорнику тумачи на основу конверзацијске инференције, а не на основу формалних одлика исказа у одређеној разговорној ситуацији, стриктно гледано, анализа експлоатисања пресупозиције, не припада информацијској структури (тј. дискурсној прагматици).

информацијски карактер датог исказа, где говорник ОБ заправо тражи од саговорника потврду истинитости податка о висини плате. Саговорник, с друге стране, на основу конверзацијског закључивања, које је у основи сарказма, разуме да говорник ОБ жели да стави садржај допуне у први план, тј. да он постане стварна главна тачка исказа. Конверзацијско закључивање фундирано је у знању о свету, а тај процес може се овако представити:

Пошто свако зна колико му је плата [знање о свету], говорник не жели да ме пита да ли лекари знају да им је плата 35.000, већ да ли је та информација истинита.

Исто тако, пропозиција конструисана из садржаја допуне (која, показали смо, има обавештајну нарав) мора имати карактер упитности:

ОБ жели да добије информацију од МД о томе да ли је његова тврдња о висини плате лекара од 35.000 истинита.⁶⁹

Из одговора МД закључујемо да је за њега истинитост пропозиције формиране на основу садржаја допуне подразумевана (пресупонирана), а да је фокални елемент исказа знање лекара о тој чињеници. Међутим, можемо претпоставити да је МД уочио сарказам у питању свог саговорника и својим одговором заправо потврдио истинитост податка о висини плате лекара.

У категорију експлоатисања пресупозиције можемо сврстати и следећи пример:

(Ш.203) ДВ: - Дали су нам 120 хиљада евра.

Јћ: - То је ништа у кошаркашким размерама, је ли?

ДВ: - Па, знате колико на пример...

Јћ: - Не, не. Питам, питам господине Вујошевићу, које су потребе Партизана? Који буџет Партизан има у ствари?

⁶⁹ Сама формулација ове пропозиције може бити и другачија.

ДВ: - Партизан има буџет...

Јћ: - Ја знам да се не бавите финансијама. Ви сте тренер пре свега?

ДВ: Бавим се помало, али отприлике, клуб са свим запосленим, путовања и све, мање од три милиона евра. Међутим тај буџет није обезбеђен.

Пошто је познато да је учесник у конверзацији ДВ тренер и да се не бави финансијама, пропозицијски садржај допуне представља стару информацију, а њен садржај је пресупониран, док обавештајни елемент управни глагол *знати*, којим говорник жели да искаже своје знање о садржају допуне; према томе, асерција и пресупозиција могу се формулисати на следећи начин:

> Јћ зна да се ДВ не бави финансијама.

>> ДВ се не бави финансијама.

Међутим, у овом контексту говорник ипак жели индиректно да пренесе садржај допуне, а не своје знање о њему. Ово некореспондирање значења и функције може се објаснити на следећи начин: говорник Јћ (новинар), желећи да добије информације о буџету КК Партизан, проверава да ли се његов саговорник ДВ поред тренерског посла бави и финансијама; међутим, због тога што није уобичајено да се тренери баве и финансијама, Јћ, поштујући принцип учтивости, не поставља директно питање, већ то ради индиректно, искориштавајући пресупозицију. Како би се на адекватан начин протумачио разматрани исказ, у саговорничковој свести мора бити покренут когнитивни механизам који се може експлицирати на следећи начин:

Пошто је општепознато да се тренери не баве финансијама клуба, саговорник не жели да изнесе своје знање о томе, већ жели да пита да ли се ипак тиме бавим поред тренерског посла.

Исто као и у претходном примеру, пропозицијска информација конструисана из садржаја допуне представља стварну главну тачку исказа говорника и има упитну нарав:

ЈЋ жели да добије информацију од ДВ да ли се (поред тренерског посла) бави и финансијама.

Да се овај исказ може информацијски тумачити на овај начин, говори нам исказ ЈЋ у истој реплици (подвучено испрекиданом линијом), који у реторичком смислу представља реформулацију претходног исказа. Наиме, говорник ЈЋ, поштујући начело учтивости, интеррогативним исказом *Ви сте тренер пре свега* жели опет индиректно да сазна да ли се његов саговорник уз тренерски посао бави и економијом Клуба, што се ишчитава из говорниковог начина формулисања питања прозодијским, а не морфосинтаксичким средствима.

Осим тога, потврду да се разматрани исказ са фактивом може тумачити на наведени начин проналазимо и у реплици ДВ, који одговора управо на питање формулисано из садржаја допунске клаузе (*Бавим се помало*).

Индиректно преношење поруке у анализираним исказима мора бити на неки начин реторички оправдано, што значи да мора постојати разлог за такву стратегију информацијског конституисања једног исказа. У примеру (III.202) говорник индиректно преноси садржај допуне да би се држао принципа учтивости (тј. да не би директно сумњао у истинитост онога што саговорник говори), а реторичко средство које је користио у таквом преношењу поруке је сарказам⁷⁰. У примеру (III.203) говорник такође индиректно преноси нову информацију држећи се принципа учтивости, али уместо сарказма, користи ограду као реторичко средство дистанцирања од садржаја који жели примарно да пренесе; говорник ЈЋ вероватно сматра неприкладним постављање питања тренеру о бављењу финансијама, те сматра да би тиме нарушио принцип учтивости.

Дакле, у оба анализирана примера постоји раскорак између форме (очигледне обавештајне структуре исказа) и функције (стварне обавештајне структуре исказа). У таквим случајевима, саговорник разуме поруку на основу

⁷⁰ Поштовање принципа учтивости и употреба сарказам може се чинити контрадикторним. Међутим, ипак је саказам блажи облик од директног изношења сумње у неистинитост онога што саговорник износи.

одређених принципа заснованих на читавој конверзацијској ситуацији, а који нису утемељени само у језичкој форми. Пошто је у тумачењу експлоатисане пресупозиције укључена конверзацијска инференција и, што је најважније, таква порука чини оно што говорник жели индиректно да пренесе свом саговорнику, она се по својој нарави приближава конверзацијској импликатури.

4.3.2. Суспензија пресупозиције (модификаторска функција фактива)

4.3.2.1. У одељку 4.1.1. показали смо да неки нефактиви, као што су глаголи говорења могу да имају споредну улогу у исказу. С. Ристић, разматрајући глаголе говорења, наводи да они у одређеним околностима добијају функцију метајезичких модификатора, те се њима „[...] изражава однос говорника према информацији коју садржи пропозиција [...] у смислу њене веродостојности, недвосмислености, убедљивости, јасности, умесности и сл. [...]“ (Ристић, 2009: 109). Ауторка, исто тако, наводи да се на дискурзивном нивоу модификатори: „[...] јављају у функцији метатекстуралних оператора који, уз функцију модификације говорне делатности, реализују различите прагматско-семантичке садржаје доприносећи семантичкој кохеренцији текста/дискурса.“ (*ibid.*: 110). Б. Фрејзер за ове модификаторске елементе користи термин *прагматички маркери* (*pragmatic markers*), и сугерише да искази у којем фигурирају прагматички маркери могу бити подељени на два дела – прагматички маркер, с једне стране, и пропозицијски (обавештајни) садржај исказане реченице, с друге. (Fraser, 1996: 168).

Као и глаголи говорења (нефактиви), и фактиви могу имати модификаторску улогу, и чинити (заједно са осталим елементима управне реченице) информацијски споредан део исказа; док информацијски проминентнији део заузима пропозицијски садржај допунске клаузе⁷¹. У оваквој информацијској дистрибуцији, пропозицијски садржај допунске клаузе, поставши

⁷¹ О оваквом, информативном статусу клаузе која допуњује фактивне реакцијске речи в. у Karttunen (1974); Simons (2007).

главна тачка исказа, губи одлике пресупозиције, али задржава одлике фактивности.⁷² На пример, М. Симонс уочава да неки фактиви могу бити у функцији ублаживача када говорник жели саговорнику да пренесе садржај допуне који је негативан за њега. У таквој употреби фактиви представљају „[...] polite forms, and [...] they involve some kind of pretense, on the part of the speaker, that the main point is other than actually is. [...]”, што илуструје следећим примерима (Simons, 2007: 1051):

(III.204) We regret to inform you that your insurance policy is hereby cancelled.

(III.205) I'm afraid that your insurance policy has been cancelled.

(III.206) We are pleased to announce that your visa has been renewed.

Тест да су неки искази информацијски структурисани управо на овакав начин може да буде изостављање фактива без већих последица у погледу обавештајности исказа. Управо се ово факултативно увођење фактива у реченицу очитује у горе наведеним примерима. Међутим, апстраховањем фактивних глагола у функцији модификатора изостављају се одређене прагматичке информације (модалне/конекторске), значајне у конверзацијској интеракцији⁷³.

У анализи корпусних примера која следи, користићемо термин С. Ристић *метајезички модификатори* за фактиве са оваквом, операторском функцијом. У анализи ћемо проверити које све прагматичке значењске нијасне могу бити приписане различитим семантичким класама фактива када имају описану, подређену улогу у информацијској структури исказа (Ристић, 2009). Исто тако, говорићемо о елементима конверзацијске ситуације који дефинишу овај тип информацијске структуре, као и могућим формалним индикаторима.

⁷² О односу фактивност и пресупозиционалности уп. Hazlett (2012) и Simons (2007).

⁷³ Када говори о глаголима говорења у функцији метајезичког оператора, С. Ристић (2009) такође указује на њихову прагматичку релевантност.

4.3.2.2. Примери у којима говорник фактивом (углавном когниције) сигнализира да пропозицијски садржај допунске клаузе треба служи саговорнику као објашњење, апеловање, илустровање, разјашњавање, понављање и др. Према речима Фрејзера, изрази у овој улози „serve to explicitly announce what sort of effect the speaker intends to have on the addressee“ и, према томе, назива их *consequent (perlocutionary)-effect markers* (Fraser, 1992: 182). Приметили смо у корпусу да у тумачењу овакве функције фактива може имати улогу дискурсни контекст али и различити други језички сигнали, што ћемо показати на примерима који следе:

(Ш.207) ЈЋ: - Како је како је годину завршило Народно позориште и какви су планови за ову годину?

[...]

ПЕ: - [...] Друга ствар, што се тиче радне енергије, што се тиче репертоара итд., просто треба јавност да зна да смо ми у Народном позоришту направили неколико изванредних резултата и у сектору драме и у сектору опере и сектору балета. [....]

> Ми смо у Народном позоришту направили неколико изванредних резултата и у сектору драме и у сектору опере и сектору балета.

У овом примеру препознајемо да је главна тачка исказа допуна фактивног глагола *знати* јер се њој налази део одговора на питање саговорника (подвучено испрекиданом линијом), што нам говори да је пресупозиција неутралисана. Према томе, да би се објаснио процес неутрализације у овом примеру доминантан фактор је дискурсни контекст. Поред дискурсни чинилаца, потенцијални индикатори описане информацијске структуре исказа могу бити и морфолошки облик модалног глагола у главном предикацијском делу (или чак и сâмо његово присуство) али и субјекат и његове семантичке особености („јавност“) и сл.

Исто тако, јавио се у корпусу пример у којем је фактив у пасиву и уз који стоји и глагол *молити*, што такође може бити индикатор да је у овом примеру пропозицијски садржај допунске клаузе заправо асерција, а да фактив *разумети* има метајезичку функцију апеловања.

(III.208) MO: - [...] молим да се разуме да оперативни рад подразумева некада да се ради у тајности. [...]

> Оперативни рад подразумева некада да се ради у тајности.

Када се фактив користи у функцији метајезичког модификатора који сигнализира апеловање (подсећање, скретање пажње и сл), приметили смо да је често у форми императива. У таквим случајевима, асерција је садржај којим је допуњен фактивни предикат:

(III.209) MD: - Па не демантује ме, ја ја разумем да и новинари и грађани не разумеју која је разлика између Народне банке и буџета. И која је разлика између пара ММФ-а и пара неких других кредитора. Ево ја ћу вам рећи просто. Дакле, запамтите једном, ако је могуће за сва за сва времена - паре ММФ-а се користе само за девизне резерве Народне банке. Парама ММФ-а не може да се финансира буџет. [...]

> Паре ММФ-а се користе само за девизне резерве Народне банке и парама ММФ-а не може да се финансира буџет

(III.210) MЦ: - Пазите, али дозволите да Вам кажем и то. Закон каже: „Ако се неко 5 дана не појави на послу, то је теже кршење радних односа... радне обавезе и добиће отказ.“ – не заборавите [...]

> Закон каже да ако се неко 5 дана не појави на послу, то је теже кршење радних односа... радне обавезе и добиће отказ.

Поред императивне форме фактивног предиката, формални индикатор да је у наведеним примерима садржај допуне главна тачка исказа може бити и линеаризација реченице у којој је допунска клауза смештена испред управне реченице (=топикализација) (пример (III.210)). Препонирањем допунске клаузе

говорник сугерише да је њен садржај информацијски проминентнији (Алановић, 2018: 110–111). Дакле, овакво синтаксичко структурисање реченице чини се да је прагматички мотивисано. То значи да маркирана линеаризација реченице говорнику служи како би и на формалном плану истакао да је обавештајно тежиште исказане реченице на садржају допунске клаузе. Слични су и следећи примери:

(Ш.211) ДМ: - Не, дозволите... Не, ја тада нисам био у коалицији... Нисам, заборавили сте.

> Ја тада нисам био у коалицији.

(Ш.212) Ц: - *Ја сам имала дивне зубе, јел се сећаш?*

> Ја сам имала дивне зубе.

На исти начин може се тумачити информацијско структурисање реченице и када је главна реченица уметнута у допунску клаузу (=екстрапозиција):

(Ш.213) АВ: - Није тачно. Државна администрација, да бисте знали, по попису из 30. септембра имамо милион и 993 хиљаде запослених.

> Државна администрација по попису из 30. септембра има милион и 993 хиљаде запослених.

У горе наведеним примерима, у којим је допуна препонирана или екстрапонирана, примећујемо да поред овакве, маркиране линеаризације реченице, функцију везника преузима интерпункција. Испуштање везничких речи у наведеним примерима јасно маркира информацијску структуру у којој је садржај допуне нова информација.

У нашем корпусу јавили су се и примери у којима је фактив део посебних синтаксичких структура, које чине неки вид формулаичких израза: *не знам да ли*

знате, сигурно знате, знате и сами, треба да знате и сл. и према својој функцији у исказу категоришу се међу метајезичке модификаторе. Наиме, наведеним изразима говорник апелује на саговорниково знање или на свест или савест о потреби да се обавештајно примарни садржај исказа (који се налази у допуни) зна или бар узме у разматрање. Овде примећујемо да сама форма оваквих уобичајених, идиоматизованих структура сугерише да је главна тачка исказа допунска клауза. Примери:

(Ш.214) ДМ: - А шта требамо, професоре, да урадимо још да би Европа нас прихватила, по Вама? Шта је то што ми нисмо урадили што је Европа досад тражила од Србије и од Југославије?

ЖК: - Србија не да, како бих, то је теза - ми смо лепа и фина и сви ће нас примити... Да ме није прекинула госпођа Оља, објаснио бих шта је Аустрија све требала да промени и, рецимо, Енглеска. Не знам да л' знате, примера ради, да Енглеска је донела Закон о доступности информацијама од јавног значаја после Србије...

ДМ: - Па, немојте да се убеђујемо.

> Енглеска је донела Закон о доступности информацијама од јавног значаја после Србије.

Допуна фактивног глагола у овом примеру има реторичку сврху “давања доказа”, чиме говорник ЖК оснажује оно што је изнео у првом делу реплике (подвучено испрекиданом линијом). Исказ говорника ЖК по својој уводној форми *не знам да л' знате* представља готово формулаички израз који има за циљ истицање садржаја допуне који је центар наведене реторичке сврхе исказа и има и представља главну тачку исказа. Узгред, детектор се налази у формално упитној реченици која према функцији и није право питање, те се и не очекује одговор на њега, што и видимо из реакције саговорника.

Говорник може садржајем главне реченице у којој је употребљана идиоматизована структуре *само да знате* да сигнализира да оно што следи у допуни представља обавештење (најаву):

(Ш.215) М: Па, знаш како, ја ћу то да се распитам, мада ја бих свакако била... ааа, размишљала сам о томе да им дам тај неки тест на крају, овај, баш да им не кажем сад одмах на првом часу: „Само да знате, имаћете тест!“, па да растерам људе, не, нешто лагано иде, па да створим, није ништа страшно, па да они сами виде колико знају. Неће њима та оцена ићи у индекс, неће им сада рачунати у просек, побогу, него чисто да виде на ком су нивоу, па можда некеме, можда се некеме свиди, па буде хтео да настави даље у некој школи, откуд знам, мислим...овај

> Имаћете тест.

Изрази *сигурно знате* и *знате и сами* у наредним примерима имају такође функцију подсећања саговорника на одређене чињенице које се налазе у допуни:

(Ш.216) ЈЋ: - [...] Због чега Партизан не успева да реши тај финансијски проблем, не успева годинама да реши проблеме са односно да направи добре уговоре са спонзорима иако је шампион?

ДВ: - Па кад су у питању спонзори, знате и сами да је овај природа овог тржишта ипак мало друкчија, није толико везана за рекламу.

> Природа овог тржишта је ипак мало друкчија, није толико везана за рекламу.

(Ш.217) ЈЋ: - [...] сигурно знате за ту тезу, врло присутну и јавну оцену да у Србији постоји много оних који покушавају да кроз такозвани систем задуживања дођу до власништва у великим клубовима. Како у том контексту видите ове предлоге Закона?

> У Србији постоји много оних који покушавају да кроз такозвани систем задуживања дођу до власништва у великим клубовима

4.3.2.3. У нашем корпусу су се појавили и такви случајеви у којима фактивни предикати имају функцију ублажавања пропозицијског садржаја допуне, којима се сигнализује „the speaker's desire to reduce the face loss associated with the basic message“ (Fraser, : 183).

Корпус нам је показао да постоје случајеви употребе фактива у изразима којима се говорник ограђује од тачности информације садржане у допунској клаузи:

(Ш.218) РШ: - Ја се не обраћам, обраћа се онај који тражи информацију, дакле, ко има решење повереника. Колико знам, НУНС се обратио Влади Србије још одавно и последња реакција је везана за то.

> НУНС се обратио Влади Србије још одавно.

(Ш.219) Ј: - И имаш други то је српски језик и сад ту има неколико имаш српски језик и књиженост али имаш два смера један је за професора а други кад завршиш ти ниси професор српског има српска књижевност и језик има књижевност са компаратистиком то се у Новом Саду зове светска књижевност ја мислим и они су као скроз други факс мислим све им је другачије уређено наши смерови и њихови код њих предмети вуку четри пет неки и дванаест бодова и углавном имају мање тих обимнијих предмета. Они имају типа по осам или десет у години тако нешто али су им много обимнији и имају много двосеместралних **колико сам ја схватила** [...]

> Они имају типа по осам или десет у години али су им много обимнији и имају много двосеместралних.

(Ш.220) К: Не, ово је баш катастрофа. Мени кажем ти – до Новог Сада, додуше сад се још увек не усуђујем са ове нове станице овај – Прокоп, неки нешто. Не усуђујем се даг а истражим.

Т: Што?

К: - [...] још се дуже путује, колико сам ја видела на сајту [...]

> Још дуже се путује.

У наведеним примерима дискурсни контекст нам показује да је садржај допунске клаузе у подвученим (пуном линијом) исказима нова информација. Наиме, садржај допуне у примерима (Ш.218) и (Ш.219) представља додатно објашњење претходно реченог, а у примеру (Ш.220) је одговор на питање саговорника. С друге стране, фактиви су у функцији оградавања од тачности информације у допуни и често се јављају, како примери и показују, у формулаичким констуркцијама: „колико знам“, „колико сма разумео“, „колико сам видела“. Такве конструкције могу се узети и као формални индикатори обавештајности садржаја допуне, као и евенутулано препонирање допуне и изостављање везника.

4.3.2.4. Метајезички модификатори, тј. прагматички маркери са модалним значењем истицања, према речима Фрејзера, „has the function of emphasizing the force of the basic message.“ (Fraser, 1996: 184). Приметили смо у корпусу да фактиви могу да имају такво модално значење:

(Ш.221)М: - Ја нисам рекао вечерас с којом ћемо то партијом направити коалицију. Значи, треба да сачекамо колико ћемо гласова да добијемо. Али оно што је важно, ми вечерас треба да дамо неку понуду грађанима и да не причамо о Коштуници, који није овде. Ми вечерас, свако од нас, треба да да извештај шта је радио протеклих 12, 15 година, господин Жарко Кораћ од '90. године у политици, кога поштујем као професора и малопре се бадава увредио...

> Ми вечерас треба да дамо неку понуду грађанима и да не причамо о Коштуници.

(Ш.222)А: - Знаш што фино изгледа! [...]

> Она фино изглеада.

У наведеним примерима главна реченица са фактивима има функцију истицања онога што следи у допунској клаузи, те има споредну улогу у обавештајном структурисању исказа. На такву информацијску структуру реченице указују нам и неки формални елементи: конструкција „оно што је важно“ и изостављање везника у првом примеру; и у другом примеру узвична интонација, као и употреба везника што уз глагол *знати*, што представља типичну карактеристику разговорног језика.

Када се глагол *знати* нађе у функцији метајезичког модификатора истицања, уочили смо у корпусу да се семантичка вредност овог глагола у неким случајевима, изједначава са семантичким вредностима других когнитивних глагола: *веровати*, *мислити*, бити сигуран и др.⁷⁴, који немају фактивно значење, те не могу ни бити детектори пресупозиције. На пример:

(Ш.223) ЖК: - Па, ми смо, за разлику од ова два мишљења које сте чули, ту је прилично јасно речено с ким нећемо и то је речено да нећемо са ДСС-ом [...]. Ја мислим да је Србија после десет месеци на истој тачки на којој је била и после прошлих избора, а која у ствари је Демократска странка, по мени направила историјску грешку што је свом мањинском партнеру дала место премијера, иако је имала већину министара, она то није користила 10 месеци.

ДШ: - [...] ја знам да ја са ове функције министра одбране одлазим толико чиста образа и веома задовољан, не само што сам подигао плате, које су јако битне, што сам обезбедио неке друге ствари, што радимо Сепотину, која је пројекат...

ДМ: - А колико сте генерала отпустили из војске?

ДШ: - Ја ни једног. Једног. Још једна ствар. Господин председник Србије Борис Тадић је напустио Министарство одбране 2004. године, било је 78.000 припадника војске у то време. Онда је дошла коалиција

⁷⁴ За семантичку разуђеност овог глагола уопште в. Polovina (1996).

"народњака" и ја сам наследио 38.000. 40.000 је отпуштено у међувремену људи, а откако сам ја министар, није отпуштен ништа или се варирамо на пар посто горе-доле, са тим што кажем све ово друго се ради.

Подвученим исказом говорник жели да увери саговорника у истинитост пропозиције која се изводи из допунске реченице, те у таквом контексту чини се да се глагол *знати* семантички приближава (нефактивном) когнитиву *бити сигуран*. Наиме, дата пропозиција (*Ја са ове функције министра одбране одлазим толико чиста образа и веома задовољан*) није нека објективна чињеница већ уверење говорника, и не може, према томе, ни бити пресупонирана. Такође, семантички садржај наведене пропозиције одређује и померање семантике самог глагола *знати*. У овом случају *знати* има улогу метајезичког модификатора којим се додатно истиче лични став (увереност) говорника што као министар одбране одлази „веома задовољан” обављеним послом. Овакав, споредни статус главне реченице можемо ишчитати и из дискурсног контекста. Наиме, можемо рећи да пропозиција изведена из допуне у реторичком смислу представља увод у доказе којима говорник опонира претходним замеркама свог саговорника ЖК наведеним у подвученој реплици (испрекиданом линијом), те пропозиција са таквом реторичком улогом у дискурсном „ткању” представља нову информацију. Додатни доказ (мада не и пресудни) да садржај реченичне допуне није пресупониран говори и реакција саговорника ДМ, који својим исказом (подвучено испрекиданом линијом) ставља у први план управо тај садржај. Наиме, саговорник ДМ индиректно покушава да оповргне ту пропозицију навођењем једне негативне радње – „отпуштањем генерала“. Ако посматрамо ову реакцију саговорника ДМ, можемо видети, као што смо рекли, да је тврдња говорника ДШ спорна и њено оспоравање је стога очекивано.

4.3.2.5. Познато је из литературе⁷⁵ да фактиви на макротекстуалном нивоу могу да имају и конекторску функцију (Polovina, 1997: 78). Фактиви у таквој улози говорнику служе да сигнализира саговорнику да ће садржај допунске клаузе бити

⁷⁵ В. Половина (1996) и Simons (2007).

у одређеном типу релације са претходним или будућим текстом (Fraser, 2006).

Примери:

(Ш.224) М. Који је овај? Ја нисам гледала, овај...

Д. "U rhythmic" групе (нрз.) групе...

С. ону другу песму Ма знам групу! Него ону другу песму, да, а овај...

С: - Знаш шта, ја ћу бити сама у септембру. Моји иду други део овогодишњег одмора. Па сам хтела да направим журку у Бечу.

> Ја ћу бити сама у септембру.

(Ш.225) В:- А Сибина ће исто доћи?

С: - А у којем је она месецу?

Н: - Сад улази у девети.

В: - А ако се породи, можда неће доћи,

Н: - Ма сви јој кажу: "добро, издржи". Е, не знаш ти, прошле године на Нову годину, Јасна била у другом стању.

В: - Аха.

Н: - *И целу ноћ остала са нама.*

> Прошле године, на Нову Годину, Јасна била у другом стању и остала целу ноћ са нама

(Ш.226) И: - Е, сад сам тек сазнао – па ти не волиш кисели краставац [саговорник вади киселе краставце из хамбургера]

> Ти не волиш киселе краставце.

Главна тачка подвучених исказа је садржај допунске клаузе, док употреба фактива говорницима служи како би скренули пажњу слушаоца на оно што следи (Polovina, 1996), те тако увели нову тему/подтему разговора. М. Симонс каже да фактиви у оваквој употреби имају „some kind of utterance modifier or discourse

coherence function.“ (Simons, 2007: 1050). Примећујемо да је исказ са оваквом информацијском структуром често уведен и узвиком *e*, који такође има функцију скретања пажње саговорника. Такође, у оваквим случајевима често је изостављен везник који уводи допунску клаузу.

4.3.3. Суспензија пресупозиције и фактивности

Када смо говорили о структурним, морфо-синтаксичким параметрима који утичу на активирање фактивне пресупозиције, видели смо да се фактивност може ограничити употребом одређених везника, кондиционалима код фактива са значењем долажења до нове информације, фактивним предикатима у потенцијалу. Међутим, познато⁷⁶ је да одређене дискурсне ситуације такође могу ограничити фактивност, а према томе и пресупозиционалност садржаја допунске клазе. Како би растумачио механизам овог типа контекстуалне неутрализације, Сталнакер⁷⁷ каже да:

„[...] if a speaker explicitly supposes something, he thereby indicates that he is not *presupposing* [prefiks istaknut u originalu] it, or taking it for granted. [...]“ (Stalnaker 2009: 57).

М. Симонс се слаже са Сталнакером да у контекстима у којима говорник не зна да ли је садржај неке пропозиције истинит он не може бити пресупониран, а њих назива *контекстима експлицитног незнања (explicit ignorance contexts)* (Simons, 2001: 432–434).

Примери:

(III.227) [*Интерлокутори разговарају о протестима студената*]

⁷⁶ В. у Stalnaker (1999), Simons (2001), Beaver (2010).

⁷⁷ Пре Р. Сталнакера, о овом типу неутрализације фактивне пресупозиције говорио је Л. Картунен (Karttunen, 1971); Д. Бивер (Beaver, 2010) је њихова теоријска разматрања потврдио или оповргнуо корпусним примерима.

Н: - А не нико неће да виче... мислим генерално је глупо.

Б: - Сви се плаше.

Ј: - [...] а вероватно има и тај страх типа **приметиће ме** да сам ја био активан на протестима...

Б: - Мммм

#>> Био сам активан на протестима.

Пропозицијски садржај допунске клаузе и подвученом исказу не односи се на неко чињенично стање већ заједно са главном реченицом чини неки вид хипотетичке тврдње. Да се исказ може на овај начин протумачити, говори нам дискурсни контекст (подвучено испрекиданом линијом), из којег се види да је разматрани исказ само могуће оправдање зашто неки студенти неће да вичу на протесту.

На сличан начин може се објаснити и следећи пример:

(Ш.228) АР: - Да, али једна од примедби на рачун Вашег Министарства је да сте га милитаризовали, да рецимо данас Војска има 19.500 плаћених људи у свом саставу, а Министарство 10.000 и да хоћете да запослите још више.

[...]

АР: То је ако се не вaram цитат генерала Поноша. Тешко да он не зна ништа о систему одбране.

ДШ: - [...] Уколико је он [генерал Понош] то рекао, онда ми је стварно **жао** што је тако нешто изговорио. У Министарству одбране ради 712 људи, или 720 људи, иначе у Министарству одбране...

АР: - Одакле онда ових 10.000?

#>> Он [генерал Понош] је тако нешто [в. текст прве реплике АР] изговорио.

У овом примеру видимо да садржај допуне предиката *бити жао* (Он [Генерал Понош] је тако нешто изговорио) није чињенично стање већ само претпоставка

учесника у конверзацији, те подвучен део исказа представља само хипотетичку тврдњу. Да је исказ информацијски структурисан на наведени начин види се из контекста подвученог испрекиданом линијом („ако се не варам“, „уколико је он то рекао“).

И у наредном примеру из дискурсног контекста тумачимо нефактивност садржаја допунске клаузе:

(Ш.229) АР: Ви сте данас, тако је бар било најављено, имали разговор са представницима самосталног синдиката Србије, све поводом Општег колективног уговора, односно проширеног дејства, који је требало да ступи на снагу пре пет дана, а није. Претпостављам да су већ познати разлози шта се све догађало. Шта је резултат данашњих разговора?

БЧ: - Па, прво, пар детаља везано за Општи колективни уговор, то морамо да посматрамо из четири угла, најмање четири угла. То је пре свега, правно питање, па је онда политичко питање, па економско, па социјално питање. Па, прво правно питање које је везано за Ваше питање. Ја не знам да је тај уговор престао да важи. Сви причају да је престао да важи, али начин како је престао да важи... то није валидно.

#>> Тај уговор [Општи колективни уговор] је престао да важи.

У наведеном примеру говорник БЧ садржај допуне глагола *знати* не узима као чињеницу. Наиме, говорник БЧ није сигуран да је „уговор престао да важи“, што разумемо на основу дискурса који следи овај разматрани исказа (подвучено испрекиданом линијом): „сви причају да важи“, „начин на који је престао да важи није валидан“.

IV

ЗАКЉУЧАК

1. ОПШТИ ЗАКЉУЧАК

Предмет ове студије је испитивање детектора пресупозиције из формално-функционалне теоријске перспективе, која подразумева однос између лексичко-граматичке структуре реченице и дискурсног (језичког/ванјезичког) контекста. У таквом прагматичком истраживању пресупозиције поставили смо три основна циља: теоријско преиспитивање инхерентних и дистинктивних одлика пресупозиције; емпиријско проверавање (из визуре постављене дефиниције) да ли се одређене лексичко-граматичке јединице могу сврстати у категорију језичких детектора пресупозиције или не; описивање механизма активирања и неутралисања пресупозиције код различитих језичких детектора пресупозиције на примерима из разговорног језика. Резултате ових теоријских и емпиријским разматрања изложићемо у овом, закључном делу дисертације.

У лингвистици не постоји сагласје око дефинисања пресупозиције, а питање граница у односу на друге импликације је отворено. Према томе, у теоријском делу дисертације одредили смо њене инхерентне и дистинктивне одлике, користећи параметре информативности, прагматичности и формалне маркираности:

пресупозиција је прагматичка пропозиција коју говорник претпоставља да је саговорнику позната у тренутку исказивања реченице (иако саговорнику не мора увек да буде позната).

Таквом, претпостављеном информацијом говорник нема намеру да информише саговорника и она има споредан (*backgrounded*) статус у исказу. Према параметру информативности, овако дефинисана пресупозиција раздваја се од конвенционалних и конверзацијских импликатура – информативних прагматичких импликација. Према параметру прагматичности, пресупозиција је прагматичка импликација јер представља информацију коју говорник актуелизује у одређеном исказу, а која се десила пре асерције (информације која се изводи из садржаја исказане реченице); пре томе, говорник асерцију на одређени начин надовезује на пресупонирану информацију, што значи да су ова два типа информација директно повезана. На овај начин смо пресупозицију одвојили од импликацијâ које семантички (логички) произилазе из реченице или њених компоненти. На крају, према параметру формалне маркираности, пресупозицију дефинишемо као импликацију која је повезана са одређеним лексичко-граматичким структурама у исказаној реченици, чиме смо је одвојили од импликација које постоје искључиво у когнитивној сфери.

У емпиријском делу дисертације на корпусним примерима анализирамо језичке јединице које важе у лингвистици за детекторе пресупозиције. Анализу смо поделити у три дела: а) лексички детектори пресупозиције (лексеме са итеративним значењем, имплицативни глаголи, аспектуални глаголи, глаголи суђења, референцијално одређени именски изрази); б) структурни детектори пресупозиције (реченице са темпоралном клаузом, иреалне кондиционалне реченице, поредбене конструкције, нерестриктивне релативне клаузе, интонацијски фокус, питања); в) фактивни (лексичко-структурни) детектори пресупозиције.

Један од резултата корпусне анализе је раздвајање оних језичких датости које могу да активирају пресупозицију од оних који то не могу према дефиницији коју смо поставили у теоријском делу. Међу језичке детекторе пресупозиције уврстили смо: референцијално одређене именске изразе; лексеме са итеративним значењем (*поново, такође*); реченице са темпоралном клаузом; иреалне кондиционалне реченице; поредбене конструкције; отворена и алтернативна питања; фактивне глаголе; имплицативне глаголе; аспектуалне глаголе. Из категорије језичких детектора пресупозиције искључили смо нерестрективне

релативне клаузе јер активирају информативну импликацију (конвенционалну импликатуру), глаголе суђења, интонацијски фокус и минимална изборна питања јер активирају импликације које имају семантички а не прагматички карактер. Посебну пажњу у анализи посветили смо оним језичким детекторима који могу у одређеним конверзацијским ситуацијама да активирају пресупозицију.

Ревидирана листа маркера хомогена је у погледу инхерентних одлика пресупозиције коју дати маркери потенцијално активирају: информација коју говорник исказом претпоставља; прагматичка (а не семантичка) пропозиција; пропозиција која стоји у релацији са неким лексичко-граматичким елементом исказа (=формално маркиран пропозицијски ентитет). Иако језички детектори пресупозиције конвергирају у погледу наведених параметара, постоје и они параметри према којима они дивергирају: формална структура и начин структурисања (активирања) пресупозицијске пропозиције; могућност и начини неутрализације пресупозиције. Пошто ови аспекти пресупозиције нису у потпуности истражени, пре свега због малог броја корпусних истраживања, језичке јединице из ревидиране листе анализирали смо користећи параметре активирања и неутралисања пресупозиције; те смо дошли до закључака које ћемо у наставку изнети. Оно што треба нагласити јесте да резултате до којих смо дошли углавном нисмо пронашли у лингвистичкој литератури будући да је пресупозиција у највећем броју случајева није испитивана на корпусном материјалу.

Лексеме са итеративним значењем (*такође*, *поново*) важе у литератури за јаке детекторе пресупозиције јер се сматра да је пресупозиција индукована њиховим значењем, те да је увек активирана без обзира на дискурсну ситуацију у којој су ови детектори употребљени. Корпус нам је показао да итеративна пресупозиција јесте увек активирана. Међутим, у неким разговорним околностима анализирани итеративи (*такође* и *поново*) више личе на дискурсне маркере, те смо импликације које су у таквим случајевима активиране назвали *метадискурсним пресупозицијама*. Такође смо установили да је за описивање механизма активирања итеративне пресупозиције, поред значења самих лексема, значајан и исказ у којем се детектор налаза, али и вербални и невербални контекст. Према томе, чак ни ови, конвенционални детектори не могу бити

анализирани без укључивања ширег дискурсног контекста. На крају, можемо рећи да нам је корпусна анализа примера помогла у бољем разумевању семантичке структуре анализираних лексема. Наиме, партикула *такође*, која према РМС има значење саставног везника, може у одређеном контексту да има и значење супротног везника. У таквим случајевима често је и упарена са адверзативним везницима, као што су *а* и *али*.

Анализа имплицативних глагола (*успети*, *заборавити*, *спречити*, *натерати* и др.) сложеније је природе од итератива, јер се пресупозиција конструише на основу импликационих сема које се само потенцијално налазе у семантичком садржају овог типа глагола, као и садржаја самог исказа. Корпус нам је показао да имплицативни глаголи *успети* и *спречити*, којима смо посветили посебну пажњу, имају у свом семантичком садржају потенцијалне импликационе семе модалности и интенционалности (*намера*, *покушај*, *мала вероватноћа*, *нужност* и др.), а која ће од ових сема бити актуелизована зависи од разговорне ситуације у којој је глагол употребљен. Такође смо приметили у корпусу да имплицативна пресупозиција може да буде и експлицирана у истом исказу, што се дешава у оним случајевима када говорник сматра да она треба да буде додатно истакнута, а не само претпостављена. Исто тако, у неким употребама глаголâ *успети* и *спречити* (нпр. у идиоматизованим лексичким спојевима са специфичном дискурсном функцијом) нису актуелизоване импликационе семе, те у таквим случајевима активирање пресупозиције изостаје. На крају, анализом употребе ових двеју лексема у разговорном језику уочили смо неке значењске елементе који нису забележени у Речнику Матице српске, од чијих дефиниција смо и пошли у анализу. Према томе, један од резултата комуникативно-функционалног истраживања активирања имплицативне пресупозиције у разговорном језику јесте и уочавање суптилних семантичких варијација испитиваних лексема.

Аспектуални глаголи (*почети*, *наставити* и др.) исто спадају међу конвенционалне детекторе јер је пресупозиција индукована њиховим семантичким садржајем. Примери из корпуса показују да је пресупозиција у највећем броју случајева активирана. Често је пресупонирана информација експлицитно и наведена у претходном дискурсу. Међутим, приметили смо да у

неким случајевима импликација активирана аспектуалним глаголима може да изгуби пресупозицијски карактер, будући да није од значаја у информацијском структурисању неких исказа.

Иако смо референцијално одређене именске изразе сврстали у лексичке детекторе пресупозиције, оне се разликују од осталих јер пресупозиција коју они активирају није формулисана на основу њиховог семантичког садржаја, већ на основу експлицитно или имплицитно исказане одређености. У актуелним разматрањима доминантан је став да је постојање референта на који упућују одређени изрази у ванјезичкој стварности оно што је пресупонирано. Међутим, слажемо се са мишљењем да у комуникацији није од значаја да ли референт постоји или не, већ да ли саговорник може да га идентификује; према томе, говорникова претпоставка је да саговорник може да идентификује референт на који референцијални израз који је у исказу употребио упућује. Да је ова тврдња тачна, говоре нам и разговорне ситуације у којима саговорник не може да препозна одређени референт на који се односи неки израз, што доводи до непотпуног разумевања исказане реченице. Како би отклонио овај шум у разговору, саговорник тражи од говорника да појасни референцијални израз. Међутим, корпус нам је показао да у неким случајевима саговорник не мора тачно знати о ком референту се ради, а да на адекватан начин разуме оно што је говорник желео да му пренесе.

Реченице са темпоралном клаузом укључили смо у категорију структурних детектора пресупозиције будући да се пресупозиција активира на основу пропозицијског садржаја зависне клаузе. Пресупонирана информација често је већ исказана у претходном дискурсу, али, постоје и случајеви када се односи на ванјезички контекст. Корпус нам је показао да зависна клауза није у свим дискурским ситуацијама пресупонирана, већ да у неким разговорним ситуацијама може имати и другачији карактер. Поред тога, код темпоралних зависних реченица постоји могућност да и пропозицијски садржај главне реченице буде пресупониран; у таквим случајевима оно што чини нову информацију јесте успостављање релације темпоралности између две претходно неповезане пресупозицијске пропозиције. На крају, приметили смо да, поред темпоралне, и допусна и поредбена клауза може у одређеним конверзацијским ситуацијама да

буде детектор пресупозиције.

Иреалне кондиционалне реченице се издвајају од осталих зависних реченица по томе што активирана пресупозиција представља пропозицијски садржај зависне клаузе са обрнутим поларитетом (тзв. контрафактивна пресупозиција). Корпус нам је показао да говорник ову контрафактивну пресупозицију може такође и индиректно да пренесе саговорнику (садржај ове импликације представља одговор на питање саговорника, али га преноси експлоатишући пресупозицију). Због оваквог, индиректног начина преношења, као и због информативности, ова контрафактивна импликација у таквим примерима ближа је одликама конверзацијске импликатуре.

У категорију детектора пресупозиције уврстили смо и отворена и алтернативна питања. Импликације активирани овим типовима питања имају пресупозицијски карактер јер говорник полази од тога да у вези са неки претпостављеним догађајем постоје неодумице које се могу конкретизовати, идентификовати, појаснити одговором саговорника.

У емпиријском делу дисертације издвајамо и детаљније анализирамо фактивне детекторе пресупозиције због њиховог посебног статуса у теоријским разматрањима, као и због тога што фактивна пресупозиција представља импликацију на чије активирање утичу: лексичко-семантички, формално-граматички и комуникативно-функционални фактори.

Потенцијално активирање фактивне пресупозиције регулисано је на првом месту лексичко-семантичким одликама фактивног предиката главне реченице. У категорију фактивних детектора пресупозиције уврстили смо све оне семантичке класе речи које у одређеним семантичким реализацијама захтевају допуну и поделили смо их у три основне поткласе: фактиви који означавају когнитивне процесе/стања (нпр. *знати, схватити, открити, заборавити, сећати се*); фактиви који означавају перцептивне процесе (нпр. *видети, чути, осетити*); фактиви који означавају субјективне реакције (нпр. *бити добро, бити чудно, интересовати, вредети*).

Активирање фактивне пресупозиције уређено је и одређеним структурним (морфо-синтаксичким) параметрима, а то су синтаксичка структура допунске клаузе, дистрибуција везника, пројекција пресупозиције при увођењу логичких

оператора (негација, интерогација, кондиционали).

Фактиви су допуњени клаузом у којем се налази предикат који није у немобилном презенту или инфинитиву, већ је парадигматичан. Таква допунска клауза може у српском језику да буде уведена у главну различитим везницима: *да, што* и *како* (али и упитним речима са функцијом зависних везника: *да ли, ко, шта, колико, зашто, где*), а употребом одређених везника у реченицама са лексемама које смо укључили у фактиве може се регулисати фактивност допунске клауза, а тиме и њена могућа пресупозиционалност. Допунска клауза у разговорном језику често је замењена просентенцијализаторском заменицом *то* или може бити читава изостављена, уколико се нашла напред у контексту. Међутим, приметили смо да пропозицијски садржаји који су испуштени или замењени проформом *то* не морају увек бити пресупонирани. Исто тако, честа је појава у разговорном дискурсу да допунска клауза буде препонирана или екстрапонирана.

Познато је из литературе, а то је и наша анализа на реаланом језичком материјалу такође потврдила, да се фактивна пресупозиција пројектује и када је предикацијски део у главној реченици негиран, када је у упитној форми или када је уметнута у комплексније синтаксичке структуре, као што су кондиционалне реченице и модални глаголи. Изузетак од овог општег правила могу се наћи у случајевима глагола долажења до нове информације (*coming-to-know verbs*) (*схватити, открити, приметити*) који се у кондиционалним реченицама другачије понашају. Исто тако, када се фактиви субјективне реакције нађу у потенцијалу приметили смо да се уопште не активира пресупозиција. На крају, корпсуним примерима смо потрдили да се фактивна пресупозиција пројектује када је главни предикат пасиван или кондензован.

Поред тога што на активирање фактивне пресупозиције утичу лексичко-семантички и структурни фактори, оно је регулисано и прагматичким. То значи да се активирање односно неутралисање фактивне пресупозиције углавном не може увек декодирати на основу формалне структуре и значења, већ мора бити узет у обзир и дискурсни контекст. Према томе, издвојили смо три типа информацијске структуре реченица са фактивним детекторима пресупозиције које су дефинисане различитим конверзацијским ситуацијама.

У првом типу информацијске структуре, пропозицијски садржај допуне је пресупониран. Наиме, у овом типу садржај фактивне пресупозиције је често експлициран раније у разговору, али такође може да се односи и на ванјезички контекст. Корпус нам је показао да у појединим дискурским ситуацијама пресупозиција може представљати и информацију коју говорник жели индиректно да пренесе саговорнику (у литератури се таква пресупозиција назива експлоатисаном), те у таквим случајевима, због индиректног преношање она представља посебан тип конверзацијске имплицатуре.

У другом типу информацијске структуре реченице условљене конверзацијском ситуацијом фактиви могу имати и улогу метајезичких модификатора са различитим модалним (евиденцијалност, интензификација, митигација и др.) и текстуално-конекторским значењима (увођење нове теме) јер се тај садржај не претпоставља, већ се њиме жели информисати саговорник. У информацијској структури са фактивима у улози метајезичких модификатора, пресупозиционалност пропозицијског садржаја допуне суспендована јер се тај садржај не претпоставља већ њиме жели да се информише саговорник. Корпус нам је показао да поједине лексичко-граматичке одлике реченице са фактивним детекторима пресупозиције могу бити само потенцијални индикатори ове информацијске структуре у којој је неутралисана пресупозиција, а то су најчешће: топикализација и екстрапозиција; императив; неки модални глаголи (нпр. *треба да знате*), асиндентско увођење зависне клаузе и др.

На крају, у одређеним дискурским ситуацијама говорник није са сасвим сигуран у фактивност пропозицијског садржаја допунске клаузе, те он не може бити пресупониран, те у таквим ситуацијама фактивне лексеме не могу лако бити сврстане у детекторе пресупозиције.

Анализирајући ова три типа информацијске структуре, показали смо да може доћи до делимичног кореспондирања форме и функције (нпр. топикализација), али то најчешће није случај, већ за одређивање информацијске структуре реченице ипак пресудну улогу има дискурсни контекст.

Оваквим истраживањем пресупозиције на реалном језичком материјалу дали смо одговоре (наравно, без претензија да они буду потпуни и коначни) на

нека питања која су предмет актуелних теоријских контроверзи и дебата. Међутим, сматрамо да су неопходна додатна истраживања овог феномена јер је пресупозиционалност, видели смо, веома комплексна језичка појава, коју таквом чини, пре свега, њена повезаност са дискурсном динамичношћу (посебно ако је у питању разговорни тип дискурса), као и когнитивним процесима учесника у креирању дискурса (којем год типу он припадао).

С једне стране, сматрамо да је потребно, поред фактива, детаљније испитати и друге типове језичких детектора пресупозиције, чиме би се потпуније објаснила хетерогеност пресупозиционалности, а, с друге стране, испитивање нових језичких контекста у којима се могу наћи у литератури већ широко проучавани детектори пресупозиције. Таква анализа допринела би и бољем разумевању феномена пресупозиционалности. Исто тако, поред анализираниог разговорног језика у дебатним политичким емисијама и свакодневним разговорима, у будућим истраживањима могло би се проверити функционисање пресупозиције и у другим типовима дискурса, како оно говорног (монологи, нпр.), тако и писаног (нпр. рекламни написи).

С обзиром да је примарни циљ био провера пресупозиционалности на корпусу реалног језичког материјала, сматрамо да би у будућем раду на пресупозиционалности требало посветити пажњу и контрастирању поједних типова не само детектора већ и типичних дискурних ситуација, које могу имати утицај на пресупозиционалност. Такво истраживање би показало у пуној мери како конверзацијски контекст може да утиче на улогу језичких јединица као детектора пресупозиције.

ИЗВОРИ

Један на један; Око; Полиграф; Утисак недеље. Део необјављених снимака јавних ТВ дебата и њихових транскрипата из корпуса Катедре за општу лингвистику Филолошког факултета Универзитета у Београду.

РМС: *Речник српскога језика.* Нови Сад: Матица српска, 2007.

Транскрипти свакодневних разговора. Део корпуса свакодневних разговора који је формирала Весна Половина, редовна професорка Филолошког факултета Универзитета у Београду.

ЛИТЕРАТУРА

Алановић, М. (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми.* Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.

Алановић, М. (2015). Допунска реченица уз каузативно-манипулативне глаголе. *Јужнословенски филолог* 71/3–4, 203–232.

Алановић, М. (2017). Функционална употреба речи: глаголи између лексичке и граматичке службе. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 60/2, 87–117.

Алановић, М. (2018). Утицај лексичке селекције на значењску структуру конструкције. У: Драгићевић, Р., Брборић, В. (ур), *Српска славистика. Зборник радова српске делегације на XVI међународном конгресу слависта. Том I. Језик* (pp. 37–48). Београд: ССДС.

Алановић, М. (2018). Реченице са допунском клаузом. У: Пипер *et al.*, *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику.* Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 91–197.

Бугарски, Н. (2004). Деадјективна именица као средство номинализације (у публицистичком стилу стандардног српског језика). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 47/1–2, 298–404.

Грковић Мејџор, Ј. (2018). Развој клаузалне допуне когнитивних предиката у српском језику. У: Драгићевић, Р., Брборић, В. (ур), *Српска славистика.*

- Зборник радова српске делегације на XVI међународном конгресу слависта. Том I. Језик* (pp. 89–106). Београд: ССДС.
- Ивић, М. (1978). О српскохрватским реченичним прилозима. *Јужнословенски филолог*, 34, 1–16.
- Ивић, М. (1988). Још о декомпоновању предиката. *Јужнословенски филолог* 44, 1–5.
- Ивић, М. (2007). Информативне улоге пресупозиција и импликација документоване српским језичким фактима. *Јужнословенски филолог* 18, 1–6.
- Књиџар, И. (2012). Неки аспекти типолошких истраживања у оквиру савремене лингвистичке теорије. *Анали Филолошког факултета* 24/2, 301–326.
- Књиџар, И. (2017). Проблем разграничавања прагматичких импликација у савременој лингвистичкој теорији. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 60/2, 41–58.
- Московљевић, Ј. (2004). *О дистрибуцији комплементизатора у савременом српском језику*. *Јужнословенски филолог* 60, 57–65.
- Московљевић Поповић, Ј. (2018). Корелативне конструкције у савременом српском језику. У: Драгићевић, Р., Брборић, В. (ур), *Српска славистика. Зборник радова српске делегације на XVI међународном конгресу слависта. Том I. Језик* (pp. 229–244). Београд: ССДС.
- Московљевић Поповић, Ј. (2018). *Корелативне конструкције – теоријске основе анализе*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Пипер, П. (2005). Предикат. У: Пипер *et al.*, *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 301–341.
- Пипер, П. (2005). Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика. У: Пипер *et al.*, *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 575–978.
- Пипер *et al.* (2005). *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.

- Пипер *et al.* (2018). *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Половина, В. (1986). Зависне узрочне реченице у разговорном српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 15/1: 85–93.
- Половина, В. (2018). Појам 'функције' у лингвистици текста/дискурса у јужнословенској лингвистици. У: Драгићевић, Р., Брборић, В. (ур), *Српска славистика. Зборник радова српске делегације на XVI међународном конгресу слависта. Том I. Језик* (pp. 259–268). Београд: ССДС.
- Поповић, Љ. (1996). Интегрални приступ комуникативним реченицама. *Књижевност и језик* 44/1–2: 1–41.
- Поповић, Љ. (1997). *Ред речи у реченици*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Поповић, Љ. (1999). Комуникативно-граматичка анализа реченице: конституентске функције; напоредни низови; целовита анализа примера. *Свет речи* 9–12: 11–23.
- Радовановић, М. (2002). Још о појави декомпоновања језичких јединица. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 45/1–2, 21–28
- Радовановић, М. (1977). Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика). *Јужнословенски филолог* 33, 53–80.
- Риђановић, М. (1981). Употреба зависних везника 'што' и 'да' освијетљена појмом пресупозиције. *Књижевни језик* 10/4, 7–13.
- Риђановић, М. (1991). Трансформациона анализа фактивности као семантичко-синтаксичке категорије у српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 20/2, 211–219.
- Ристић, С. (1990). *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Ристић, С. (1993). Партикуле и њихови функционални елементи (лексичко-семантичке и функционалне карактеристике). *Јужнословенски филолог*, 49, 75–93.
- Ружић, В. (2006). Допунске реченице у савременом српском језику (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 49/1, 123–217.

- Ружић, В. (2006). Допунске реченице у савременом српском језику (II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 49/2, 103–266.
- Ружић, В. Бошњаковић, Ж. (2005). Везници у изричним реченицама (српско-македонске паралеле). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 48/2, 233–240.
- Ружић, В. (2005). Проста реченица као синтаксичка целина. У: Пипер *et al.*, *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 477–568.
- Ружић, В. (2008). Један вид граматикализације реченичног значења. *Јужнословенски филолог* 64: 419–435.
- Ружић, В. (2009). О модификатору типа 'очигледно' у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 50/1, 805–812.
- Сааведра, Д. (1991). Семантичко моделирање категорије 'фактивност'. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 20/2, 221–231.
- Сааведра, Д. (1992). Контрафактивни предикати у главним реченицама са зависним допунским реченицама. *Зборник Матице српске за славистику* 42: 173–179.
- Станојчић, Ж., Поповић, Јб. (1992). *Грамматика српскога језика*. Београд: Завод за уџбеника и наставна средства и Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Танасић, С. (2005). Синтакса глагола. У: Пипер *et al.*, *Синтакса савременога српског језика: проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 345–470.

*

- Abbott, B. (2000). Presuppositions as Nonassertions. *Journal of Pragmatics*, 32/10, 1419–1437.
- Abbott, B. (2006). Where Have Some of the Presuppositions Gone?. In B. Birner & G. Ward (Eds.), *Drawing the Boundaries of Meaning: Neo-Gricean Studies in Pragmatics and Semantics in Honor of Laurence R. Horn* (pp. 1–20). Philadelphia: John Benjamins.

- Abbott, B. (2008). Presuppositions and Common Ground. *Linguistics and Philosophy*, 31/5, 523–538.
- Abrusan, M. (2011). Predicting the Presuppositions of Soft Triggers. *Linguistics and Philosophy*, 34/6, 491–535.
- Abrusan, M. (2016). Presupposition Cancellation: Explaining the Soft-Hard Trigger Distinction. *Natural Language Semantics*, 24/2, 165–202.
- Abusch, D. (2010). Presupposition Triggering from Alternatives. *Journal of Semantics*, 27, 37– 80.
- Anand, P. & Hacquard, V. (2014). Factivity, Belief and Discourse. In Crnić, L. & Sauerland, U. (Eds.), *The Art and Craft of Semantics: A Festschrift for Irene Heim* (pp. 69–90). Cambridge, MA: MITWPL.
- Asher, N. & Lascarides, A. (1998). The Semantics and Pragmatics of Presupposition. *Journal of Semantics*, 15, 239–299.
- Atlas, J. (1977). Negation, Ambiguity and Presupposition. *Linguistics and Philosophy*, 1, 321–336.
- Atlas, J. (1979). How Linguistics Matters to Philosophy: Presupposition, Truth, and Meaning. In Oh, C. K. & Dineen, D. A. (Eds.), *Syntax and Semantics*, 11, *Presupposition* (pp. 265–281). New York: Academic Press.
- Atlas, J. D. & Levinson, S. C. (1981). It-clefts, Informativeness and Logical Form: Radical Pragmatics. In P. Cole (Ed.), *Radical pragmatics* (pp. 1–66). New York: Academic Press.
- Audi, R. (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon.
- Austin, J. L. (1962). *Sense and Sensibilia*. Oxford: Oxford University Press.
- Baglini, R. & Francez, I. (2015). The Implications of Managing. *Journal of Semantics*, 33/3, 541–560.
- Bach, K. (1987). On Communicative Intentions: A Reply to Recanati. *Mind and Language*, 2, 141–154.
- Bach, K. (1994). Conversational Implicature. *Mind and Language*, 9, 124–162.

- Bach, K. (1999). The Semantics-Pragmatics Distinction: What It Is and Why it Matters. In Turner, K. (Ed.), *The Semantics/Pragmatics Interface from Different Points of View* (pp. 65–84), Oxford: Elsevier.
- Bach, K. (1999). The Myth of Conventional Implicature. *Linguistics and Philosophy*, 22, 262–83.
- Bach, K. (2004). Pragmatics and the Philosophy of Language. In Horn, L. & Ward, G. (Eds.), *The Handbook of Pragmatics* (pp. 463–487). Oxford: Blackwell Publishing .
- Batišćić, T. (1980). O nekim pogledima na presupoziciju. *Јужнословенски филолог*, 36, 153–171.
- Beaver, T. G., Katz, J. J. & Langendoen, D. T. (1976). *An Integrated Theory of Linguistic Ability*. New York: Crowell.
- Beaver, D. (1992). The Kinematics of Presupposition. In Dekker, P. & Stockhof, M. (Eds.), *Proceedings of the Eighth Amsterdam Colloquium* (pp. 17–36). University of Amsterdam: ILLC.
- Beaver, D. (1997). Presupposition. In Van Benthem, J. & Ter Meulen, A. (Eds.), *The Handbook of Logic and Language* (pp. 939–1008). Amsterdam: Elsevier.
- Beaver, D. (2001). Presupposition and Assertion in Dynamic Semantics. In Cooper, R. (Ed.), *Studies in Logic, Language and Information*, 16. Stanford: CSLI Publications.
- Beaver, D. & Krahmer, E. (2001). A Partial Account of Presupposition Projection. *Journal of Logic, Language and Information*, 10, 147–182.
- Beaver, D. (2010). Have You Noticed that Your Belly Button Lint Colour Is Related to the Colour of Your Clothing?. In R. Bauerle, U. Reyle & T. E. Zimmerman (Eds.), *Presupposition: Papers in Honor of Hans Kamp* (pp. 65–99). Bingley: Emerald.
- Beaver, D. & Geurts, B. (2014). Presupposition. In Zalta, E. N. (Ed.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrived from <http://www.plato.stanford.edu>.
- Beaver, D., Roberts, G., Simons, M. & Tonhauser, J. (2017). Questions Under Discussion: Where Information Structure Meets Projective Content. *Annual Review of Linguistics*, 3: 265–284

- Bibović, Lj. (1971). Some Remarks on the Factive and Non-Factive Complements in English and Serbo-Croatian. *The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project. B. Studies* 3: 37–48.
- Bibović, Lj. (1971). On the Word Order of Subject and Predicate in English and Serbo-Croatian from the Point of View of Functional Sentence Perspective . *The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project. Reports* 3: 1–10.
- Böer, S. E. & Lycan, W. G. (1976). The Myth of Semantic Presupposition. In Zwicky, A. (Ed.), *Papers in Nonphonology, 21 of Working Papers in Linguistics* (pp. 1–90). Columbus: Department of Linguistics, Ohio State University.
- Borucinsky, M. & Tominac Coslovich, S. (2015). Formalno i funkcionalno u jeziku: systemska funkcionalna gramatika u odnosu na ostale funkcionalne gramatike i kognitivnolingvističke pristupe. *Fluminensia*, 27/2, 11–29.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chafe, W. (1976). Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view. In N. Li Charles (ed.), *Subject and topic* (25–55). New York: Academic Press.
- Chierchia, G. (1995). *Dynamics of Meaning: Anaphora, Presupposition, and the Theory of Grammar*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chierchia, G. (2004). Scalar implicatures, polarity phenomena, and the syntax/pragmatics interface. In A. Belletti (ed.), *Structures and Beyond: The Cartography of Syntactic Structures*, 3 (pp. 39–103). New York: Oxford University Press.
- Coleman, L. (1975). The Case of the Vanishing Presupposition. In Cogen, C., Thopson, H., Thurgood, G., Whistler, K. & Wright, J. (eds.), *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (pp. 78–89). Berkley: Berkley Linguistic Society, University of California.
- Comrie, B. (2001). Foundations: Theoretical foundations of language universals and language typology. In M. Haspelmath et al. (eds.), *Language Typology and Language Universals* (pp. 1–24). Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Cooper, D. (1974). *Presupposition*. The Hague/Paris: Mouton.
- Croft, W. (2003). *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Daneš, F. (1970). One Instance of Prague School Methodology: Functional Analysis of Utterance and Text. In P. L. Garvin (ed.), *Method and Theory in Linguistics* (pp. 132–146). The Hague: Mouton.
- Dik, S. C. (1989). The Theory of Functional Grammar: Part I. The Structure of the Clause. In Machtelt Bolkestein, A., Dik, S. C., de Groot, C. & Lachlan Mackenzie, J. (Eds.), *Functional Grammar Series*, 9. Dordrecht/Providence: Foris Publications.
- Erteschik-Shir, N. (2007). *Information Structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Firbas, J. (1964). On Defining the Theme in Functional Sentence Analysis. *Travaux Linguistique de Prague* 1, 267–280.
- Firbas, J. (1992). *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Firth, J. R. (1957). *Papers in Linguistics 1934–1951*. London: Oxford University Press.
- Fraassen, B. C. (1968). Presupposition, Implication, and Self-reference. *The Journal of Philosophy*, 65/5, 136–152.
- Fraser, B. (1992). Pragmatic Markers. *Pragmatics*, 6/2, 167–190.
- Frege, G. (1948). Sense and Reference. *The Philosophical Review*, 57/3, 209–230.
- von Fintel, K. (2004). Would You Believe It? The King of France is Back! Presuppositions and Truth-value Intuitions. In Reimer, M. & Bezuidenhout, A. (Eds.), *Descriptions and Beyond* (pp. 269–296). Oxford: Oxford University Press.
- Gazdar, G. (1979). *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form*. New York: Academic Press.
- Gazdar, G. (1979). A Solution to the Projection Problem. In Oh, C.K. & Dineen, D. (Eds.), *Syntax and Semantics 11: Presupposition* (pp. 57–89). New York: Academic Press.
- Geurts, B. (1996). Local Satisfaction Guaranteed. *Linguistics and Philosophy*, 19, 259–294.
- Geurts, B. (1998). Presuppositions and Anaphors in Attitude Contexts. *Linguistics and Philosophy*, 21, 545–601.
- Geurts, B. (1999). Presuppositions and Pronouns. *Current Research in the Semantics/Pragmatics Interference*, 3. Amsterdam: Elsevier.

- Grice, H. P. (1957). Meaning. *Philosophical Review*, 66, 377–388.
- Grice, H. P. (1969). Utterer's Meaning and Intentions. *Philosophical Review*, 78, 147–177.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In Cole, P. & Morgan, J. (Eds.), *Syntax and Semantics*, 3, *Speech Acts* (pp. 41–58). New York: Academic Press.
- Grice, H. P. (1978). Further Notes on Logic and Conversation. In Cole, P. (Ed.), *Syntax and Semantics*, 9, *Pragmatics* (pp. 113–128). New York: Academic Press.
- Grice, H. P. (1981). Presupposition and Conversational Implicature. In P. Cole (Ed.) *Radical Pragmatics* (pp. 183–97). New York: Academic Press.
- Grice, H. P. (1989). *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Groenendijk, J. & Stokhof, M. (1984). *Studies on the Semantics of Questions and the Pragmatics of Answers* (Unpublished doctoral thesis). University of Amsterdam.
- Halliday, M. A. K. (1961). Categories of the Theory of Grammar. *Word* 17: 241–292
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. Oxford: Routledge.
- Halupka Rešetar, S. (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Hazlett, A. (2010). The Myth of Factive Verbs. *Philosophy and Phenomenological Research*, 80/3, 497–522.
- Haspelmath, M. (2007). Pre-established Categories don't Exist: Consequences for Language Description and Typology. *Linguistic Typology*, 11/1, 119–132.
- Hazlett, A. (2012). Factive Presupposition and the Truth Condition on Knowledge. *Acta Analytica*, 27/4, 461–478.
- Heim, I. (1983). On the Projection Problem for Presuppositions. In Barlow, M., Flickinger, D. & Westcoat, M. (Eds.), *Second Annual West Coast Conference on Formal Linguistics* (pp. 114–126). Stanford: Stanford University Press.
- Heim, I. (1992). Presupposition Projection and the Semantics of Attitude Verbs. *Journal of Semantics*, 9, 183–221.
- Hooper, J. B. & Tompson, S. A. (1973). On the Applicability of Root Transformations. *Linguistic Inquiry*, 4/4, 465–497.

- Horn, L. (1969). A Presuppositional Analysis of Only and Even. In Binnick, R. (Ed.), *Papers from the Fifth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society* (pp. 98–107). Chicago: Department of Linguistics, University of Chicago.
- Horn, L. (1984). Toward a New Taxonomy for Pragmatic Inference: Q-based and R-Based Implicature. In Schiffrin, D. (Ed.), *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications* (pp. 11–42). Washington DC: Georgetown University Press.
- Horn, L. (1985). Metalinguistic Negation and Pragmatic Ambiguity. *Language*, 61, 121–174.
- Horn, L. (1996). Presupposition and Implicature. In Lappin, S. (Ed.). *The Handbook of Contemporary Semantic Theory* (pp. 299–320). Oxford: Blackwell.
- Horn, L. (2007). Toward a Fregean Pragmatics: Voraussetzung, Nebengedanke, Andeutung. In Kecskes, I. & L. R. Horn (Eds.). *Explorations in Pragmatics: Linguistic, Cognitive, and Intercultural Aspects* (pp. 39–69). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Huang, Y. (2014). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Ivić, M. (1980). O faktivnosti rečenice čiji je glavni predikat glagol sa značenjem *znati*. In Grepl, M. (Ed.). *Otázky slovanské syntaxe, IV/2, Sborník sympozia Aktualizační (pragmatické) složky výpovědi v slovanských jazycích*, 1 (pp. 45–48). Brno: Univerzita J.E. Purkyně.
- Kadmon, N. (2001). *Formal Pragmatics: Semantics, Pragmatics, Presupposition and Focus*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Kahmer, E. (1998). *Presupposition and Anaphora*. Stanford: CSLI Publications.
- Karttunen, L. (1971). Some Observations on Factivity. *Papers in Linguistics*, 4, 55–69.
- Karttunen, L. (1971). Implicative Verbs. *Language*, 47/2, 340–358.
- Karttunen, L. (1973). Presuppositions of Compound Sentences. *Linguistic Inquiry*, 4, 167–193.
- Karttunen, L. (1974). Presuppositions and Linguistic Context. *Theoretical Linguistics* 1, 181–194.
- Karttunen, L. & Peters, S. (1977). Requiem for Presupposition. In Whistler, K., van Valin, R. D., Chiarell, C., Jaeger, J. J., Petrucci, M., Thompson, K., Javkin, R. & Woodberry, A. (Eds), *Proceedings of the Third Annual Meeting of the Berkeley*

- Linguistic Society* (pp. 266–278), Berkeley: Berkeley Linguistic Society, University of California .
- Karttunen, L. & Peters, S. (1979). Conventional Implicatures in Montague Grammar. In Oh, C. K. & Dineen, D. (Eds.), *Syntax and Semantics 11: Presupposition* (pp. 1–56). New York: Academic Press.
- Karttunen, L. (2012). Simple and Phrasal Implicatives. In Agirre, E. (Ed.), *Proceedings of SEM: The First Joint Conference on Lexical and Computational Semantics* (pp. 124–131). Stroudsborg: Association for Computational Linguistics.
- Karttunen, L. (2016). What Went Wrong?. In Moroney, M., Little, C. R., Collard, J. and Burgdorf, D. (Eds.), *Proceedings of SALT 26* (pp. 705–731). Austin: The University of Texas.
- Katz, J. J. (1972). *Semantic Theory*. New York: Harper & Row.
- Katz, J. J. (1979). A Solution to the Projection Problem for Presupposition. In Oh, C. K. (Ed.), *Syntax and semantics*, vol. 11: *Presupposition* (pp. 91–126). London: Academic Press.
- Kay, P. (1992). The Inheritance of Presuppositions. *Linguistics and Philosophy*, 15, 333–381.
- Kempson, R. (1975). *Presupposition and the Delimitation of Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Khaleel, L. M. (2010). An Analysis of Presupposition Triggers in English Journal Texts. *Journal Of College Education for Women*, 21, 523–551.
- Kiparsky, P. and Kiparsky, K. (1970). Fact. In M. Bierwisch & K. E. Heidolph (Eds.), *Progress in Linguistics* (pp. 143–173). The Hague: Mouton.
- Knjižar, I. (2014). Pragmatička analiza jednog detektora presupozicije – glagol znati u razgovornom diskursu. *Анали Филолошког факултета*, 26/2, 153– 175.
- Kordić, S. (1991). Konverzacijske implikature. *Suvremena lingvistika*, 17/31-32, 87–96.
- Kovačević, B. (2006). Group Adjecitves in Serbian. *Anali Filološkog fakulteta*, 24/1, 209–217.
- Kovačević, B. (2016). *Glagolske imenice u savremenoj lingvističkoj teoriji*. Beograd: Filološki fakultet.
- Kripke, S. (2009). Presupposition and Anaphora: Remarks on the Formulation of the Projection Problem. *Linguistic Inquiry*, 40, 367– 386.

- Lambrecht, K. (1998). *Information Structure and Sentence Form – Topic, focus, and the mental representation of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langendoen, D. T. & Savin, H. (1971). The Projection Problem for Presuppositions. In Fillmore, C. & Langendoen, D. T. (Eds.), *Studies in Linguistic Semantics* (pp. 373–388). New York: Holt, Reinhart and Winston.
- Lappin, S. & Reinhart, T. (1988). Presuppositions of Quantifiers: a Processing Account. *Linguistics*, 26, 1021–1037.
- Levinson, S. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, S. (2000). *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge: MIT Press.
- Lewis, D. (1979). Scorekeeping in a Language Game. *Journal of Philosophical Logic*, 8, 339–359.
- Luzón Marco, M. H. (1999). A Semantyc-Syntactic Study of Implicative Verbs Based on Corpus Analysis. In *Estudios Ingleses de la Universidad Complutense*, 7 (pp. 69–87). Madrid: Universidad Complutense.
- Mann, W. C. & Thompson S. A. (1998). Rhetorical Structure Theory: Toward a Functional Theory of Text Organization. *Text* 8/3, 243–281.
- Martinet, A. (1964). *Elements of General Linguistics*. London: Faber i Faber.
- Mathesius, V. (1911). *On the Potentiality of Linguistic Phenomena*. Prague: Bulletin of the Royal Czech Society.
- Mercer, R. (1987). *A Default Logic Approach to the Derivation of Natural Language Presuppositions*. (Unpublished doctoral thesis) University of British Columbia.
- Mercer, R. (1992). Default Logic: Towards a Common Logical Semantics for Presupposition and Entailment. *Journal of Semantics*, 9, 223–250.
- Mišković Luković, M. (2006). *Semantika i pragmatika iskaza – markeri diskursa u engleskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Morgan, J. (1969). On the Treatment of Presupposition in Transformational Grammar. In R. I. Binnick, A. Davidson, Georgia M. Green & J. L. Morgan (Eds.), *Papers from the Fifth Regional Meeting* (pp. 167–77). Chicago: Chicago Linguistic Society, University of Chicago.

- Moskvljević, J. (2007). *Ogledi o glagolskoj potkategorizaciji*. Beograd: Čigoja štampa, SCP-Beograd.
- Nadathur, P. (2015). *Implicative Verbs and Their Presuppositions*. Retrived from https://web.stanford.edu/~pnadath/pdfs/implicatives_CUSP.pdf.
- Nerlich, G. (1967). Presupposition and Classical Logical Relations. *Analysis*, 27/3, 104–106.
- OED: *Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press. Retrieved from <http://www.oxforddictionaries.com>. "
- Palešić, N. (2015). Odnos rečeničnog modusa i implikatura. *Fluminensia*, 27/2, 31–43.
- Pagin, P. (2014). Assertion. In E. N. Zalta (Ed.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrived from <http://plato.stanford.edu/entries/assertion/>.
- Peters, S. (1979). A Truth-conditional Formulation of Karttunen's Account of Presupposition. *Synthese*, 40/2, 301–316.
- Prince, E. (1986). On the Syntactic Marking of Presupposed Open Propositions. In A. M. Farley, P. T. Farley & K. E. McCullough (Eds.), *Papers from the Parasession on Pragmatics and Grammatical Theory, 22nd Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society* (pp. 208–222). Chicago: University of Chicago.
- Polovina, V. (1983). Pseudokleft rečenice u engleskom i njihovi ekvivalenti u srpskohrvatskom jeziku. U *zborniku radova sa II simpozijuma Kontrastivna jezička istraživanja* (pp. 45 – 53).
- Polovina, V. (1985). Red rečeničnih delova kao sredstvo isticanja u engleskom i srpskohrvatskom jeziku. *Жива језују* 27/1–4: 28–43.
- Polovina, V. (1987). *Leksičko-semantička kohezija u razgovornom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Polovina, V. (1996). *Prilozi za kognitivnu lingvistiku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Polovina, V. (1999). *Semantika i tekstlingvistika*. Beograd: Čigoja.
- Popović, Lj. (1978). Ekspresivna segmentacija rečenice i njena komunikativna struktura. *Зборник за филологију и лингвистику* 21/2: 123–150.
- Popović, Lj. (1993). Slobodne izrične rečenice. *Јужнословенски филолог* 39: 59–83.
- Potts, C. (2005). *The Logic of Conventional Implicatures*. Oxford: Oxford University Press.

- Potts, C. (2007). Into the Conventional-implicature Dimension. *Philosophy Compass* 4/2, 665–679.
- Potts, Christopher (2012), Conventional Implicature and Expressive Content. In Maienborn, C., K. von Stechow & P. Portner (Eds.). *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*, volume 3 (pp. 2516–2536). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Potts, C. (2015). Presupposition and Implicature. In S. Lappin & C. Fox (Eds.), *The Handbook of Contemporary Semantic Theory* (pp. 168–202). Oxford: Wiley-Blackwell.
- van Rooij, R. (2007). Strengthening Conditional Presuppositions. *Journal of Semantics*, 24: 289–304.
- Radovanović, M. (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Recanati, F. (1986). On Defining Communicative Intentions. *Mind and Language*, 1, 213–242.
- Recanati, F. (1989). The Pragmatics of What is Said. *Mind and Language*, 4: 295–329.
- Recanati, F. (2002). Unarticulated Constituents. *Linguistics and Philosophy*, 25: 299–345.
- Recanati, F. (2010). *Truth-Conditional Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Roberts, C., Beaver, D., Simons, M. & Tonhauser, J. (2009). Presupposition, Conventional Implicature and Beyond: A Unified Account of Projection. In N. Klinder & D. Rothschild (Eds.), *Proceedings of New Directions in the Theory of Presupposition* (pp.). Toulouse: ESSLLI.
- Roberts, C. (2012). Information Structure: Towards an Integrated Formal Theory of Pragmatics. *Semantics and Pragmatics*, 4: 1–69.
- Rooth, M. (1992). A Theory of Focus Interpretation. *Natural Language Semantics*, 1: 75–116.
- Rothschild, D. (2008). Presupposition Projection and Logical Equivalence. *Philosophical Perspectives*, 22/1, 473–497.
- Russel, B. (1905). On Denoting. *Mind*, 14, 479–493.
- van der Sandt, R. (1988). *Context and Presupposition*. London: Croom Helm.

- van der Sandt, R. (1989). "Presupposition and Discourse Structure. In R. Bartsch, J. van Benthem, & P. van Emde Boas (Eds.), *Semantics and Contextual Expression* (pp. 287–294). Dordrecht: Foris.
- van der Sandt, R. (1992). Presupposition Projection as Anaphora Resolution. *Journal of Semantics*, 9, 333–377.
- Savić, S. & Polovina, V. (1989). *Razgovorni srpskohrvatski jezik*. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike, Filozofski fakultet.
- Savić, S. (1993). *Diskurs analiza*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Schlenker, P. (2007). Anti-dynamics: Presupposition Projection Without Dynamic Semantics. *Journal of Logic, Language and Information*, 16/3, 325–256.
- Schlenker, P. (2008). Be Articulate: A Pragmatic Theory of Presupposition. *Theoretical Linguistics*, 34, 157–212.
- Schuler, D. (2013). Factivity and Presupposition. *LSA Annual Meeting*. Retrieved from <http://www.linguisticsociety.org/files/3551-6866-1-SM.pdf>.
- Searle, J. (1969). *Speech Acts: An essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searl, J. (1975). A Taxonomy of Illocutionary Acts. In K. Gunderson (Ed.), *Language, Mind and Knowledge* (pp. 344–369). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Searl, J. (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searl, J. (1986). Meaning, Communication, and Representation. In R. Grandy & R. Warner (Eds.), *Philosophical Grounds of Rationality: Intentions, Categories, Ends* (pp. 209–226). Oxford: Clarendon Press.
- Searl, J. & Vanderveken, D. (1985). *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sellars, W. (1954). Presupposing. *Philosophical Review*, 63, 197–215.
- Sgall, P., Hajičová, E. & Benešová, E. (1973). *Topic, Focus and Generative Semantics*. Kronberg/Taunus: Scriptor.
- Sgall, P., Hajičová, E. & Panevová, J. (1986). *The meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*. Prague and Dordrecht: Academia and Reidel.

- Silić, J. (1984). *Od rečenice do teksta (teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva)*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Simons, M. (2001). On the Conversational Basis of Some Presuppositions. In R. Hastings, B. Jackson & Z. Zvolensky (Eds.), *Proceedings of Semantics and Linguistics Theory 11* (pp. 431–448). Ithaca: CLC Publications.
- Simons, M. (2003). Presupposition and Accommodation: Understanding the Stalnakerian Picture. *Philosophical Studies*, 112, 251 – 278.
- Simons, M. (2004). Presupposition and Relevance. In Z. Szabó (Ed.), *Semantics vs. Pragmatics* (pp. 329–355), Oxford: Oxford University Press.
- Simons, M. (2006). *Presupposition Without Common Grounds*. Retrived from <https://www.cmu.edu/dietrich/philosophy/docs/simons/Presupposition%20witho%20Common%20Ground.pdf>.
- Simons, M. (2007). *Presupposition and Cooperation*. Retrived from <https://www.cmu.edu/dietrich/philosophy/docs/simons/Presupposition%20and%20cooperation.non-anonymous.pdf>.
- Simons, M. (2007). Observations on embedding verbs, evidentiality, and presupposition. *Lingua*, 117/6, 1034–1056.
- Simons, M. (2013). Presupposing. In Sbisà, M. and Turner, K. (Eds) *Handbook of Pragmatics 2: Pragmatics of Speech Actions* (pp. 143–172). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Simons, M., Tonhauser, J., Beaver, D., & Roberts, C. (2010). What Projects and Why. In Li, Nan & D. Lutz (eds.), *Proceedings of SALT 20* (pp. 309– 327). Ithaca: CLC Publications.
- Simons, M., Beaver, D., Roberts, C., & Tonhauser, J. (2017). The Best Question: Explaining the Projection Behaviour of Factive Verbs. *Discourse Processes*, 54/3, 187–206.
- Soames, S. (1979). A Projection Problem for Speaker Presuppositions. *Linguistic Inquiry*, 10, 623–666.
- Soames, S. (1982). How Presuppositions are Inherited: a Solution to the Projection Problem. *Linguistic Inquiry*, 13, 483–545.
- Soames, S. (1989). Presupposition. In D. Gabbay & F. Guenther (Eds.), *Handbook of Philosophical Logic*, 4 (pp. 553–616). Dordrecht: Reidel.

- Sosir, F. (1996). *Kurs opšte lingvistike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Spanader, J. (2002). *Presuppositions in Spoken Discourse*. Edsbruk: Akademityrck AB.
- Stalnaker, R. (1972). Pragmatics. In D. Davidson & G. Harman (Eds.), *Semantics of Natural Language* (pp. 389–408). Dordrecht: Reidel.
- Stalnaker, R. (1973). Presuppositions. *The Journal of Philosophical Logic*, 2: 447–457.
- Stalnaker, R.C. (1974). Pragmatic Presuppositions. In M. K. Munitz & P. K Unger (Eds.), *Semantics and Philosophy*, New York, 197–213.
- Stalnaker, R. (1998). On the Representation of Context, *Journal of Logic, Language and Information*, 7, 3–19.
- Stalnaker, R. (1999). *Context and content*. Oxford: Oxford University Press.
- Stalnaker, R. (2002). Common Ground. *Linguistics and Philosophy*, 25/5-6, 701–721.
- Strawson, P. (1950). On Referring. *Mind* 59, 320–344.
- Tonhauser, J., Beaver, D., Roberts, C. & Simons, M. (2013). Toward a Taxonomy of Projective Content. *Language*, 89, 66–109.
- Wilson, D. (1975). *Presupposition and Non-truth-conditional Semantics*. London: Academic Press.
- Wilson, D. & Sperber, D. (1979). Ordered Entailments: an Alternative to Presuppositional Theories. In C. K. Oh, & D. Dinneen (Eds.), *Syntax and Semantics 11 : Presuppositions* (pp. 299–323). New York: Academic Press.
- Wilson, D. & Sperber, D. (2006). Relevance Theory. In Horn, L. & Ward, G. (Eds), *The Handbook of Pragmatics*, 607–632. Oxford: Blackwell Publishing.
- Wilson, D. & Sperber, D. (2012). *Meaning and Relevance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Winterstein, G. (2011). The Meaning of the Additive Too: Presupposition and Discourse Similarity. In: Bezhanishvili N., Löbner S., Schwabe K., Spada L. (Eds), *Logic, Language, and Computation. TbiLLC 2009. Lecture Notes in Computer Science*, 6618. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Yeom, J.I. (1998). *A Presuppositional Analysis of Specific Indefinites: Common Grounds as Structured Information States*. New York: Garland Publishing.
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

- Zeevat, H. (1999). Explaining Presupposition Triggers. In P. Dekker (ed.), *Proceedings of the Twelfth Amsterdam Colloquium* (pp. 19–24). Amsterdam: ILLC.
- Zeevat, H. (1992). Presupposition and Accommodation in Update Semantics. *Journal of Semantics*, 9, 379–412.
- Žibreg, I. (1987). O presupozicijama u srpskohrvatskom jeziku. *SOL*, 2/1, 37–40.
- Žibreg, I. (1984). Bibliografija radova o presupozicijama u jeziku. *Прилози проучавању језика* 20, 209–234.

СКРАЋЕНИЦЕ И СИМБОЛИ

-	следи логичка импликација
>>	следи пресупозиција
>	следи асерција
+>>	следи конвенционална импликатура
+>	следи конверзацијска импликатура
>>>	следи имплицирана премиса
>+	следи додатни закључак ('invented inference'/'nebengedanke')
◇	потенцијалан
¬	граматички неутралише
*	граматички неприхватљив
#	прагматички (комуникативно-функционално) неутралише
в.	види
уп.	упореди
ЈДП	језички детектори пресупозиције
ФДП	фактивни детектори пресупозиције
ФП	фактивна пресупозиција

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Иван Књиџар је завршио основне и мастер студије на Катедри за српски језик и лингвистику на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Докторске студије уписао је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2012. године. Од 2013. године запослен је као асистент на Катедри за општу лингвистику на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Радио је као лектор за српски језик као страни на Западном универзитету у Темишвару од 2011. до 2013. године. Радио је као истраживач-волонтер на пројекту Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ у Институту за српски језик САНУ. Учествовао је на пројекту Матице српске Проучавање српских говора румунског дела Баната. Резултате својих истраживања из области социолингвистике, примењене лингвистике, семантике и прагматике од 2010. представља у научним чланцима и на домаћим и међународним скуповима.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Иван Квијар

број уписа 120741

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Лингвистички детектори пресупозиције
у разговорном дискурсу

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 16.09.2019.

Иван Квијар

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Иван Квиџар

Број уписа 120741

Студијски програм Језик, књижевност, култура

Наслов рада Лингвистички детектори пресупозиције у разговорном језику

Ментор Др Весна Половица, редовни професор

Потписани Иван Квиџар

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 16.08.2019.

Иван Квиџар

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Лингвистички детектори пресупозиције у
разговорном језику“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 16.09.2019.

